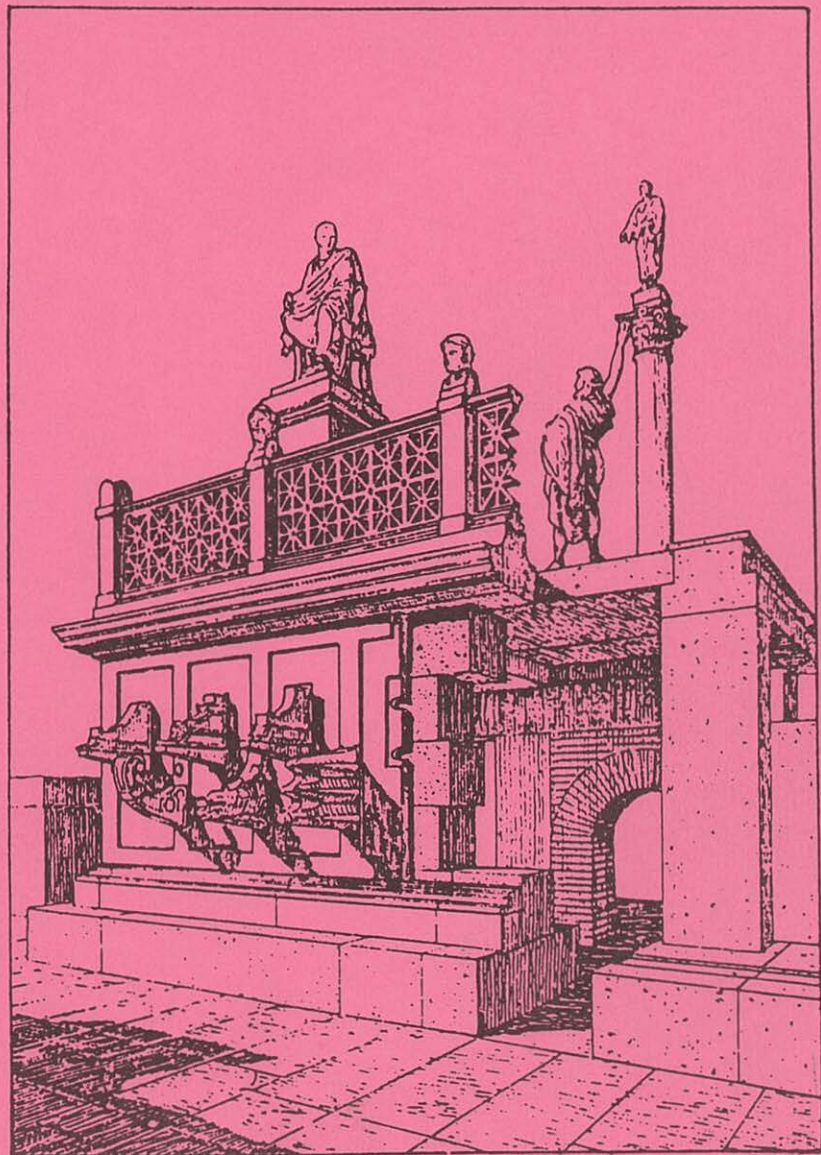

KLASSISK FORUM

1993:2

REGLER

for manuskriptskrivning til Klassisk Forum

«Innmatingen» av manuskriptene til Klassisk forum går via en scanner som leser inn arkene maskinelt. Deretter må det innscannede bildet av arket «oversettes» til tegn som maskinen kan oppfatte som bokstaver og andre tegn. Det sier seg selv at «støy» i teksten gjør slik tolking vanskelig.

Manuskript kan leveres fra følgende utskrifts-utstyr:

- 1) Helst manuskript skrevet på *skrivemaskin*, eller også
- 2) manuskript skrevet ut med *laserskriver* fra datamaskin eller PC

Regler for hvordan manus bør se ut:

- 1) **VIKTIG:** Ingen flekker, håndskrevne rettelser, deling av ord på slutten av linjer eller understrekninger av ord! Bruk heller **tykkere tegn** for utheving. *Skråskrift* for utheving går også, men kan gi «støy» ved tolking. Har man ikke mulighet for å bruke **tykkere tegn**, kan man:

- a) Skrive inn hele teksten uten understrekninger.

Ta en ekstra kopi av manuskriptet og markér uthevelsene der med understrekninger.

Da scanner vi inn den første kopien, og bruker den andre som mal for uthevelser av tekst.

- b) Sette et markeringstegn (f.eks. tegnet understrek «_» foran det første tegnet som skal understrekes, og sett samme markeringstegn etter det siste tegnet som skal utheves.

Eksempel:

«... man ikke _tilfeldigvis_ har samme editor.»

- 2) Helst vil vi ha manus uten rettelser. Men har du et skrivemaskinskrevet manus og ingen rettetast, så sett en tynn strek over ordet/ordene som skal rettes. Skriv korrekturen ute i margen (godt unna tekstbildet!)

Vi håper disse nye reglene vil gjøre manuskript-skrivingen enklere for dere, og også enklere for oss ved innlesing til databehandling.

Følgende utstyr/programvare blir nå brukt ved produksjon av Klassisk forum:

Maskin:	Macintosh IIx
Scanner:	Macintosh OneScanner
Utskrift:	LaserWriter Select 310
Programvare:	For gjenkjenning av innscannet tekstbilde: Read it
	For lay-out arbeid: PageMaker

KLASSISK FORUM

1993:2

Klassisk Forum er medlemsorgan for *Norsk Klassisk Forbund* og utkommer 2 ganger årlig.

Forbundet er en landsomfattende organisasjon som har til formål å fremme forståelsen for antikken og den antikkpåvirkede tradisjon i europeisk og nasjonal kultursammenheng.

Medlemskontingenten er kr. 125,- pr år og inkluderer abonnement på *Klassisk Forum*.

Medlem blir du ved å sende navn og adresse til redaksjonen (se nedenfor). Innbetalingsblankett blir da tilsendt.

Styrets medlemmer:

Hugo Montgomery (leder), Oslo
Bjørgulv Rian (kasserer), Oslo
Bjørn Helge Sandvei, Oslo
Jan Songstad, Bergen
Inger Marie Molland Stang, Trondheim
Einar Weidemann, Trondheim.

Redaktør: Bente Lassen

Lay-out: Alice Sunneback

Redaksjonens adresse:

Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
Pb 1007, Blindern
0315 OSLO

Innholdsfortegnelse

MINNEORD OVER MARIUS SANDVEI	5
FRA STYRET	7
ANTIKVITETEN: QUALIS ARTIFEX! Takket være H.P.L'Orange ble Nasjonalgalleriet i 1938 eier av et marmorhode, ett av meget få eksisterende portretter av Nero fra siste del av hans regjeringstid. Det ble imidlertid dengang fra autoritativt hold fremsatt sterke påstander om forfalskning, og H.P.L'Orange lot være å publisere det. Det skulle gå nærmere 50 år før hodet ble kjent for forskningen. <i>Siri Sande</i> argumenterer for dets ekthet og forteller ellers atskillig om Nero og hans tid.	9
RAPPORT FRA NKF'S TUR TIL TYRKIA 10.-17.OKT.1993 ved <i>Thor Dybhavn</i>	23
VAR MINOERNE SEMITTER? Det har vært gjort utallige forsøk på å tyde teksten på den såkalte Faistos-diskosen fra Faistos på Kreta. Statsstipendiat Kjell Aartuns nylig offentliggjorte forslag til lesning har skapt debatt og vakt meget forskjellige reaksjoner – fra voldsom begeistring til skarp kritikk – som det vil ha fremgått av en del avisinnlegg i det siste. <i>Bjarte Kaldhols</i> artikkel representerer ett viktig bidrag til debatten.	30
KULTURARVEN SOM BLIR BORTE Det er flere årsaker til at mye av den klassiske litteratur ikke har overlevd århundredene frem til vår tid. En av dem er skrøpelig skrivemateriale. I det fjerde årh. e.Kr. var for eksempel all gresk og romersk litteratur skrevet på papyrus i ferd med å smuldre bort, og det meste av det som ikke ble overført på pergament gikk tapt. <i>Knut Kleve</i> roper et varsku om at vi står overfor en lignende situasjon i dag. Bokpapir fra tiden 1850 til 1970 som ble fremstilt av tremasse med sur pH-verdi, er nemlig allerede ved å gå i oppløsning.	40
ROMA I TEKST XIV Siste del av forrige Roma i Tekst var viet diskusjonen om Sacra via klassiske trasé, og <i>Egil Kraggerud</i> avsluttet sin artikkel om Horats' Satire I.9 med løfte om komme tilbake til Forum-topografien og realitetene bak diktets sluttscene. Et par henslengte bemerkninger i Horats' tekst, som	

for uinnviede lett kan gå hus forbi, reiser, viser det seg, interessante spørsmål angående aktuelle forhold i forbindelse med rettspleieordningen og kan dessuten gi en pekepinn om rettslokalenes beliggenhet.....	44
EUROCLASSICA. KONFERANSE OG ÅRSMØTE, MADRID, 6.-10.SEPTEMBER 1993 ved <i>Sverre Aass</i>	57
JULIANS GJESTEBUD <i>Kyrre Vatsends</i> foredrag holdt på NKF's saturnaliefest i Det Norske Videnskabs-Akademi 12. desember 1992	61
HUMANISMESYMPIOSIUM I OSLO Mellom 22. og 25. oktober i år ble det holdt konferanse for nylatinforskere og lærdomshistorikere i Oslo med <i>Inger Ekrem</i> og <i>Egil Kraggerud</i> som initiativtagere og verter. Fra nær og fjern er det kommet forlydende om at det var et særs vellykket arrangement.	73
HORATS' ODER PÅ NORSK OG DANSK <i>Kjell Gustafson</i> laget i 1980 en oversikt over hvilke oder av Horats som er oversatt til norsk eller dansk og hvor de er å finne.	74
TANKER VEDRØRENDE LATIN I NORSK SKOLE ved <i>Einar Weidemann</i>	79
ATHENMØTET 19.-20. NOV. 1993 <i>Observator classicus</i>	82
NASJONALT FAGRÅD <i>Vibeke Roggen</i> var tilstede på møtet i Athen 20.november i år	86
BOKOMTALE ved <i>Kyrre Vatsend</i>	87
REFERAT FRA EUROCLASSICAS ÅRSMØTE I MADRID 9. SEPTEMBER 1993 ved sekretæren <i>Anton van Hooff</i>	89
BOKANNONSE	91
KUNNGJØRING	94
RES COQUINARIA ved <i>Inger Marie Molland Stang</i>	95

Minneord over rektor Marius Sandvei

Marius Sandvei ble født i Trondheim i 1905. De fleste år han hadde sitt virke i skolen, var han rektor, først i Kristiansund N. fra 1946 til 1955, og senere ved Grefsen gymnas 1955 - 1975.

Mens han var i Kristiansund N., engasjerte han seg i lokalpolitikken og hans parti var Venstre. I de årene han var der, levde han aktivt med i det lokale miljø. Men vi som var så heldige å ha ham som lærer, husker ham først og fremst på kateteret, dvs. han oppholdt seg sjelden der. De aller fleste lærere den gangen var nøye med trekke grensen mellom lærer og elev. Grensen var kateteret. Marius Sandvei var ikke slik. Han satt sjelden ved kateeret, men vandret opp og ned mellom rekkene, mens han rusket oss i håret og ga oss en vennlig dult om vi ikke fulgte med. Vi var så unge den gangen, såvidt 14 år, og faget var historie som før hadde vært årstall, kongerekker og kriger, fakta som skulle pugges. Da vi fikk Marius Sandvei som lærer, fikk faget innhold og sjel. Hans begeistring smittet over på oss, den tørre, nøkterne teksten i boka fikk liv ved at han fortalte oss mer. Han oppdro oss også til å lese aviser og følge med, hver uke måtte en elev gi et sammendrag av ukens begivenheter. Slik ble interessen for vår samtid vakt. Senere ble han min lærer i tysk, og han er den av mine tysklærere som inspirerte meg mest. Tysk ble ikke hovedsakelig grammatikk, slik det ofte var den gangen, men mest Goethe, Schiller, Heine, Zweig.

Han var en gudbenådet lærer, men ikke minst et stort menneske, en voksen som viste oss omsorg og interesserte seg for hva vi tenkte. Møtte vi ham på gaten, ropte han vårt navn og stoppet for å slå av en prat. Vi møtte gode følelser, og han fikk vår hengivenhet tilbake.

Jeg møtte Marius Sandvei senere, som ped.kandidat ved Grefsen gymnas, og på årsmøter i Klassisk Forbund. Han kjente meg alltid ved navn og vi snakket også om gamle dager. Gnisten var der. Jeg følte og jeg tror også han følte den samme kontakt som i de fjerne år. Han er et menneske jeg aldri vil glemme.

Astrid Ryen

Fra styret

Siden siste nummer av Klassisk Forum har den store begivenheten vært årsmøtet, som ble holdt i Historisk Museums kjellerhvelv i Bergen lørdag 25. september. Våre medlemmer ble allerede gjennom innkallelsen informert om endringene i styrets sammensetning. To medlemmer, Heid Gjøstein Resi og Hilde Sejersted forlater styret etter lang fartstid. Hilde er sogar en av vår forenings «Founding Mothers». Gjennom sin mangårige erfaring med latinundervisning i de videregående skoler har hun alltid vært et stor aktivum for styret. Heid, vår kontakt med Historisk Museum og med både klassisk og nordisk arkeologi har likeledes på mange måter gjort vår forening store tjenester.

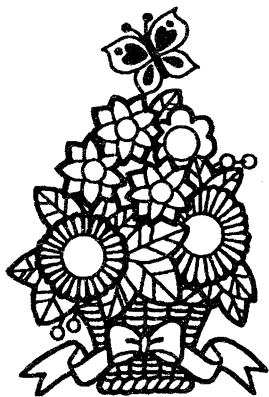
I stedet for disse to ble Inger Marie Molland Stang, bibliotekar og lærer ved Trondheim Katedralskole og i mange år foreningens revisor, innvalgt i styret sammen med Bjørn Helge Sandvei. Siden 1990 har Bjørn Helge vært varamann for styremedlemmer fra Østlandsregionen. Han er en erfaren gresklærer for studenter ved Menighetsfakultetet. Vi hilser disse to hjertelig velkommen til det effektive arbeidsteam som styret gjennom årene har utviklet seg til å bli. Som nye varamenn ble valgt Håkon Ing-

valdsen fra Myntkabinettet ved Universitetet i Oslo og Knut Harald Ekle ved Langhaugen skole i Bergen.

Valgkomitéen hadde også foreslått at årsmøtet skulle foreta en rokkering i styret ved å la Bjørgulv Rian følge Einar Weidemann som foreningens kasserer. Vi takker Einar for alt hva han har gjort for foreningen og er glade for at vi fortsatt har ham som medlem av styret, der vi trenger hans fagdidaktiske ekspertise. Den nyutnevnte kassereren ber meg nevne at på grunn av tekniske problemer vil noen medlemmer få purring på årsavgiften for 93 først mot slutten av året. Til slutt vil jeg fortelle at Nils Berg ble valgt til ny revisor etter Inger Marie Molland Stang.

På seminaret som fulgte etter årsmøtet ble det holdt forelesninger av tre fremtredende forskere fra Bergensmiljøet. Lars Boje Mortensen, professor i latin, foreleste over «Klassikertradisjon og kulturell selvforståelse i det 9., 12. og 15. århundredets renæssancer». Karen Skovgaard Pedersen, stipendiat fra Carlsbergstiftelsen på et prosjekt om nylatin og gift med foregående taler, tok for seg å forelese over «Retorikk og forskning», og analyserte latinske verker som

to kongelige danske hovhistoriografer forfattet i begynnelsen av 1600-tallet. Til slutt måtte vi gjøre en forandring i programmet. På meget kort varsel hoppet Arne Johan Henriksen, professor emeritus med eldre fransk som spesialitet, inn og holdt en spirituell forelesning over emnet «Noen bemerkninger om den litterære renæssanse i Frankrike». Dermed fikk vi et innblikk i Pleiadene, den italienske renessansens utløper i Frankrike, og i denne litterære gruppes betydning ikke bare for kunnskapen om den antikke mytologi men også for utviklingen av det franske språk.

Søndag var det utflukt til Lysekloster i strålede vakkert høstvær. Marit Nybø demonstrerte med stor sakyndighet murverket fra det gamle cistersierserklosteret. Til sist bød Knut Harald Ekle og Anne Brit Høybye på minikonserert med renessansemusikk i Bergen

Domkirke. Alle var enige om at det hadde vært et fint årsmøte, og den som skal ha mest takk for dette er Jan Songstad, som arrangerte det hele med stor bravur.

I midten av oktober gikk vår forenings ekskurjon til Lilleasia av stabelen. Bjørgulv Rian tok seg av den administrative siden av arrangementet mens Siri Sande med stor arkeologisk ekspertise ledet omvisningene. En egen artikkel, som vil bli tatt inn i dette nummer av Klassisk Forum, er viet denne ekskursjonen.

Det som på forhånd har opptatt flere medlemmer av styret var det seminar, som ble arrangert ved Det norske institutt i Athen i midten av november. Tittelen på seminaret var «Fremtiden for de klassiske fag i Norge». Hovedperson var som seg hør og bør Øivind Andersen, som fikk dette seminaret som avskjedsgave fra Forskningsrådet når han nå fratrukker sin post som leder for Atheninstituttet. På programmet stod spennende rubrikker som «Norge og det latinske Europa» (ved Egil Kraggerud), «Hva trenger vi de klassiske fag til?» (ved Arne Hannevik). Vi tok også opp «Latinen i skolen» (Inge Alver), behandlet læremiddelsituasjonen og diskuterte våre klassiske fags spesielle forpliktelser i universitetsmiljøene. Andre temaer var Norgesnettets, rekrutteringssituasjonen i de klassiske fag og andre aktuelle spørsmål. Statsråd og professor Gudmund Hernes var med, noe som gjorde seminaret ekstra viktig for våre klassiske fag og som forhåpentligvis vil styrke deres sjanser til å overleve inn i det neste årtusen.

Å propos Atheninstituttet vil foreningen også få ønske den nye bestyreren Erik Østby lykke til som Øivind Andersens efterfølger. Erik har vært en populær skribent i *Klassisk Forum*, og vi venter spent på nye artikler om utgravningene i Tegea og andre aktuelle begivenheter i Hellas!

Univ. stip. Inger Ekrem har sammen med NKF's leder de siste månedene hatt mye å gjøre med planleggingen av Humanioradagene 18.–24 mars 1994 ved Det historisk-filosofiske fakultet ved universitetet i Oslo. De innledes fredag aften 18.3 med en festlig sammenkomst i universitetets aula, da bl.a. vår rektor vil utdele prisen til de to skoleelever, som har skrevet den beste stilen om temaet for dagene, *Arven fra antikken*. Vi har også prøvd på andre måter å integrere skolene i programmet. Det blir en egen programpost «Å lære for livet» mandag formiddag 21. 3, og da håper vi at mange elever fra de videregående skoler og Ungdomsskolen har anledning til å møte opp i Oslo Katedralskoles festsal for å få en orientering om latinstudiet. Temaene for forelesningene om ettermiddager og aftener vil bli: på mandag: «Renessansen», på tirsdag «Antikken på scenen», på onsdag «Med ordet i sin makt» og til slutt på torsdag «I antik-

kens kjølvann». Det vi legger vekt på er ikke bare antikken, men også «den antikkpåvirkede tradisjon i europeisk og nasjonal sammenheng», for å sitere vår forenings formålsparagraf.

Endelig program vil bli sendt ut til våre medlemmer i begynnelsen av neste år. Vi forutsetter at de fra Østlandet stiller opp på så mange forelesninger og arrangementer som mulig med venner og be kjente!

I år blir det bli vanskelig å få til en saturnalfest allerede i desember. Styret har så mye å gjøre med andre arrangementer, som er nokså viktige for både skole og universitet. Julen ser også ut å komme tidligere for hvert år som går. I stedet vil vi prøve å holde en mindre fest fredag den 14. januar, som også er en god måned fra heortologisk synspunkt. Vi håper å kunne by på et spennende program, se annonsen (på neste side).

Til slutt vil styret benytte anledningen til å gratulere et æret og aktet og avholdt medlem av vår forening, rektor Renate Munkebye, som fyller 80 år den 29. desember.

Hugo Montgomery

Norsk Klassisk Forbund arrangerer *fredag 14. januar 1994* kl. 19.00 en Janus-fest i Kantinen, 12. et., Niels Treschows hus. På programmet står bl.a. en kort heortologisk orientering av lederen om måneden januaris festdager i det gamle Roma og fremvisning av bilder fra Tyrkia-turen. En enkel bevertning skal vi forsøke å få til. Inngangspenger maksimalt kr. 100:-.

Påmelding *senest tirsdag den 11. jan* til Hugo Montgomery, telefon 22 85 68 44 (vær ikke redd for å bruke telefonsvareren, for den virker godt). Det går også bra å ringe til Bente Lassen, 22 85 68 43 eller skrive til oss, KRI. Pb 1007 Blindern, 0315 OSLO.

Antikviteten:

Qualis artifex!

I de foregående artiklene i denne serien har jeg tatt for meg antikke gjenstander som har vært vanskelig tilgjengelige, enten fordi de er i private samlinger eller utenfor Norges grenser. Men også vårt land har offentlige samlinger med større eller mindre (helst det siste) innslag av antikk kunst. Både i Arendal, Bergen, Drammen, Horten, Stavanger og Trondheim finnes det museer hvis samlinger omfatter gjenstander fra den gresk-romerske oldtid. Felles for alle disse muse-

ene er at den norske kunsten blir prioritert, og det som måtte finnes av antikke gjenstander stort sett er stuet bort i magasinene.

Dette gjelder også hovedstaden. I Oslo eier Universitetet en stor samling fra Palestina, Ustinow-samlingen, som frister en kummerlig tilværelse i et tilfluktsrom på Blindern. Bare studentene i klassisk arkeologi blir av og til forevist utvalgte deler. Også Nasjonalgalleriet som

like til de senere år har hatt utstilt en pen liten samling av antikke skulpturer, har opplevd en alvorlig forringelse av det klassiske tilbudet. Tidligere disponerte den klassiske kunsten to saler i tredje etasje med et studiemagasin innenfor. Men etter en ombygning i 1990 ble den utstilte delen av samlingen redusert til en tredjedel og fikk museets dårligste lokale, en liten, vindsløs sal innenfor salgsdisken i første etasje som nærmest bare tjener som gjennomgangsrom inn til samlingen av gipsavstøpninger, også den forøvrig redusert.

Blant de få skulpturene som får lov til å være fremme, er et sterkt skadet marmorhode (Fig. 1). Det konvekse, runde partiet under halsutsnittet viser at dette hodet, hvis totale høyde er 38.5 cm (høyden hake-isse er 27.4 cm), er et såkalt innsetningshode beregnet på å settes ned i en fordypning på en statue eller byste. Hodet er ikke utstilt på grunn av sin skjønnhet, men på grunn av sin store sjeldenhet. Det er nemlig et av de ytterst få eksisterende portretter av Nero fra siste del av hans regjeringstid.

Når denne keiserens portretter, og særlig de seneste, er så sjeldne, skyldes det at han etter sitt selvmord i 68 e.Kr. ble gjenstand for *damnatio memoriae*. Hans navn ble utradet fra innskrifter og hans portretter systematisk ødelagt. De som var av bronse, ble antagelig for en dels vedkommede smeltet om. Således hører vi at portrettene til Tiberius' favoritt Sejanus, ble smeltet ned så man av bronsen kunne lage gryter, panner og tispotter – som en siste ydmykelse av denne upopulære mannen (Juvenal, Satire 10, 58-64).

Av Neros bronseportretter ble det neppe laget potter. Snarere kan bronzen ha tjent som råmateriale for portretter av hans etterfølgere. Dette skjedde med marmorportrettene idet disse i mange tilfelle ble hugget om. De tyske forskerne Marianne Bergmann og Paul Zanker har oppsporet en rekke marmorhoder av keisere av det flaviske dynasti (Vespasian, Titus og Domitian) samt Nerva (96-98 e.Kr.) hvor materialet har vært Neroportretter. Billedhuggerne har svært ofte ikke klart å skjule alle spor av forgjengeren. Særlig bak eller på toppen av hodet, der hvor det ikke syntes så godt, finnes det rester av Neros opprinnelige frisyre, f.eks. (Marianne Bergmann og Paul Zanker, «*Damnatio memoriae*», *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 96, 1981, s. 317-412). Ett portrett opplevde sågar å bli omhugget to ganger, først fra Nero til Domitian og så, da også Domitian ble rammet av *damnatio memoriae*, fra Domitian til Nerva.

De forklaringer som er blitt gitt på denne tilintetgjørelse og gjenfødelse av keiserportretter, har som regel vært av praktisk og økonomisk karakter, og i mange tilfelle har slike hensyn sikkert spilt en rolle. En del keiserportretter må på grunn av sin størrelse og sine attributter ha vært umulige å omarbeide til privatportretter. Men kanskje ligger også andre, mer mystisk fargede forhold til grunn. Den senantikke forfatter Methodios av Olympos skriver at keiserportrettene er hellige på grunn av den form som finnes i dem. Muligens gir dette også en nøkkel til den konsekvente gjenbruk av keiserportretter for nye keiserportretter som jeg mener å ha observert

Fig. 1) Nero, hode i Oslo, Nasjonalgalleriet.

til langt ut i senantikken. Da var det på grunn av materialmangel svært vanlig å forsyne seg av eldre skulpturer når man skulle lage et portrett, og såvidt jeg kan se, er keiserportrettene der man kan ane forgjengerens identitet, hugget ut av eldre keiserportretter eller av idealskulpturer som viste guder eller heroer, i alle tilfelle personer som stod over vanlige dødelige. Dette med formen som en inneboende egenskap kan forklare hvorfor også forhatte keisere kan skifte identitet og gjenoppstå i skikkelse av sine etterfølgere, for selv en uverdigg herskers bilde eier den keiserlige form.

Dette at portrettet – og ikke bare keiserportrettet – inneholder den avbildedes form og substans, forklarer også selve skikken med *damnatio memoriae*. Det er ikke nok å rydde en upopulær keiser av veien, også hans portretter, som inneholder noe av ham selv, må forsvinne for at operasjonen skal være komplett. Keiserens portrett representerer keiseren selv. Således lot Theodosius II (408–450 e.Kr.) sin statue representere seg i senatet når han selv ikke kunne være til stede (Johannes Lydus, *De magistratibus*, 2,9), og under Tiberius kunne det å slå en slave eller skifte klær foran et bilde av Augustus medføre dødsdom (Suetonius, *Tiberius*, 58), for slik skjødesløs opptreden overfor bildet var det samme som å vanære den guddommeliggjorte keiserens egen person.

I sin bok om drømmetydning forteller Artemidoros fra Daldis om en mann som drømte at han trakk på keiseren. Da han neste dag gikk ut av huset, snublet

han over en gullmynt med keiserens bilde. «Faktisk er det ingen forskjell mellom keiseren og hans bilde», sier Artemidoros i sin forklaring til denne drømmen, «og det å komme borti med foten er det samme som å trampe på» (Oniroticon IV,31).

A trø på en mynt med keiserens bilde burde strengt tatt være en majestetsfor nærmelse, men da denslags som regel skjedde av vanvare og mynter dessuten var så små at det var vanskelig å unngå å trække på dem når de først var falt på bakken, ble det nok sett gjennom fingrene med slikt, eller så var de som trampet på mynter med keiserens bilde, fornuftige nok til å tie om det. Verre var det når man hadde å gjøre med ødeleggelse av større keiserportretter.

En av de mest berømte episodene i de apokryfe Petersaktene er beretningen om Peter og Simon Magus hvor Peter gir en hund menneskelig røst så den kan gå inn i et hus og utfordre trollmannen til å komme ut og vise seg for folket. Mens hunden og Simon Magus parlamentariserer, kommer huseieren, en viss Marcellus, ut og slutter seg til Peter. En ung mann som står i nærheten er besatt av en ond ånd, og ved hjelp av åndens evner kan han gjengi diskusjonen mellom hunden og Simon Magus inne i huset. Da Peter gir seg til å drive ånden ut av mannen, løper han inn og sønderslår en keiserlig marmorstatue som står i forhallen. Dette vekker stor oppstandelse, og Marcellus blir redd for at noen vil angi ham for det inntrufne uhellet. Peter beroliger ham imidlertid og sier at han skal be til Kris-

tus og stenke vann over marmorbitene, og da Marcellus gjør det, blir statuen hel igjen (Petersaktene, 11).

Historien om Peter og Marcellus har fabelens skjær over seg, men rammen rundt den er realistisk, og Marcellus' redsel for den ulykke den knuste statuen kan føre over ham, er ekte nok. Hadde historien vært sann, ville det forøvrig vært en Nero-statue som var blitt ødelagt, siden Peter jo var i Roma under Neros regjeringstid. Den som ødela Nasjonalgalleriets Nero-hode, var åpenbart ikke redd for represalier, så det er rimelig å sette den store skaden over høyre øye i forbindelse nettopp med keiserens *damnatio memoriae*, hvor folks raseri over den falne herskeren kunne få fritt løp. Man kan formelig se for seg hvordan noen har løftet en øks eller slegge og gitt portrettet et drabelig slag over pannen. Og tanken går uvilkårlig til Plinius den yngres panegyrikk over Trajan hvor det snakkes om ødeleggelse av Domitians portretter: «Det var en glede å slynge disse hovmodige ansiktene til jorden, gå løs på dem med våpen, hugge i dem med økser som om hvert slag frembrakte blod og smerter» (Panegyrikk, 52).

I tillegg til den stygge skaden over tinningen viser Nero-hodet småskader idet nesetippen og hakespissen er avslått. Av to små tapphull kan vi imidlertid slutte at disse delene har vært reparert alt i antikken. Mens Nero ennå holdt maktens tøyler i sine hender, må hodet ha vært utsatt for et uhell, men skaden ble i motsetning til tinningskaden utbedret. Bruddflatene har forlenget fått den samme diffuse,

utvaskede overflate som resten av hodet. Det er nemlig ikke ende på de ulykker som har rammet Nero-portrettet. I tillegg til at det har fått tilfeldige og overlagte skader, har det åpenbart ligget i surt vann i lang tid. Dette har i tidens løp tæret bort overflaten på hele høyresiden, mens venstre side av ansiktet er bedre bevart.

Disse ødeleggelsene har vært uheldige for hodet på mer enn én måte, for de har bidratt til at det lenge var regnet som en forfalskning. Hodet stammer fra en eldre privatsamling og dukker opp i kunsthandelen i mellomkrigstiden. Man kan altså ikke følge det så svært langt tilbake i tiden. Om man regner med at den private eieren selv kjøpte det, kommer man tilbake til tiden før første verdenskrig eller kanskje rundt århundreskiftet, men det kan selvsagt ha vært funnet lenge før. «Vielleicht ein altes Gartenstück», står det i teksten til det store plansjeverket «Einzelaufnahmen antiker Skulpturen», hvor hodet ble publisert i 1947 under nummeret 5062 som en tvilsom antikvit. Forfatteren, G. Lippold, kan gjerne ha rett i at hodet stod oppstilt i en hage eller park noen år etterat det kom for dagen, for det har noe av det værbitte utseendet man kan se hos gamle hageskulpturer som har stått ute lenge uten å bli rensket.

H.P. L'Orange, som i 1938 sørget for at Nero-hodet ble innkjøpt til Nasjonalgalleriet, næret ingen tvil om dets ekthet. Han var tvert imot stolt av å ha formidlet salget av et så sjeldent portrett til Norge, og ønsket å publisere sitt funn i en artik-

kel som skulle utkomme i «From the Collections of Ny Carlsberg Glyptotek» for året 1942.

Direktøren for Ny Carlsberg Glyptotek, Fredrik Poulsen, slo imidlertid kaldt vann i blodet på L'Orange. Han mente å gjenkjenne Nero-hodet fra fotografier som var blitt sendt Glyptoteket tidligere, i forbindelse med et salgstilbud. Fredrik Poulsen hadde imidlertid avslått tilbudet fordi han mente at hodet var falskt. I korrespondansen med L'Orange peker han på at hodets utviskede detaljer og uklare overflate ikke behøvde å skyldes opphold i surt vann, men syrebehandling, et middel som var mye brukt av forfalskere. I tidligere tider var det nemlig ikke uvanlig å «friske opp» overflaten på antikke hoder gjennom å syrebehandle dem. Flekker og inkrustasjoner forsvant, og de fikk et glatt, «såpeaktig» preg. Ved å syrebehandle forfalskninger på samme måte kunne skruppelløse kunsthandlere fremby dem som antikke verk som dessverre var blitt utsatt for en misforstått skjønnhetsbehandling av en tidligere eier.

Ikke bare Nero-hodets overflate vakte Fredrik Poulsens mistenksomhet, han bemerket også «de latterlige borhul» som etter hans mening var altfor små til å stamme fra en antikk reparasjon. Så små deler som nese- og hakespissen ville en romersk billedhugger satt på med sement eller et annet bindemiddel, han ville ikke tatt seg bryet med å bruke metallstifter. Det hjalp ikke at L'Orange påpekte at det var funnet spor av metall i bunnen av begge hullene – to litt for-

skjellige legeringer, sågar, i følge en analyse han hadde fått foretatt i et laboratorium. Fredrik Poulsen var ubønhørlig: hodet måtte være en forfalskning, og L'Orange burde ikke publisere det. Korrespondansen endte med at en tydelig skuffet L'Orange gav seg. Artikkelen om Nero ble publisert under navnet «Le Néron constitutionnel et le Néron apothéosé», men Nasjonalgalleriets Nero-hode var ikke blant de eksemplene som ble omtalt. Også senere skrev L'Orange om Nero («Apotheosis in Ancient Portraiture», Oslo 1947, s. 57-63; «Romerske keisere i marmor og bronse», Oslo 1967, s. 31-35), men han nevnte aldri hodet i Nasjonalgalleriet.

Først i de senere år er dette hodet blitt kjent for forskningen. Den sveitsiske portrettforskeren H. Jucker skrev en artikkel om omarbeidete keiserportretter i det samme nummer av *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* som den før omtalte artikkelen av M. Bergmann og P. Zanker (H. Jucker, «Julisch-claudische Kaiser- und Prinzenporträts als Palimpseste», s. 237-316). De to artiklene utfyller hverandre idet Jucker skriver om portretter av medlemmer av det julisk-claudiske keiserhus som er blitt omarbeidet, mens Bergmann og Zanker konsentrerer seg om Nero og Domitian, men de kommer også til å overlappes hverandre siden begge tar for seg Neros portretter, inkludert Nasjonalgalleriets hode. Man opplever da at Jucker (s. 305, note 185) avskriver det som en forfalskning på grunn av overflatestrukturen, mens Bergmann og Zanker (s. 330-332, Fig. 11a-c) ikke betviler

dets ekthet. Siden er hodet blitt omtalt av den danske arkeologen Nils Hannestad på en kongress i Roma, også da presentert som et antikt verk («Nero, or the Potentialities of an Emperor», *Ritratto ufficiale e ritratto privato. Atti del II conferenza internazionale sul ritratto romano, 26-30 settembre 1984 (1988)*, s. 325-329, Figs. 3,4). Også jeg har forsvart dets ekthet i min katalog over greske og romerske portretter i norsk eie (*Greek and Roman Portraits in Norwegian Collections, Roma 1991, nr. 35, s. 48-50*). Jeg skal her kort gjengi min argumentasjon.

Den viktigste innvending mot hodets ekthet er og blir overflatens tilstand, for det er umulig å avgjøre om det har vært syrebehandlet eller bare utsatt for surt vann i lang tid. Imidlertid må det bemerkes at selv om hodet skulle ha vært syrebehandlet, er ikke dette i seg selv et bevis på at det er falskt. Som nevnt ble også ekte antikker syrebehandlet – det er jo derfor forfalskere tyr til det knepet. De delene av hodet som er minst skadet (det dreier seg hovedsakelig om dets venstre side), viser et meiselarbeid som virker antikt, og på visse steder i håret sitter det sågar såkalte rotmerker, hvilket vanligvis tolkes som et tegn på at overflaten er antikk.

Hva angår Fredrik Poulsens «latterlige borhul», fantes det i antikken ingen fast regel for hvor små marmorbiter skulle være før man sløyfet metallbolter eller tapper og bare satte dem fast med sement eller stukk. Dengang Nero-hodet stod oppstilt i en av de mer rommelige salene

i Nasjonalgalleriets tredje etasje, behøvde man bare å snu seg for å se et eksempel på et meget lite tapphull. Ved motstående vegg befant det seg nemlig en statuett av en silen med vinkrukke, og denne figurens knøttlille stortå var tilstykket med en metalltapp (Nasjonalgalleriet. *Katalog over skulptur, Oslo 1952, nr. 122, s. 50*. Statuetten er nå satt ned i magasinet). De manglende deler av Neros ansikt var adskillig større.

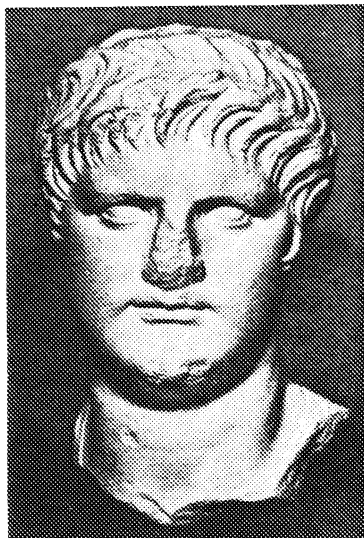

Fig. 2) Nero, hode i Worchester, Massachusetts

Viktigere enn tekniske detaljer er Nerohodets typologi og stil. En forfalsker opptrer aldri i et stilistisk tomrom, men har alltid ett eller flere originalverk som inspirasjonskilde. Den nærmeste parallellen til vårt Nero-hode er et i Worchester Art Museum, Massachusetts (Fig. 2). Dette hodet er imidlertid omarbeidet slik at håret over ørene er hugget bort. Vår

Nero har imidlertid sitt hår bevart, og det stemmer helt overens med lokkene til et hode i München, som også tilhører Neros seneste type (Fig. 3). Hvis vårt Nerohode er en forfalskning, må forfalskeren ha hatt til rådighet gode fotografier og helst også gipsavstøpninger både av hodet i München og det i Worchester, og han må også ha visst at disse tilhørte samme type for å kunne bruke det ene som utgangspunkt og låne manglende detaljer fra det andre.

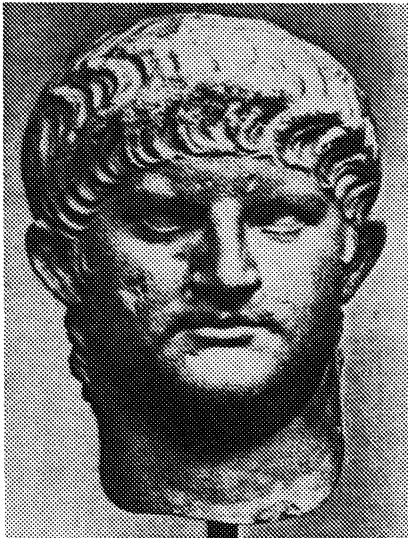

Fig. 3) Nero, hode i München.

Nå er det så at Nasjonalgalleriets hode kommer fra en eldre samling, og som forfalskning bør det i hvert fall stamme fra tiden omkring første verdenskrig eller tidligere. I så fall må forfalskeren ha vært langt forut for sin tid med hensyn til å utrede de forskjellige Nero-portrettene og deres kronologi, for i den videnska-

pelige litteraturen er dette faktisk blitt gjort så sent som i 1970-årene. En forsker ved navn U.W. Hiesinger publiserte i *American Journal of Archaeology* for 1975 den første virkelig kritiske oversiktsartikkel om alle dengang kjente Nero-portretter («The Portraits of Nero», s. 113-124). Hiesingers artikkel, som i stor grad støttet seg på myntportretter, gjengav overbevisende den kronologiske utviklingen, og hans resultater er senere blitt ytterligere utdypet og justert av Jucker, Bergmann og Zanker i deres ovenfor siterte artikler.

Forfalskere er sjelden foregangsmenn på det forskningsmessige området. Tvert imot pleier de å avsløre seg ved å gjøre stilistiske og andre bommerter. Deres styrke ligger i at de ser fortiden slik deres samtidige gjør det, og de gir oss derfor til enhver tid det bildet av antikken vi ønsker å se. Derfor virker gode forfalskninger overbevisende når de er nye, men de avsløres av seg selv ettersom tiden går og folk ser på antikken med andre øyne. Hva Nero-hodet i Nasjonalgalleriet angår, har det stått sin prøve. Det virker ikke mindre antikt nå enn det gjorde for et par generasjoner siden. Tvert imot ser man at det har detaljer som tidligere har vært oversett, men som er helt korrekte. Jeg mener at man derfor bør betrakte hodet som et ekte Nero-portrett og følgelig som meget sjeldent, for ved siden av hodene i München og Worchester er det det eneste av den siste typen som er bevart bortsett fra et fragment fra Vienne i Syd-Frankrike (Jucker, op. cit., s. 304-306, Fig. 74).

Det at det finnes så få representanter for Neros senere portretter, viser hvor grundig ødeleggelsen av dem må ha vært. *Damnatio memoriae* ble bestemt av Senatet, men andre faktorer må også ha vært medvirkende ved ødeleggelsen av en keisers portretter, såsom manglende popularitet hos folket og ikke minst etterfølgerens interesse for å utviske minnet om sin forgjenger.

Den grundigste *damnatio memoriae* vi kjenner til, er den som rammet Geta, Caracallas bror, for da var det Caracalla selv som sørget for at alle spor etter den myrdede Geta ble ødelagt. Andre keisere, som Commodus, har etterlatt seg et forbausende stort antall portretter i betraktning av at de ble gjenstand for *damnatio memoriae*. I Commodus' tilfelle henger det kanskje sammen med at hans etterfølger, Septimius Severus, hevdet å være blitt adoptert av Marcus Aurelius. Han hadde neppe interesse av å være altfor hardhendt når det gjaldt å ødelegge portrettene av det siste skudd på sin «adoptivfamilie»s stamme. Vespasian, derimot, som i alle henseender ønsket å fremstå som Neros absolutte motstykke, tør ha vært mer opptatt av å utslette synlige minner om sin forgjenger, så meget mer som Nero faktisk var populær blant folket. Tre ganger dukket det opp menn som hevdet at de var Nero, siste gang så sent som i 88 e.Kr. (Suetonius, Nero, 57). Disse pretendentene viser at Nero var en politisk faktor selv etter sin død, og derfor må det ha vært påkrevet å fjerne eller omarbeide hans portretter så de ikke skulle fremkalle minner om hans styre.

De Nero-portrettene som det er bevart flest av, er, ikke uventet, barneportretter. Alt 13 år gammel, i år 50 e.Kr. ble Nero adoptert av keiser Claudius, som året før hadde giftet seg med hans mor Agrippina den yngre. Nero ble ført frem som en potensiell tronfølger på bekostning av Britannicus, Claudius' sønn med Messalina, noe som er blitt tilskrevet Agrippinas intriger. Men Claudius hadde kanskje personlig interesse av å ha en ekstra tronfølger av sin egen slekt (Nero var hans grandnevø) ettersom Britannicus led av epilepsi, en uheldelig sykdom som helt opp i vår tid har vært omgitt av redsel og overtro. Sykdommen må ha vært ganske alvorlig, for da Britannicus falt om under en middag (forgiftet av Nero og/eller Agrippina i følge ryktene) og døde, trodde man først at det bare dreide seg om et epileptisk anfall.

Nero, derimot, var kjernesunn. Også hans biografer forbauset seg over hans gode helse tross hans utsvevelser (Suetonius, Nero, 51). Hans tidligste portretter viser ham som en frisk og rundkinnnet gutt. Etterhvert blir kinnene ikke bare runde, men direkte fete, og de dyptliggende øynene som han alt hadde som barn, kom til å ligge i skygge innunder brynene. Mange fotografier av hans senere portretter understreker dette trekket ved hjelp av lyssettingen slik at blikket blir dystert og skulende, men når man ser portrettene i normalt lys, er det bortsett fra fedmen, liten fysiognomisk forskjell mellom tidlige og sene Nero-portretter. Man har ingen vanskelighet med å se at samme person er fremstilt i alle når man studerer dem nøyere.

Det trekk som viser det mest markante brudd mellom de tidligste og de seneste av Neros portretter, er frisyren. Som ung gutt bar Nero en frisyre som er typisk for det julisk-claudiske keiserhus, med lange, fremovergreide, kloformede lokker som ligger tett inntil pannehuden med én eller to små skiller. Denne eller disse skillene blir et kjennetegn for den enkelte keiser. Augustus har for eksempel en liten skill over venstre øye og to lokker som danner en karakteristisk «hummerklo» over indre høyre øyenkrok, mens den unge Nero har én enkel skill som sitter omtrent over neseroten.

Nero beholdt sin tradisjonelle frisyre også etterat han ble keiser i år 54, men med fem års jubileet i år 59 inntrådte en forandring. Hans nye portrettype, hvis beste representant er et hode i Museo Nazionale i Roma (Fig. 4), viser stive, ondulerte lokker som danner en vulst over pannen. Lys- og skyggevirkning oppnås ved å plasere små borhuller mellom lokkene, som krummer seg fra høyre mot venstre. Bare over høyre tinning løper de i motsatt retning. Den frisyren som innføres på myntbilder ved Neros ti års jubileum i 64 e.Kr. og som bæres av Nasjonalgalleriets hode samt replikkene i München og Worcester, minner om den fra år 59 bortsett fra at alle lokkene nå løper mot hodets venstre side og lokkekransen er blitt enda høyere og stivere, nesten som et diadem.

Noen av representantene for de to siste portrettypene, både myntbilder og fullplastiske portretter, viser det ganske korte skjegget som også Nasjonalgalleriets hode har. Femårs-jubileet i år 59 ble

blant annet markert av Neros *depositio barbae*, en seremoni hvor den unge manns første skjegg rakes av og ofres til gudene. Skjegget til portretthodet i Museo Nazionale Romano (Fig. 4) henspiller muligens på de hårene Nero ofret (mottageren var Jupiter Capitolinus). Skjeggveksten som hans aller siste portretter viser, må imidlertid ha en annen forklaring. Om vekslingen mellom skjeggete og skjegggløse fremstillinger bare reflekterer et motelune eller om den har en dypereliggende årsak, vites ikke.

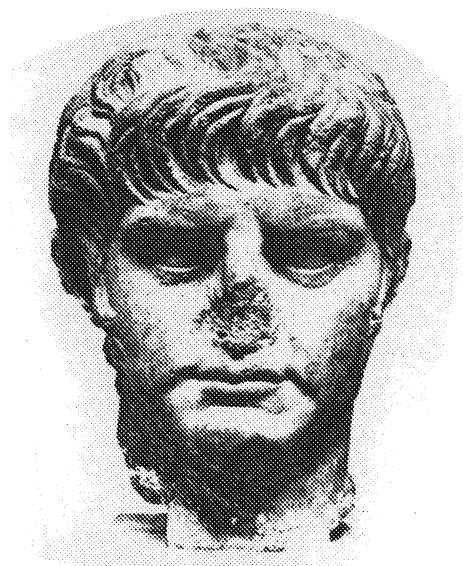

Fig. 4) Nero, hode i Museo Nazionale Romano.

Man har også diskutert hvorfor Nero brøt med tradisjonelle hårmoter og anla en stiv, diademaktig lokkekrans over pannen. Det hersker alminnelig enighet om at dette er den «coma in gradus formata» som Suetonius nevner (Nero, 51), dessverre uten å forklare hva han og hans samtidige la i dette begrepet.

I sin artikkel «Le Néron constitutionnel et le Néron apothéosé» gir L'Orange en forklaring som han også gjentar i senere verker, nemlig at lokkediademet symboliserer Solgudens strålekrans og at Nero ser seg selv som inkarnasjonen av en guddom i likhet med Aleksander den Store og andre hellenistiske herskere. Det er vel kjent at den enorme statuen av Solguden som stod i vestibylen til Neros Gyldne Hus, hadde hans egne ansiktstrekk. Hodet ble etter Neros død erstattet med et idealhode, men statuen overlevde. Den ble oppstilt i nærheten av Det flaviske amfiteater, som derfor kom til å få navnet «Colosseum». Også en del myntbilder viser Nero med strålekrans om hodet.

L'Oranges Solgud-hypotese har imidlertid møtt motbør på flere hold. Nils Hannestad har hevdet at Neros senere portretter så langt fra å skulle virke opphøyd, var ment som en provokasjon mot aristokratiet. Han påpeker at baksidene på mange av de myntene Nero lot slå etter år 64, som også markerte en myntreform, har motiver som åpenbart er beregnet på den romerske plebs. De hen-spiller på kornimporten, utdeling av pengegaver og annet som det jevne folk var opptatt av (Hannestad, op. cit., s. 327; id., Roman Art and Imperial Policy, Aarhus 1986, s. 110-112). U. Hiesinger

har, også med utgangspunkt i myntbildene, bemerket at Neros siste portrettype dukker opp uten guddommelige attributter i begynnelsen. Han mener at disse attributtene er noe som er blitt tilføyd typen senere, og at den ikke i utgangspunktet er blitt skapt for å fremstille en guddommeliggjort Nero (Hiesinger, op. cit., s. 121-124).

Kritikerne av L'Oranges hypotese har imidlertid ikke kommet med noen rivaliserende forklaring på «coma in gradus formata». Jeg vil her driste meg til å komme med en, nemlig at frisyren kan ha vært inspirert av Neros virksomhet som skuespiller.

I et tidligere nummer av Klassisk Forum (1991:1, s. 7-8) har jeg vært inne på forbindelsen mellom teatermasker og portretter, og hva Nero angår, har vi skriftlige vidnesbyrd om at han spilte med masker utformet som hans egne ansiktstrekk (Suetonius, Nero, 21; Dio Cassius, 62, 9). Antikke teatermasker, både de tragiske og de komiske, har, så sant de ikke viser skallede personer, frisyre som danner en stiv ramme om pannen. På de tragiske maskene tårner håret seg opp i et spisst lokkediadem, en såkalt onkos. Det stive lokkediadem i Neros seneste portretter går på enkelte myntbilder opp i en spiss, omenn ganske beskjeden, og man kan spørre seg om denne moten er påvirket av teaterfrisyre eller snarere om Nero har valgt en frisyre som i overdimensjonert form kunne danne en veritabel onkos over pannen hans. Teatermaskene bestod ikke bare av ansiktet, men også av håret, og når Nero brukte sitteget ansikt som utgangspunkt for masken, kan det ha vært et slektskap også mellom hans egen frisyre og maskens.

Likheten mellom onkos og motefrisyrer er enda sterkere for de neronske kvinneportrettenes vedkommende, for disse har hår som i form av tette krøller former et høyt diadem over pannen. Dette lokkepurret er en arv fra tidligere moter. Alt under Tiberius begynte kvinnehåret, som under Augustus hadde vært karakterisert av midtskill og lette bølger, å kruse seg ved tinningene og i hårfestet langs pannen. Under Claudius øker antallet krøller, som nå kan danne tunge «klaser» over tinningene. Midtskillen med et glatt stykke på hver side blir beholdt, men i Portretter fra 60-årene e.Kr. er den ofte helt forsvunnet, og pannehåret danner en tykk vulst. Denne moten fortsetter inn i flavisk tid da lokediademet blir enda høyere.

Det ville ikke være forbausende om denne «onkos-moten» var influert fra teatret, for Nero brukte ikke bare sitt eget portrett som maske. Når han spilte kvinneroller, var masken ofte formet som ansiktet til den kvinnen han til enhver tid var forelsket i (Suetonius, Nero, 21). Dio Cassius nevner uttrykkelig navnet til Neros annen hustru Poppea i denne forbindelse. Også etterat han hadde mistet henne, bar Nero teatermasker med hennes trekk forat hun, selv om hun var død, skulle kunne delta i forestillingen (Dio Cassius, 62,9). Når samtidens kvinner så ansiktene til hoffets damer, ja, keiserinnen selv, i form av teatermasker med onkos-frisyre, kan man godt tenke seg at de begynte å frisere håret på samme måte, så meget mer som hårnotene allerede la opp til en slik utvikling.

Ikke bare var det slik at aristokratiet så teaterfrisyrer fra tilskuerplassene, Romas fremste menn og kvinner var selv med på scenen, maskert og kostymert. Antikke forfattere fremstilte det ofte slik at Nero hadde tvunget eller bestukket dem forat de skulle opptre (Tacitus, Annales, 14,14; Dio Cassius, 62,19), men Dio Cassius innrømmet at noen gjorde det av egen fri vilje (Dio Cassius 62,17).

I en tid med så sterk fokusering på teatret fra høyeste hold er det rimelig å forvente nedslag også i andre kunstarter. Det er vel neppe tilfeldig at den veggdekorasjonsstil som kalles den fjerde pompeianske stil og hvis oppkomst kan dateres til Neros tid, i rikt monn knytter an til teatermotiver. Den fjerde stil er en skinnarkitektur hvor elementene for en stor del er lånt fra scenae frons, den høye fondveggen bak scenen. Teateraspektet er ytterligere understreket ved bruk av masker som dekorasjon, og noen ganger ser man personer som kommer ut av dørene i scenae frons-arkitekturen eller står på en smal scene foran den.

Når man daterer den fjerde stil til Neros regjering, skyldes det at man finner den i hans Gyldne Hus, Domus Aurea, som han lot bygge i et av de områdene av Roma som ble lagt øde etter brannen i år 64. Her kunne den teaterglade keiseren bevege seg som på en evig scene med veggene omkring seg som kulisser.

Nero begynte å vise seg på scenen alt i forbindelse med Juvenalia-lekene som han innstiftet år 59 i anledning av sin deposito barbae. Året etter innstiftet han

nye leker, Neronia. Disse lekene hadde sakral karakter og et nokså lite, utvalgt publikum som for det meste bestod av medlemmer av det romerske aristokrati. Noen av disse opptrådte også selv på scenen, mer eller mindre frivillig. Etter hvert steg Neros lyst til å opptre for et større publikum, og i 64, året for sitt ti års jubileum, opptrådte han første gang i full offentlighet. Det skjedde i Napoli, neppe et tilfeldig valg, fordi dette var en by med sterke greske tradisjoner.

I forrige nummer av «Klassisk Forum» (1993:1, s. 25) snakket jeg om Nero som auriga og hvordan han følte at han løftet arven etter de greske stormenn. Også hans opptreden som skuespiller og sanger var gresk inspirert, og Tacitus lar ham si følgende (jeg siterer fra Mørlands oversettelse): «Han (d.v.s. Nero) nevnte stadig at å kappes med hester var en kongelig idrett som ble drevet av fortidens herskere, ble feiret med dikteres lovsang og ble utøvet til gudenes ære, og at sangkunsten var helliget Apollo og at ikke bare i greske byer, men også i Romas templer var denne spådomskunstens store guddom avbildet i sangerattityde» (Tacitus, Annales, 14,14).

Som for hestesportens vedkommende var Nero innenfor teatret nøye med å skille mellom det som han mente var høyverdig skuespillkunst (d.v.s. det som hadde gamle greske tradisjoner) og det som han fant mindreverdig. På samme tid som han forbød aurigaer å opptre pøbelaktig i Roma, utviste han alle pantomime-skuespillere og deres tilhengere fra hovedstaden (Suetonius, Nero, 16).

Dette skal ha skjedd i år 56, og først fire år senere fikk pantomimeskuespillerne lov til å komme tilbake. De ble imidlertid nektet å ta del i leker som hadde sakral karakter, slik som Juvenalia og Neronia.

Nero tok sine oppgaver som sanger og skuespiller svært alvorlig. Riktignok omgav han seg for sikkerhets skyld med en flokk betalte klakører, men han trente ivrig i pust og stemmebruk og ville delta på lik linje med de profesjonelle artistene. Selv om han innerst inne må ha visst at han ville gå av med seieren, la han for dagen stor nervøsitet mens han ventet på dommernes avgjørelser i de konkurransene hvor han deltok (Suetonius, Nero, 23-24).

Ifølge den italienske filologen R. Cantarelli betydde ordet «artifex» i Neros berømte siste ord «Qualis artifex in me pereoi!» ikke «hvilken kunstner», slik det vanligvis oversettes, men «Hvilken skuespiller går ikke tapt i meg!» («Le ultime parole di Nerone morente», *Il mondo classico* 1931, 3,2, s. 53-58). Cantarelli påpeker at «artifex» eller «technites», som er den greske betegnelsen, ikke ble brukt i antikken om «kunstner» slik vi definerer begrepet. Ordet brukes vanligvis om noen som behersker sitt metier, hva enten han er barber, pottemaker eller sågar bøddel (Cantarelli, op. cit., s. 55). En artifex er altså en som kan sine ting (akkurat som «kunstner» og «kunst» på norsk henger sammen med verbet «å kunne»).

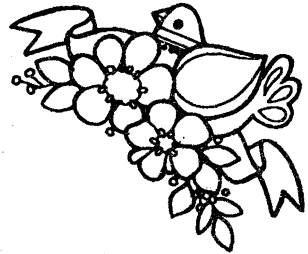
Cantarelli bemerker videre at riktignok fantes det både på gresk og latin et eget

ord for skuespiller, henholdsvis hypokrites og histrio, men disse fikk etterhvert, antagelig på grunn av skuespillerens lave sosiale status, en ubehagelig biklang. «Hypokrites» kom f. eks. til å bety «hykler», slik det er brukt i Det nye testamente. Seriøse utøvere av skuespillkunsten begynte derfor å kalle seg technites eller artifex med et forklarende adjektiv eller substantiv etter seg. Således talte man på gresk om technites dionysiakos, en som utøvet sin kunst i Dionysos' tjeneste (teatret var jo opprinnelig forbundet med denne guden), og på latin om artifex scenicus, en som utøvet sitt yrke på scenen. Etterhvert falt de forklarende substantiver og adjektiver bort, og «technites» og «artifex» kom til å bety «skuespiller» i daglig tale.

Cantarellis hypotese har mye for seg, for det er ikke tvil om at Nero oppfattet seg selv først og fremst som skuespiller, eller kanskje man skulle si artist, for antikke utøvende kunstnere var gjerne både skuespillere, sangere og musikere. Nero selv opptrådte som alle tre, og når han sang, akkompagnerte han seg selv på lyre, Apollos instrument. Han mente at han var dyktig nok til å forsørge seg gjennom lyrespill hvis han skulle bli fordrevet fra tronen (Suetonius, Nero, 40).

Neros aktivitet som artist blir gjerne latterliggjort både i antikk litteratur og ikke minst i moderne filmer, hvor han fremstilles som en patetisk amatør. Imidlertid er det ikke sikkert at Nero var så dårlig. De fragmenter som er bevart av hans poesi, viser at han hadde en

kunstnerisk åre selv om han ikke kan kalles en stor dikter, og det er vel ikke urimelig at han også som utøvende kunstner var habil. Riktignok var ikke hans stemme særlig stor i følge Suetonius (Nero, 20), men denne dommen ble felt av en mann som aldri hadde hørt Nero. Selv om keiseren hadde hatt en stemme som Pavarotti, ville han likevel blitt baktalt, for det som vakte skandale i samtiden, var ikke det at Nero var en dårlig sanger eller skuespiller, men det at han i det hele tatt opptrådte. Hadde Nero vært en samtidig av Ludvig XIV eller Fredrik II, som også var glade i å demonstrere sine artistiske talenter, ville man nok sett på ham med andre øyne, men for den romerske senatorklasse var hans interesser helt uakseptable.

Nero forble skuespiller til det siste. Kort før han døde, fablet han om å tre ubevæpnet frem foran sine opprørske troppe og bringe dem til medfølelse bare gjennom å gråte. Da stolte han sikkert på at hans sceniske erfaring ville sette ham i stand til å endre deres sinnsstemning. Når de vel og vakkert var kommet på bedre tanker, skulle han synges en seiershymne blant dem (Suetonius, Nero, 62).

Men Nero fikk aldri mer utfolde seg som artifex foran et stort publikum. Hans død ble riktignok teatralisk (og hvordan kunne den bli anderledes for en mann som hadde dødd så mange ganger på scenen?), men tilskuerne hadde nå skrumpet inn til en håndfull av hans mest trofaste frigivne. Noe av det siste han ytret, var et Homer-sitat (Iliaden, 10. sang, vers 535) myntet på Galbas utsendinger som nærmet seg på hesteryggen for å ta ham levende. I motsetning til Augustus, som også kom med en skuespiller-metafor da han skulle dø (Sucto-

nius, Augustus, 99), visste Nero at hans likemenn, den romerske senatoradelen, ikke syntes at han hadde spilt sin rolle godt. Nero ble derfor nødt til å fylle tragedieheltens rolle til dens ytterste konsekvens, og utførte til slutt en gest som han sikkert hadde innøvd mange ganger iført teaterkostyme: Han rettet en dolk mot sin egen strupe, denne gangen på alvor, og utåndet akkurat i det øyeblikk hans forfølgere trengte inn i rommet.

Siri Sande

NKF's tur til Tyrkia

10.10–17.19.1993

Det var med stor forventning de rundt 30 deltakere midt i oktober la ut på NKF's fjerde tur til Middelhavsområdet. Etter tidligere å ha besøkt Roma og omegn, Attika og Sicilia var det denne gang den tyrkiske egeerhavskyst som stod på programmet. Reisemål til disse trakter hadde lenge vært på ønskelisten hos de fleste av oss, og det var lagt opp til en hel rekke interessante ekskursjoner i regi av Bjørgulv Rian og Siri Sande. Høstværret her hjemme var ganske ufyselig den morgenen vi dro av sted, og det var bare deilig å komme ned til Izmir med full sommer og nærmere 30 varmegrader.

Vi ble innkvartert i den lille havnebyen Foça. Dette viste seg å være den moderne tyrkiske utgave det klassiske Fokaia, den nordligste av de 12 bystater i det joniske forbund. Fokaierne badde som man vil huske stort ry i oldtiden som langveis sjøfarere og kolonisorer i det vestlige Middelhav. Vårt hotell «Melaike» var på flere måter «i særklasse» – en smal fleretasjes bygning like bakenfor havneområdet. Vi hadde hele hotellet for oss selv. Betjeningen var riktig hyggelig og frokosten meget bra. Vanntilførsel til værelsenes spesifikke fasiliteter var noe variabel. Til gjengjeld hadde gjestene

med vindu og balkong til bakgården gratis fotballoppvisning hver aften til kl. 24. Da slukket flombelysningen presis, og man kunne slå på sine egne lys på rommene. Et uventet innslag i hotelltilværelsen. Stedet som helhet var meget idyllisk. Det ble straks populært som base for alle våre utflukter.

Etter ankomst søndag kveld la vi mandag morgen i vei til vårt første klassiske reisemål – Smyrna. En kjekk og hyggelig tyrkisk guide var attasjert vårt følge hele uken. På sitt litt knudrete engelsk gav han oss atskillig info på de respektive lokaliteter, utmerket supplert av Siri Sande. Og i museene var det Siri som var hovedguide, til alles store berikelse. Izmir arkeologiske museum var det første. Det rommet en rekke praktfulle gjenstander fra det klassiske Smyrna og omliggende distriktet. Det var bl.a. statuer og statuetter av guder såvel som dødelige, de fleste i marmor, men noen også i terracotta eller bronse. Mange var upåkledd, noen hadde fullstendig mistet hodet og/eller lemmer. Flere viste varierende foldefall i chiton og himation. Relieffer og statuetter av den sagnomstuste Kybele dukket opp – den berømmelige lilleasiatiske magna mater med polos eller frygisk lue på hodet, og gjerne omgitt av sine løver. En ithyphallisk herme vakte en viss munterhet idet vi passerte. Ellers falt vi for den eie gode lille Eros på sitt marmorleie. Som en liten putto lå han der og slumret, og drømte kanskje om sin storhetstid som utsmykning i Kuretes-gaten i Efesos. Den store stelen med Artemis, Poseidon og Demeter som hadde stått på det ro-

merske Smyrnas agora var kraftfull og imponerende, likeledes flere rikt utsmykkede sarkofager og friser. Etter denne glimrende start dro vi bort til det store agora, beliggende i Pagosfjellets nordskråning. Hit ble byen som kjent flyttet fra Baryakli lenger nord i Smyrbukten etter den store Alexanders drøm under platanen ved Nemesis-templet i nærheten. Da bød de to skjebnesøstre ham å flytte byen, og etter at Apollotemplets orakel i Klaros hadde avgitt et rimelig entydig svar, skjedde dette. Torget gav inntrykk av stor fordums aktivitet, med store kolonnader både i bredden og høyden, underjordiske handelsboder og rik utsmykning. Selv etter at Poseidon ristet jorden her i 178 e.Kr. ble det gjenreist i Faustina II's regi, og utgjorde helt til antikkens avslutning sentrum i et av oldtidens største og rikeste bysamfunn. Senere samme dag var vi innom det opprinnelige Smyrna. Det viste seg å ha vært et lite tett pakket byområde med røtter helt tilbake til det tredje årtusen f.Kr., og inneholder et prektig Athentempel med eksepsjonelt fine søylebaser og kapiteler. Dette hadde lyderkongen Alyattes med stor grundighet jevnet med jorden under erobringen i 600 f.Kr. Og det var først etter byens nye plassering lenger syd at storhetstiden etter hvert begynte.

Neste dag stod Efesos for tur. Også her «varmet» vi opp på stedets arkeologiske museum som inneholdt en mengde praktstykker. De to store Artemis-statuer i marmor – hvorav den ene var nesten 3 m høy – var kanskje mest imponerende. Begge ble funnet i Prytaneion i Efe-

sos og var romerske kopier av det antatt chrysoelefantinske gudebilde som i hellenistisk tid stod i cella i Artemision i Efesos – det berømmelige underverk. Gudinnens karakteristiske brystutsmykning – hva enten hun var polymastes eller ikke – bar i alle fall bud om overdådig fruktbarhet. Hennes øvrige attributter fra polos øverst til hjortedyrene på hver side ved føttene gav inntrykk av en mektig guddom med røtter langt bakover i tid. En skikkelig aha-opplevelse! Ellers var det bare å la blikket gli over alt fra romerske keiserbyster – hvor vi synes Marcus Aurelius var spesielt uttrykksfull – til fresken av Sokrates med den kjente oppstopper, og bysten av Menander. Foran en liten statue av en priap, som på en underfundig måte bar et fruktfat på magen, gav Siri på sin uforlignelige måte en utredning om de gamle grekeres oppfatning av kvinnen som rugemaskin. Alt i alt et herlig og uforglemmelig museumsbesøk! Ute i solen igjen bar det opp til høyden hvor den store Johanneskirken lå, et stykke nord for det klassiske Efesos. Herfra, hvor Justinian lot bygge den mektige flerkuplede basilika over evangelistens grav, kunne man skue sydover mot Artemision og høyden Pion og Coressus. Det var i dalsenkningen mellom disse og på sletten nedenfor at Lysimachos lot reise den senere så viden kjente efesiske metropol i tidlig hellenistisk tid. For byen var blitt flyttet flere ganger i preklassisk og tidlig klassisk tid – og fortsatt konkurrerer Androklos med amazonene om hvem som var den opprinnelige grunnlegger. Som man vil kunne iakttå flere steder langs Lilleasiakysten sank havnivået og tørrla de

grunne havnene, av og til godt hjulpet av nærliggende elver som mudret opp utløpene – hvor havnene ofte lå. Tidvis gav også jordskjelv og bybranner anledning til flytting og fornyelse, og også Efesos «vandret» rundt i området ved elven Kaystros. Etter en rask lunsj inntok vi den klassiske perle fra nordøst, i enen ved oldtidens Magnesia-port. Da kom vi inn i et byområde som virkelig hadde historisk vingesus over seg. Det ble en enestående vandring ned Kuretes-gaten langs agora, odeion og prytaneion, hvor såvel Artemidoros og Heraklit såvel som Paulus og Johannes hadde gått. Vi passerte Domitians tempel, spaserte gjennom Herkules-porten og langs Trajans kilde, Scolastichias bad og Hadrians tempel, og ned til svingen med det vakker restaurerte Celsus-bibliotheket. Videre bort «marmor-gaten», hvis forlengelse opprinnelig hadde gått som en via sacra helt opp til Artemis-templet, og mot teatret i åssiden. Det var her Paulus i sin tid ble antastet av Demetrios og de andre sølvsmedene. Men vår mann fra bibelhistorien red med nød og neppe stormen av og fortsatte sitt menighetsbyggende virke. Endelig skuet vi nedover den kolonnerte Arkadiane-gaten som hadde gått helt til havnen, før vi avrundet denne storslagne byvandring med et tilløp til spissrotgang blant alskens salgsboder frem til bussen. Og så bar det rett mot det engang så storslagne Artemis-tempel, hvis sørgelige rester med én gjenreist søyle ble behørig besiktiget. Ja, sic transit - - -. Her var ikke lenger vindsus gjennom dipteros'ens rikt dekorerte søyleskog, ingen amazoner skapt av Polykleitos som stirret ned

fra pedimentet. Den veldige krepidoma var knapt gjenkjenkelig. Guddommen hadde åpenbart for lengst forlatt stedet. Nesten tilbake i Foça stoppet vi ved et eiendommelig gravmonument som vi tidligere hadde sett gjennom bussvinduet. Det var hugget rett ut av en klippe der på sletten, og utført i lykisk-lydisk stil. Et merkelig lite byggverk som liksom lå der for seg selv og sturet i skumringen.

Så var det mot Pergamon på onsdag. Det ligger et godt stykke nord for Foça – i oldtidens Mysia – og derfra skulle vi enda lenger for overnatting helt oppe ved Dardanellene. Etter det obligatoriske museumsbesøk i nåtidens Bergama, hvor vi bl.a. så noen sjeldent fine akroterier, bar det opp i høyden til den nesten fabelaktige akropolen nær elven Kaikos. Her var det i postalexandrinsk tid at Lysimachos – og etter ham Philetairos – for alvor begynte oppbygging av det som senere under eumenider og attalider skulle bli kjent som byen jevnbyrdig med Alexandria og Efesos, et storslagent sentrum i kongeriket Pergamon. Her lå et av oldtidens største biblioteker som måtte oppfinne sitt eget pergament da tilførselene av papyrus fra Egypt ble for snau. Da Attalos III i 133 f.Kr. overlot hele kongedømmet til romerne fortsatte oppføringen av mektige bygg-

verk i de luftige omgivelser der oppe på høyden. Det fortelles at endog Augustus ble inspirert av Pergamon da han ville etterlate Rom som «en by av marmor». Og byggearbeidene pågikk til langt ut i senklassisk tid. Vi startet omvisningen helt på toppen og beveget oss etter hvert nedover fjellsiden til de noe mer beskjedne ruiner bak bymuren ved høydens fot. Rekken av severdigheter var formelig påtrengende. Fra palasskomplekset helt øverst bort til det militære våpenlager og en rask kikk på restene av en akvedukt hvor drikkevannet hadde rent ganske langt. Så til det praktfulle Trajanæum, hvor marmorhvite korint-hiske søyler i peripteros fortsatt gav overveldende inntrykk av keiserdyrkelse i Roms storhetstid. I det nærliggende bibliotek ved Athene-templet var de 200 000 bind forlengt utlest og forsvunnet, og i teatret innfelt i fjellskråningen nedenfor ventet ikke lenger 10 000 spente tilskuere på en ny tragedie. Det lille søte Dionysos-templet på pynten bortenfor bar fortsatt bud om Caracallas siste ombygninger. Men de sørgelige rester av det engang så storslåtte Zevs- alter viste tydelig at det var meget lenge siden man der hadde tilbudt himmelguden. Slik fortsatte det nedover, med agoraer, templer, gymnasier og boligkvarterer innfelt terrassevis i de bratte heng – en nesten utrolig arkitektonisk og bygningsteknisk prestasjon utført gjennom sekler. Ja sannelig, Pergamon – du var vel også en messe verd! Nedé på sletten, hvor byen ekspanderte i romersk tid, var vi en stund innom den enorme helligdommen fra Hadrians tid som var viet sentrale egyptiske guddommer. Den in-

dre konstruksjon av rød teglsten stod ennå og kneiset med kjempemessige vegger. Og i oldtiden var disse helt dekket av marmor, skal vi tro beskrivelsene. Man har regnet ut at kultstatuen i cella må ha vært ti meter høy, hvaenten den gjengav Serapis alene eller også Isis og Horus. Du verden for dimensjoner – her gikk man selv egypterne en høy gang! Ved en høyt tiltrengt lunsj ble en tiltagende skjev væskebalanse på det nødvendigtigste rettet opp, etter minst trede grader varmt på akropolen og til dels avansert balansegang nedetter den bratte helling. Og da var det høyst påkrevet med et besøk på nærmeste helsesenter for å søke lindring – heldigvis lå det store Asklepieion ikke langt unna! Omgitt av søylerader vandret vi langs den stensatte vei inn i anlegget fra syd, gjennom propylon og inn i selve temenos. Denne var rektangulær, ca. 130 x 110m. En diagonal kryptoporticus gikk fra midt på plassen 80 m til en rundaktig terapibygning i det sydvestre hjørne. I det nordøstre lå et vakkert lite teater. Her holdt Einar Berle en interessant innføring i deler av oldtidens legekunst. Anlegget var omgitt på tre sider av lange kolonnerte gallerier. I syd lå – foruten propylon og «sanatoriet» – det viktige Asklepios-templet i midten. Helt ytterst i det sydøstre hjørne ble den medisinske og sikkert annen litteratur oppbevart i et luftkondisjonert bibliotek. Også her hadde Hadrian en finger med i spillet hva gjaldt utbygging og utsmykning – hele helligdommen hadde da også sin definitive storhetstid i første halvdel av annet århundre e.Kr. Dette var sannelig enda et mektig skue! – Nesten overmette og

overveldet av inntrykk fra dagens ekskursjon dro vi i kveldingen nordover mot Çanakkale ved Dardanelleene. Her skulle vi overnatte før morgendagens tokt mot Iliions borg, og med et nødscrik fikk vi en nærmest fyrstelig innkvartering.

Torsdag var altså målet helt klinkende klart: Mot Troja, mot Troja!! Et av turens desiderte høydepunkter stod for døren! Gjennom et rolig, ganske flatt landskap med små landsbyer hvor minaretene strebet som nyhvessede hvite blyanter med lysegrønne spisser rullet vi frem med nervene i behagelig høyspenn. En ganske diger trehest reist ved Hissarlik-høyden varslet at vi var fremme, og minnet om den påståtte årsak til det homeriske Trojas fall. Vel inne ved borganleggets svære murer kunne vi etterhånden studere staden fra I til IX, der den lå som en eneste stor mishandlet lagkake. I nyere tid var det som kjent Schlie-mann som tok ut den første store biten her i 1871. Her var det altså at kong Priamos ifølge den blinde rhapsode holdt hoff, og de store og skjebnetunge begivenheter fant sted i Troja VI eller VII. Den store, flate sletten nedenfor mot syd og vest, med Hellespontens munning godt synlig i bakgrunnen, kunne overbevise noen hver om at havet i tidlig tid gikk helt inn til borgklippens fot. Det var kanhende her handelsskipene lå og ventet på vinddreining så de kunne gå nordover gjennom de trange streder til Pontus Euxinus! Fantasien fikk fritt spillerom under marsjen gjennom murrester og palassruiner: vi så for vårt indre blick Cassandra forgieves advare trojanerne om hva som forestod, og

vi bivånte den ulike tvekampen mellom Hector og Akillevs. Og da vi i soldisen liksom skimtet trehesten etterlatt nede på sletten mintes vi Laokoons ord: — «timeo Danaos, et dona ferentes!» Hans frykt var berettiget, men de to sjørormer gjorde det av med ham og sønnene slik Poseidon ville det, før trojanerne gjennomskuet krigslisten. Jo, her strømmet saktens minner på fra fordums lesning. Endelig, endelig hadde man fått oppleve mytenes ukronede by med egne sanser — det var nesten ikke til å tro! — Etter denne skjellsettende opplevelse roet vi oss ned en smule og dro sydoover gjennom Troas til Assos, som nærmest fremstod som et Pergamon i miniatyr. På den vulkanske akropolens topp lå restene av et smukt dorisk Athene-tempel. Terrassert nedover mot havet lå kjente strukturer som agora, gymnasium samt store og små templer. Levningene av den høye bymuren med den velvoksne portåpningen gav oss en følelse av egen litenhet, og gravplassen langs veien utenfor minnet oss definitivt om det timelige. I Assos var det altså at ingen mindre enn Aristoteles grunnla sin første filosofiske skole under et treårig opphold på begynnelsen av 340-tallet f.Kr., og senere skal både Paulus og Lukas ha vært innom som snarest. Byens utrolig flotte beliggenhet vendte ut mot den romslige Adramyttium-bukten. I varmedisen der ute skimtet vi den kuperte øy Lesbos — det æoliske kildespring for lyrikk og musikk i tidlig klassisk tid. Der vandret Alcaeus og Sappho i Mytilenes gater og unnfanger sine perler, og det sosiale samvær i visse kretser kunne muligens anta former som øyas navn antyder. — Og vi fikk lik old-

tidens innbyggere oppleve delfiner som lekte i vannskorpen der nede! — En liten avstikker ut til Cryse gav oss anledning til en rask kikk på Apollo Smintheion-templet der. Det hadde et påfallende høyt stereobat, og lå — i likhet med Asklepieion i Pergamon — ved en såkalt hellig kilde med legende vann. Templet var fra annet århundre f. Kr. og hadde hatt vakre joniske søyler arrangert i en pseudo dipteros.

Etter fire dager med omfattende omvisninger både innen- og utendørs var det for de fleste uhyre kjærkomment med en avslappende fridag før den siste innspurten på lørdag. Ombord i en malerisk tøff-tøff-båt la vi ut fra Foça havn, riktignok ikke med Massilia som mål. Neida, vi skulle bare ut i den nærmeste skjærgård og ta det med herlig ro og fordøye de tusen inntrykk fra foregående dager. Været var stadig på topp, vannet som det klareste krystall — og leskedrikkene smakte himmelsk. Her ute var det angivelig at de selsomme sirener skulle ha operert i homerisk tid, da Odyssevs med nød og neppe unngikk en traurig skjebne takket være en kraftig mast og sterke rep. Men vi så intet hverken til de kvinnelige uhyrer eller helten fra Ithaka, og boltret oss til lands og vanns noen deilige timer.

Siste ekskursjonsdag var lagt til det legendariske Lydia, hvor Kræsus hersket i Sardes rundt midten av 500-tallet f.Kr. Her slo man verdens første mynter allerede hundre år før den søkkrike men akk så uheldige kongen. Det var den gullførende elven Pactolos og de gylne årer i fjellene rundt som la grunnlaget for lan-

dets sagnomsuste velstand gjennom seklær og skiftende regimer. – Her i Sardes gjestod åpenbart meget utgravningsarbeide, men vi fikk da sett en del. Det staselige gymnasium fra Caracallas tid på begynnelsen av 200-tallet e.Kr. var langt på vei gjenreist og ble behørig beundret. Den nærliggende synagoge fra omtrent samme tid var ganske betagende med sine gulvmosaikker, løveskulpturer og skinnende hvite synthronon. Fragmenter av den gamle kongevei mot Susa i Persia var avdekket. Den imponerte med sin bredde, brolegning i marmor og underliggende vann- og kloakksystem. Vi kikket inn i «bronsenes hus» på sydsiden av hovedgaten, og fikk nesten lyst til å gå på shopping i handelsbodene på motsatt side! Et stort øyeblikk var det virkelig da vi kom opp til ruinene av det velvoksne Artemis-templet med det røde sandstensalteret foran mot vest. To av de nesten 18 m høye joniske søylene sto oppreist bak opisthodomos og vitnet om skikkelige dimensjoner. I og utenfor naos lå kannelerte søyletromler som mektige tannhjul, og kun rester var å se av stylobatet. Bjørn Helge – vår gruppes desiderte kanonfotograf – fikk her en rekke nye motiver i sikte, og fyrte løs så det var en fryd. Templets lange historie bar bud om utvidelser og ombygninger, inntil det under Antoninus Pius på midten av hundretallet e.Kr. antagelig ble utformet som en pseudo dipteros. Et storslagent monument over en forgangen kult! – På tilbaketuren var vi innom museet i Manisa. Her var det bl.a. praktfulle, store mosaikker, marmorrelieffer med Kybele og en herlig liten Herkules-statue. I en fjellskråning syd

for byen kunne man stadig med litt fantasi se den forstenede og fortsatt sørgende Niobe i en klippeformasjon som stod ut fra selve berget. Der hadde hun sittet og grått siden preklassisk tid fordi hun som følge av sin hybris og spott mot Leto hadde mistet alle sine barn. I Sipylosfjellene mellom Manisa (eller Magnesia) og Smyrna var det for øvrig at Niobes far kong Tantalos ifølge en lokal tradisjon skulle ha blitt straffet av selveste Zevs for sin upålitelighet. Hengende over en innsjø i denne egn ble han etter sin død på den mest infame måte nektet all servering. Han stønnet og bar seg så Sisyfos nesten mistet grepet på stenen og Ixion snurret enda fortere rundt på hjulet, om da Tartaros i det hele tatt befant seg her. Ja, her var vi sannelig både på historisk og mytisk og kanskje gyngende grunn på en gang!!

Vel tilbake i Foça ble det lørdag kveld arrangert en hyggelig felles avslutningsmiddag i en restaurant ved havnen. Her fikk Siri og Bjørgulv velfortjente rosende ord og hver sin gedigne dokumentmappe som takk for vel utført innsats før og under turen. Bjørgulv ble dessuten utstyrt med en kledelig grønn fez som vakte almen beundring. Det var en verdig og fin avrunding på en reise som hadde gitt utrolig meget på kort tid, og som Norsk Klassisk Forbund har all ære av. Det er nok mange som allerede nå gleder seg til neste ekskursjon, hvor den nå enn blir lagt. Var det forresten noen som mumlet et eller annet om Peloponnes ?

Thor Dybhavn

Var minoerne semitter?

Om Kjell Aartuns forsøk på å tolke Faistos-diskosen og linear A-tekstene, aktualisert av Egil A. Wyllers panegyriske omtale i Aftenposten 24.10.93.

Siden Kjell Aartuns etterlengtede bok om «Die Minoische (sic) Schrift. Sprache und Texte» nå foreligger (bd. 1, XVII + 414 sider, utgitt i Tyskland på Harrassowitz Verlag, Wiesbaden), og siden svært mange åpenbart har trodd på forfatterens påstander i presse og kringkasting om at han kan lese minoisk, kan det være på tide med en kritisk vurdering. Ikke minst norske runologer, arkeologer og historikere må være interessert i en vurdering av denne forskeren, som i et intervju i Dagbladet 3.1.1993 kom med følgende sensasjonelle påstand: «På mange av Norges mest kjente runesteiner kryr det av kretisk-minoiske hieroglyfer og linear A-tegn. Disse er tidligere blitt oversett av andre forskere.» Som vi kanskje husker, ble Aartuns påstander grundig tilbakevist av runologen James Knirk (og arkeologen Arne Emil Christensen, som under en seanse i Oldsaksamlingen ikke kunne oppdage de tegnene Aartun mente å se). Det har ikke stoppet sirkuset i mediene, og jeg tror det er på høy tid å ta et oppgjør både med Aartun og de journalistene som har spredt dette «gedigne vrøvlet», for å sitere en av våre mest kjente lingvister.

Den viktigste prestasjonen i foreliggende bind er det gigantiske forsøket på dechiffriering av Faistos-diskosens 45 tegn, med fotnoter i hopetall og et imponerende vitenskapelig apparat. I tillegg «leser» Aartun bl.a. teksten på den berømte bronseøksen fra Arkalokhóri og på noe han kaller Tarragona-tavlen (funnet i Spania, visstnok fra klassisk oldtid).

Når utgangspunktet er helt vilkårlig, kan enhver lingvist tenke seg hvor umulig oppgaven er. Den er atskillig vanskeligere enn å klare 12 rette i tipping, for her er det ikke bare tre muligheter for hvert tegn, men nærmere hundre, som vanlig i en stavelsesskrift, og det er ikke mindre enn 45 «kamper»! Aartun har faktisk på side 122-23 oppstilt en tabell med hele 116 syllabogrammer for linear A-språket, som ifølge ham er det samme som språket på diskosen. Vi må altså forestille oss tippeskuponger med 45 kamper, der hver kamp kan ha 116 forskjellige utfall. (Jeg holder meg til fotballspråket, siden hele tilværelsen i dag synes å dreie seg om hvem som til enhver tid «er på banen» med en eller annen ball. Jf Dagsrevyen.)

For hvert tegn på diskosen har Aartun (i hvert fall i teorien) én sjanse av 116 til å gjette riktig stavelse. Når han har gjettet

to tegn, er sjansen mindre enn én av 13000 for at begge skal være riktige. Multipliserer vi dette tallet med 116 igjen, ser vi at sjansen for å få tre stavelser riktige, er mindre enn én av 1,5 millioner. Slik kan vi gå videre til vi har multiplisert tallet 116 med seg selv 45 ganger. Vi ser vel fort hvor dette bærer hen: Ingen forsker kan klare dette. (Ifølge filosofen Egil A. Wyller har Aartun likevel klart det, men resultatet er blitt så obskønt at det ikke kan gjengis i Aftenposten.)

Nå kunne kanskje noen innvende: Men vi ser jo at tegnene på diskosen forestiller noe, det er da ikke tilfeldige strekkombinasjoner! Det er riktig nok, og det er mulig at jeg overdriver vanskelighetene litt, men vi kjenner ikke språket, og vi har bare en eneste liten tekst med 61 ord eller tegnsekvenser. Selv om noen få av tegnene ligner kjente tegn og kan ha samme lydverdi som disse, er det nok av ukjente tegn igjen til at dechiffreringen blir umulig. Vi har ingen parallelltekst på et kjent språk. Vi aner ikke hva innholdet dreier seg om. Språkforskerne er stort sett henvist til rent gjetverk, inntil vi eventuelt finner flere tekster i samme skrift som kan røpe et eller annet om innholdet.

Med Aartuns spekulative metode må vi vente i mange mahakalpaer før vi kan gjøre oss forhåpninger om en løsning. Metoden er rett og slett verdiløs.

Også alle tidligere forsøk på å løse gåten ved hjelp av det «akrofoniske» prinsippet har strandet. Som Günter Neumann

skrev i artikkelen *Zum Forschungsstand beim «Diskos von Phaistos»* i Kadmos 7, 1968: «Alle diese Versuche... waren von vornherein zum Scheitern verurteilt, weil ihnen die methodische Vorbesinnung darüber gefehlt hat, was sich überhaupt aus einem so kurzen und singulären Text an Erkenntnis gewinnen lässt.»

Neumann regner det «heute aussichtslos... auf das Gelingen einer kompletten Entzifferung des Diskostextes zu hoffen...» og det har ikke skjedd noe siden 1968 som har forandret situasjonen. Teksten er for kort og tegnene er for unike. Mot slutten av sin artikkel maner han til nøkternhet (forgjeves, later det til, for museet i Iraklio mottar nye løsningsforsøk fra hele verden hver uke): «Wer sich aber dies Dokument zum Objekt seiner Forschung wählt, muss sich nüchtern die Grenzen seiner Möglichkeiten klar machen, wenn er nicht erleben will, dass ausser ihm niemand an die Richtigkeit seiner Thesen glaubt.»

Kjell Aartun er blant dem som lider av det Neumann kaller «den menschlichen Urtrieb, Rätsel zu lösen». Han har funnet et hyppig tegn på diskosen som forestiller et mannshode med punkerfrisyrer, antar at frisyrer er en hanekam, antar at hanekammen symboliserer en prest, og antar at presten må være semittisk, for presten er en typisk langskalle med svakt krumbøyd nese osv. Presten må symbolisere stavelen *ka*, for «prest heter *kahinu* på semittisk», og minoerne kan ifølge Aartun absolutt ikke ha kalt dette veselet for «pønkern», «hanefar», «Bjart-

mar» eller «Pinnsvinet», bare for å nevne fire eksempler på andre tenkelige betegnelser. (For å gi sin argumentasjon tyngde, ramser Aartun opp en rekke språk som hebraisk, ugarittisk, fønikisk, arameisk, etiopisk, arabisk osv., som alle har (omtrent) det samme ordet for prest, men glemmer i farten *lydisk*, som ikke er semittisk, men som også har et passende ord for prest, nemlig *kaveš*.) Resonnementet fortsetter slik: Siden presten alltid er plassert i slutten av et ord hvis man leser diskosen innenfra og ut (dekstrovert), må vi stå overfor det semittiske possessivsuffikset *-ka*. Andre suffikser er utenkelige! Dette beviser igjen at en dekstrovert leseretning er riktig osv. og at språket er semittisk osv. Når først dette er fastslått, følger resten av seg selv. (Aartun fortalte en intervjuer at han brukte en uke på å løse gåten.)

For oversiktens skyld prøver vi å oppsummere noen av de mange usikre antagelsene Aartun synes å bygge på (jeg ser bort fra de studiene av minoiske hodeskaller og rasetrekk som later til å ha dannet utgangspunktet for Aartuns anstrengelser, for rase og språk er to forskjellige størrelser):

1. Det dreier seg om en stavelsesskrift, der hvert tegn står for en konsonant pluss en vokal. (Rimelig, men ikke sikker antagelse. Det kan f.eks. tenkes at noen av tegnene har en determinativ funksjon.)

2. Skriften bygger på det akrofoniske prinsipp, dvs. bare første (åpne) stavelse av det ordet hieroglyfen betegner, skal leses.

3. Som i den alfabetiske Ugarit-kileskriften kan hvert tegns lydfølge reverseres i lukkede stavelser (*ka* kan bli til *ak*).

4. Det finnes lukkede stavelser i minoisk, for minoisk er et semittisk språk.

5. Skriften skal leses innenfra og ut, altså dekstrovert. (Det er minst like gode argumenter for å lese skriften andre veien, og rent fysisk er stemplingen av leirskiven trolig skjedd sinistrovert – utenfra og inn. Man kan også tenke seg at den ene siden skal leses dekstrovert og den andre sinistrovert.)

6. Fordi språket er semittisk, må det tredje (og det sjette) ordet i teksten være et substantiv som inneholder en hunnkjønnsendelse i akkusativ entall og slutter med et possessivsuffiks *-ka*; dette bekrefter samtidig en dekstrovert leseretning. (Annerledes kan jeg ikke forstå resonnementet på s. 140–41. Det er svært dunkelt, men jeg skjønner i hvert fall at punkterens forekomst sammen med et skjold danner en slags regelmessighet som ikke kan bero på tilfeldigheter og at disse tegnenes «feste syntagmatiske Stellung» beviser at språket er semittisk. Hva som kommer først av høna og egget, er her uklart. Aartun henviser for øvrig til Brockelmanns *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen* I, s. 405f.)

7. Fordi det passer med et possessivsuffiks 2. pers. m. entall her, må stavelsen være åpen og leses *-ka*, ikke *-ak*.

8. Den såkalte A-siden av diskosen er begynnelsen på teksten.

9. Det fantes et (mannlig) presteskap på Kreta rundt 1700 f.Kr. (eller kanskje også atskillig tidligere, for diskosen kan være eldre enn bygningen den ble funnet i, og skriften kan være eldre enn diskosen). I virkeligheten er det ingen som kan datere diskosen eksakt, se Yves Du-houx: *Le disque de Phaestos*, Louvain 1977, som anslår at den er deponert i palasset en eller annen gang mellom 1850 og 1600 (s. 14). (Interesserte kan henvises til denne meget grundige boken, som er skrevet som en kritisk tekstutgave.)

10. Prestene hadde hanekam på hodet.

11. Punkeren på diskosen er prest.

12. Hieroglyfen «skive med 7 hull» er et skjold, for det er «eine allgemein anerkannte Auffassung».

13. Skjoldet må representere stavelsen *ta/at*.

14. Skjoldet er ikke et skjold, men et symbol for det «fullstendige», det «fulltallige», for språket er semittisk, og det finnes ifølge Aartun ikke noe passende semittisk ord på *ta-* som betyr skjold. (Jeg går ut fra at alle aktuelle ordbøker er nøye gjennomført.)

15. Følgelig må skjoldet være en fullmåne med huller i.

16. De 7 hullene må symbolisere Sjustjernen, for her finner Aartun en velkjent «gammelorientalsk» symbolikk som ad utgrunnelige veier kan frem-

skaffe et passende ord på *ta-*. (Er det Sjustjernen? Nei, «semitisch... kann nur ein Derivat von der Wurzel TMM in Frage kommen», altså *tammu* eller *tamâm(at)u*, som betyr «fullstendighet» eller «fulltallighet».)

Vi er nå faktisk kommet ganske langt i resonnementet, for nå kan alle ord som ender på *-taka* fastslås å være substantiver. Da er det bare å gå i gang med lesningen av de tegnene som står foran endelsen, og det er lett, for «sämtliche Abbildungen sind eindeutig zu identifizieren».

17. Tegnet «vandrende mann» står for *hi/ih*, for en vandringsmann heter ifølge Aartun **hilku* på ursemittisk, jf. misjnahebraisk *helæK* (K står for ach-lyd), ugarittisk *hik* osv. (Det bibelhebraiske ordet betyr for øvrig «gang», ikke «vandringmann», og det ugarittiske er ikke vokalisert.)

18. Det tegnet som mange hittil har oppfattet som en kølle, er ifølge Aartun en fil, som på arabisk heter *safan*- eller *misfan-*; altså får Aartun frem en passende stavelse *sá-*.

19. Ved hjelp av de to tegnene *hi* og *sá* finner Aartun nå ordet *hísataka* med *hí-* (lang i), og må derfor forutsette a) at det finnes lange og korte vokaler i minoiske og b) at stavelsesskriften ikke skiller mellom dem. Siden de minoiske skriftsystemene ikke røper noe om vokalenes lengde, er dette naturligvis en ren hypotese (nærliggende for en forsker som har beskjeftiget seg med ugarittisk, der de

tre «vokaltegnene» står for både lange og korte lyder, men kanskje ikke så nærliggende for en som studerer nygresk eller spansk). Før vi går videre, vil jeg minne om at den rent matematiske sjansen for at de fire stavelser i *hīsataka* er riktig identifisert, er én av ca. 180 millioner.

20. Aartun forutsetter at de såkalte «Dorne» (små innsnitt eller streker som står under visse stavelser) ikke har noen betydning for lesningen av diskosteksten. Det dreier seg om «ganz zufällige, beim Einstempeln der Bilderzeichen ohne jeden graphisch-funktionellen Belang entstandene Striche...» Men klarer han å gjennomføre dette synspunktet? Et eller annet sted underveis har han fått bruk for flere tegn, og bruker streken som diakritisk tegn på en av hieroglyfene. Dermed kan han skille mellom stavelserne *nu* (Schlauch) og *mu* (fliessender Saft aus einem Schlauch). Akkurat her skal denne streken stå for «fliessender Saft», men ikke ellers! Beviset på at streken forandrer den opprinnelige hieroglyfens betydning, ligger i resultatet; Tolkningen gir en mening som bekrefter «den vom Kontext geforderten Bildinhalt des Zeichens...»

Vi er nå kommet til 20 mer eller mindre usikre antagelser, og slik fortsetter det, side opp og side ned. Aartun legger atskillig skarpsindighet for dagen når det gjelder å finne passende stavelser og ord og få hele teksten til å bli semittisk. En mer beskjeden forsker ville kanskje sette inn et spørsmålstejn her og der og innrømme tvil. Det gjør ikke Aartun. Han

har en forklaring på alt. Han fusker imidlertid en del med ordgrensene og deler opp enkelte lange tegnsekvenser slik at det blir flere ord (87?) enn de 61 som er innrammet og skilt med loddrette streker. Også Aartun antar at strekene er ordskillere. (Jfs. 139, der han begrunner hvorfor han foretrekker å begynne dechiffringen med diskosen og ikke med linear A-tavlene: «Hier wird die Entzifferung dadurch sehr erleichtert, dass aufeinanderfolgende Zeichengruppen durch Querstriche voneinander getrennt werden»).

Tolkningsresultatet er likevel slett ikke dumt, hvis man sammenligner det med tidligere forsøk. Det er i hvert fall underholdende. Andre får vurdere hvor sannsynlig innhold, språkform, etymologi, syntaks og ordvalg er. Sarte sjeler får ha meg unnskyldt, men jeg kan ikke dy meg for å bringe en liten smakebit. Forskerens minoiske fantasikvinne retter følgende oppfordring til en mann: *hīgî dūka!* Det første ordet betyr noe i retning av «min kåting», og betydningen av *dūka*, som er et verb i imperativ, «steht eindeutig fest»: «Treng inn (i den myke undergrunn)!»

Forsøket viser hvor langt man kan komme med flid, fantasi og skarpsindighet. Jeg tror vi skal vente litt med å skrive om verdenshistorien.

En skarpsindig person med tilstrekkelig energi og tålmodighet (og økonomisk støtte fra Alexander von Humboldt-Stiftung, Videnskapsakademiet, Nansenfondet og NAVF) ville nok kunne lese diskosen som en helt annen semitisk tekst, for det er åpenbart at man her kan sjonglere atskillig med vokalisering, monoftongering, lange og korte vokaler, fordobling av konsonanter osv. Hvis vi sammenligner med Cyrus H. Gordons forsøk på å lese minoisk som nordvest-semittisk i *Evidence for the Minoan Language*, ser vi at hans «tentative» lydverdier ikke har den fjerneste likhet med de verdiene Aartun er kommet frem til. Gordon gir f.eks. skjoldet verdien *ko* og punkeren verdien *se*.

Når det gjelder etymologi, har jeg lagt merke til et merkverdig fenomen: Nøyaktig en tredjedel av de ordene Aartun har funnet i sine mange ordbøker og brukt til å «bevise» diskos-hieroglyfenes lydverdi, har utelukkende arabisk etymologi. Det vil vel stort sett si at de først er belagt over 2000 år etter minoisk tid og kan stamme fra mange ukjente eller lite kjente ikke-semittiske språk. Man kan altså ikke være sikker på at et slikt ord er arabisk, selv om det ser arabisk ut. For å ta noen eksempler: I arabisk finner vi i dag et ord som *Tukiyu/Tokiyo*, som ser helt minoisk ut. Gjett hva det betyr. Et ord som *kabârî* kunne gjerne være minoisk **ka-pa-ri*, men det

er arabisk flertall av et tyrkisk ord som betyr «bro» (köprü). Det vrirler av «araboide» ord i linear A, særlig hvis man leser dem på Aartunsk maner og holder seg til korte ord: *ammâ, âya, dawâ, kâna, kabba, kaffa, karâ, karra, kubba, kubbâd(a), kuffa, maddati, maD-Di, maddi, manna, massa*, osv. Siden jeg ikke er særlig arabiskkyndig, har jeg brukt en moderne arabisk ordbok (Wehr) og valgt de enkleste og letteste mulighetene; en ekspert ville sikkert ha funnet mange flere passende ord på de 30 minuttene jeg brukte for å finne de ovenstående. Min konklusjon på dette avsnittet må bli: Det er lett å finne arabiske ord i minoisk, altfor lett.

Det kan tenkes at Aartun har truffet enkelte tegn riktig, slik heldige tippere gjør. Jeg vil særlig gjerne tro på tegnet *da/ad*, som er temmelig identisk med *da*-tegnet i linear B og også forekommer to ganger på Arkalokhóri-øksen (riktig nok både dektrovert og sinistrovert i samme tekst). Dette forbinder Aartun med et semittisk ord *dal(l)itu*, «gren». Vi kan imidlertid ikke være sikre på at det står for lyden *da* i linear A, siden hele d-rekken er suspekt, jf. ordet *dapuritojo* i linear B, hvor *da* står for *la*, og de kypriotiske syllabarene, der d-rekken mangler og *gren*-tegnet står for *ta/da*. (Derfor kan man like gjerne tenke på et indo-europeisk ord som *thallo*, *thal(l)os*, eller for den saks skyld på det tyrkisk ordet *dal/tal*, som er belagt langt inn i Sentral-Asia og neppe har noen sammenheng med det semittiske ordet.) At ord ligner hverandre i forskjellige språk, er intet bevis for slektskap. Når det gjelder *ka*-

tegnet (punkeren), vil jeg snarere tro at det er et rent vokaltegn, siden det bare forekommer i den ene enden av hele 19 ord på diskosen. Etter min mening er dette et av de beste argumentene for at diskosteksten bør leses utenfra og innover. Rene vokaltegn må antas å være hyppigst i begynnelsen av ord. På Arkalokhóri-innskriften forekommer dette tegnet (hvis det er det samme tegnet) åpenbart i begynnelsen av innskriften, og Aartun leser det uten videre som *ka* her også. (Nå er det altså ikke possessivsuffixs lenger.) Men det ligner ikke så lite på *i*-tegnet i enkelte tidlige votivinnskrifter i linear A som nylig er funnet. Også de fleste andre tegnene på Arkalokhóri-øksen (se Aartun s. 287) har større likhet med linear A-tegn og seglhieroglyfer enn med diskos-tegnene, som er og blir unike og gåtefulle. De fire første tegnene på øksen kan faktisk leses som *i-da-ma-na-*, noe som bringer tankene hen på innskriften på to andre økser med den tydelige tegnsekvensen *idamate*. Arkalokhóri-øksen danner etter min mening en tydelig bro mellom tidligere hieroglyfskrift på segl og den senere «religiøse» linear A-skriften, som til dels er mer «forseggjort» enn den man finner på arkivtavlene.

De seneste funnene fra helligdommen på Júkhtas-fjellet sør for Iráklío bekrefter at linear A-tegnene kan stamme fra velkjente segl-hieroglyfer. Dette gir samtidig håp om at vi med tiden også kan lese teksten på seglene og seglavtrykkene. Det vil i så fall øke det minoiske tekstmaterialet med noen hundre ord. Det totale tekstmaterialet i dag er vel på

bortimot 1000 ord; de fleste er trolig personnavn. Ca. 150 ord stammer fra det vi må tro er hele setninger og inneholder da kanskje bøyningssendelser og/eller affikser.

Når det gjelder Aartuns behandling av linear A-dokumentene, må jeg innrømme at jeg er direkte rystet. Her er utallige eksempler på helt uansvarlig lesemåte, som f.eks. av votivinnskriften PK Za 12, der side b) inneholder spor av fem tegn, hvorav tre er leselige, mens Aartun leser hele 11 tegn (Aartun s. 113). Utgiverne (Godard og Olivier, som også har fotografier av de beskrevne gjenstandene) har totalt klart å lese 29 tegn (eller spor av tegn) i PK Za 12, mens Aartun leser 54 tegn! (Han har tydeligvis hatt bruk for disse tegnene til sin «oversettelse».) Hele boken vrirler av tillegg og emendasjoner, og det er umulig for en leser som ikke kjenner tekstene, å få noe sant inntrykk av dette materialet. Da må man gå til Godard & Oliviers eller Raison & Popes tekststutgaver.

Aartun har på sidene 122-23 satt opp en tabell med «gesicherte Linear A-Werte» – uten noen som helst forklaring. Forhåpentlig følger det en forklaring i bind II. (Journalister som er fortrolige med Aartun, har fortalt meg at han truer med å skrive et bind II på 1000 sider, der han også vil publisere nyoppdagede minoiske tekster fra Norge og Sør-Amerika.) Tabellen avviker på vesentlige punkter fra det forskerne i dag anser som de mest sannsynlige lydverdiene. Aartun opererer med hele *tre* s-rekker, altså tre varianter av stavelsene sa, se, si, so, su, til

sammen 15 tegn. (Han har nå glemte hva han skrev i en fotnote på s. 53: «Im allgemeinen werden in Linear A sämtliche Zischlaute (s-Laute) mit ein und demselben Zeichen wiedergegeben.» Hva skal han da med tre s-rekker?) Her har han tatt med en rekke velkjente ideogrammer og brøktegn, som ikke har noe med fonetiske stavelser å gjøre.

I tabellen har han også satt opp rekker av emfatiske (dvs. semittiske) tegn. Her setter han på ny inn ideogrammer og sjeldne tegn, hvorav minst tre er hapaxer (de forekommer bare én gang). Det gjelder f.eks. ideogram 346, som bare forekommer i HT 122b og temmelig sikkert må være et ideogram, siden det er utskilt med et punkt på hver side. Aartun har her flyttet det ene punktet opp *over* ideogrammet, som et slags diakritisk tegn. Også tegnet 342, som han uten noen forklaring gir verdien (emfatisk) *Zu*, forekommer bare én gang, nemlig i HT 43. Det avskrekker ikke Aartun. Han leser like godt hele teksten i HT 43 slik (s. 74): *masidu pate[yV] Zu-no no* (jeg har gjengitt emfatisk Z med majuskel). *Masidu* kan være riktig lest. Det forklarer Aartun ut fra arabisk som «zwischen Feisen versteckt nach dem Feinde spähen» (på et sted hvor man venter et personnavn eller en tittel, men mannen het kanskje noe sånt?). Han leser da *si* som spirantisk t-lyd. Det neste ordet skal trolig leses *paXi*, hvor X står for det unike tegnet 342, som bare Aartun kan lese. (Staveleiene *-te[yV]* er ren fantasi.) Deretter følger *i*-tegnet (muligens som ideogram, siden det står alene) og en variant av ideogrammet for hvete. Til

slutt står et tall mellom 4 og 10). Aartun forklarer *pateyV* (V står for vokal) som arabisk for «ung mann» eller «Junker» og ser helt bort fra ideogrammet og tallet på slutten av linjen, som forteller oss at teksten dreier seg om kornlevering. Hvis vi skal ta Aartun alvorlig, var dette en ung mann som lå på lur og speidet etter fienden mens han ventet på dagens kornforsyning.

Slike «emendasjoner» er ikke noe sær-syn. Det vrirler av dem på hver eneste side. I tillegg kommer at Aartun uten videre leser e-stavelser som i-stavelser. (Her later det til at han igjen er inspirert av det ugarittiske kileskriftalfabetet.) Man spør seg da hvorfor minoerne ikke sparte seg hele e-rekken. På tilsvarende måte leser han o-stavelser som u-stavelser. Han opererer med en hel q-rekke (linear A har tilsynelatende bare tegnene *qa, qe* og (kanskje) *qi*) og tror uten videre at den lyden språkforskere hittil har transkribert med q, er den samme som representeres av den arabiske *qaf*. I virkeligheten kjenner vi ikke lydverdien av den minoiske q. Vi vet at f.eks. et (minoisk?) ord som *qasireu* av grekerne senere ble skrevet *basileus* og at det i tidligere tid kan ha begynt med en *gwa*-lyd (labialisert velar), mens andre *qa*-stavelser ble til gresk *pa-*. Mange av q-ordene i linear B er gåtefulle. (Forholdene er kompliserte og det ville føre for

langt å forklare alt her. If colisk *pessares* og attisk *tettares* (og norsk «fire»), som går tilbake på *qe-*. Se nærmere i Ventris/Chadwick: *Documents in Mycenaean Greek* eller Palmer: *The Greek Language*.)

Når det gjelder z-rekken, er forholdene også kompliserte. I linear A finnes det trolig et tegn for *za*. Ut fra lydverdien i linear B kan det tenkes at det ble uttalt *dzatsa*, men det er naturligvis usikkert. Det tegnet som tilsvarende linear B-tegnet for *ze*, er belagt bl.a. i arkivtavlen HT 16, hvor det er ideogram. (Det er ikke det tegnet Aartun har valgt, som ser ut som ideogrammet for oliven). Når Aartun opererer med en hel rekke med alle fem vokaler, må han på ny ty til ideogrammer. (Å kunne skille mellom syllabogrammer og ideogrammer er helt vesentlig hvis man vil forsøke seg på linear A-tavlene.) I det klassiske kypriotiske syllabaret finnes bare tegn for *za* og *zo*. I linear B finner vi syllabogrammer for *za*, *ze*, *zo* og greske ord som *zawete* = *tsawetes* < **kjawetes* «i år» (attisk *têtes*, dorisk *sâtes*, jonisk *sêtes*).

Innskriften på den såkalte «vin-pithosen» fra Zakros, som mange forskere har prøvd seg på, er forholdsvis lett å lese, bortsett fra en enkelt stavelse som jeg gjengir med X. Den er en av de få «tekstene» vi har bevart som er noenlunde hel. Teksten lyder omtrent slik: *VINUM 32 didikase.asamune.ase.ataiXdeka.aremarena.titiku*. Det er ordskillere mellom de seks ordene (her gjengitt med punktum), og teksten begynner med ideogrammet for vin og tallet 32. Aartun

ignorerer både ideogrammet, tallet og ordskillerne. Det ukjente X blir gjengitt med en semittisk ach-lyd fulgt av vokalen a. Han oversetter slik (s. 112): «deine Geliebte, (mit) welchem (Namen) ich das weibliche Gegenstück benenne, (ist) die Quelle/Stelle deines Wasserlaufes/deiner Zisterne (wo das Regenwasser gesammelt wird). Dem gefügigen Geheiligten wirst du Schaden zufügen». Hvor er det blitt av vinen? Aartun kommenterer: «Offenbar bezieht sich der Inhalt dieser Inschrift auf die auch sonst aus mehreren altorientalischen Kulturen bekannte kultische Deflorierung des Weibes...» Det viser seg at Aartun tolker vin-ideogrammet som *pottaske* – «die als Reinigungsmittel verwendet wurde...» – men også pottasken er forsvunnet fra oversettelsen. (Vin-ideogrammet forekommer også i linear B og må regnes som sikkert fortolket. Det stammer trolig fra en egyptisk hieroglyf som betegner en vinstokk i et oppheng, og vi ser av arkivtavlene at det betegner en væske.)

Aartuns etymologiske anstrengelser er også underholdende: Roten til ord som *zeugos/zeugnymy/zygon/iugum/yoga/åk* osv. er semittisk, for Aartun trenger ordet *zugu* til forklaring av et tegn i diskos-teksten som skal bety «sagbue», eller egentlig «was mit einem anderen ein Paar macht». Denne roten er godt belagt med en mengde avlødninger i de fleste indoeuropeiske språk fra Irland til India.

Stedsnavn som Zakynthos og Korinthos er ifølge Aartun semittiske; ordet *labyrinthos* betyr «det kvinnelig rene» og

Zakynthos betyr det samme. Korinthos (som ifølge Herodot ikke engang var det opprinnelige navnet på byen) betyr «den kvinnelige brønn». Hva da med navn som Kynthos? Navnene på -nth/-nd- er utbredt i et område som strekker seg fra Lilleasia over Hellas og Kreta vestover til Italia. Er de semittiske, er det pussig at de ikke finnes andre steder. Det dreier seg heller ikke bare om stedsnavn, men om ord som *asaminthos*, *hyakinthos*, *plinthos*, *minthos*, *minthoo*, *erebinthos*, *kolokynthos*, *olynthos*, *terebinthos* (Se A. Q. Moreschini: *Le formazioni nominali greche in -nth-*, Roma 1984.) Kan Aartun forklare alle disse ordene (totalt ca. 50) som semittiske? (Ordene behøver selvsagt heller ikke være minoiske. De kan være innlånt fra andre språk i området.)

Like før jeg fikk Aartuns bok, kom jeg over en artikkel i tidsskriftet *Minos* om akkadiske arkivtekster fra Mari som forteller at kreterne tidlig på 1700-tallet hadde en *targamanu* (tolk) i Ugarit. Hva skulle minoerne med tolk, hvis de snakket semittisk? Det ville ha vært lett for dem å lære seg akkadisk. Og hvorfor brukte de ikke kileskrift, slik andre siviliserte mennesker gjorde på denne tiden?

Den viktigste innvendingen mot alle forsøk på semittiske løsninger av den minoiske gåten er at det er så mange lånord i gresk og at så få av dem er semittiske. En meget stor del av det greske ordtilfanget er vanskelig å forklare ut fra kjente indo-europeiske og semittiske språk og må bestå av lånord fra Kreta og det egeiske området. Selv i minoisk har en ekspert

som Cyrus H. Gordon bare funnet noen få ord, hvorav mange nå viser seg å være feillest. (Han tolker f.eks. ordet *kunisu* som et ord for hvete, og sammenligner det med et akkadisk ord. Men ordet er plassert rett foran ideogrammet for hvete på en regnskapstavle, og der vil vi i linear A (i motsetning til linear B) vente et personnavn. Det er vel lite trolig at minoiske foreldre oppkalte barna sine etter kornslagene.)

Min totalvurdering av Aartuns bok er helt negativ. Her er ingen ting å finne for en som er interessert i den eldste kreto-logien. Det kulturhistoriske stoffet er velkjent og i mangt og mye allerede foreldet. Når Aartun utmerker seg ved originalitet, blir påstandene altfor sære til å tas alvorlig. Det gjelder også hele hans utgangspunkt, slik det kommer til uttrykk i forordet med følgende sitat fra Vorbergs *Ars erotica veterum*: «Die Erotik ist der Schlüssel zum Verständnis der alten Welt und ihrer Kultur!»

PS: Etter at dette var skrevet, kom jeg over en anmeldelse fra *Ugarit-Forschungen*, bd. 23 1991 av Aartuns *Studien zur ugaritischen Lexikographie, Teil I*, utgitt på Harrassowitz i 1991. Anmelderne er meget skarpe i sin avstandtagen

fra Aartun, som de karakteriserer som «ein sehr selbstbewusster Einzelgänger», selv om bøkene hans vitner om «einem immensen Fleiss und einer bewundernswerten Hingabe an sein Werk». De reagerer spesielt på det de kaller Aartuns «ugaritisch-arabische Etymologisiererei» og konkluderer slik:

«Zu bedauern is vor allem, dass K. Aartun... bei den Aussenstehenden ein falsches und verwirrendes Bild verbreitet.

Den Rezensenten bleibt nur die Hoffnung, dass die noch geplanten Teile der Studien zur ugaritischen Lexikographie von Grund auf besser werden und der Schaden, der für die Ugaristik bereits angerichtet ist, sich in Grenzen hält. M. Dietrich – O. Loretz.»

Et fromt håp.

Bjarte Kaldhol

Kulturarven som blir borte

Bøkene våre smuldrer. Hvis intet gjøres, kan vi risikere at fremtidige slekter vil være uten skriftlige kilder fra tiden mellom 1850 og 1970. Da ble bøkene trykket på papir som var fremstillet av tremasse med sur pH-verdi, lavere enn 7,5. Dette papiret er nå i rask oppløsning. Vi som er interessert i klassiske emner, kan f.eks. tenke på at hele Wilamowitz' forfatterskap er trykket på surt papir.

Problemet er så alvorlig og omfattende at det bør legges opp en systematisk internasjonal strategi. I juni 1993 arrangerte den amerikanske «Commission on

Preservation and Access» en konferanse i Bellagio i Italia som jeg deltok i. Det ble besluttet å danne en tilsvarende europeisk kommisjon, og forskjellige mottiltak ble diskutert: produksjon av syrefritt papir, avsyrmning av eldre papir, og særlig overføring av litteratur til andre medier som mikrofilm og edb.

I oldtiden hadde man et tilsvarende problem med litteratur skrevet på papyrus. I det fjerde århundre e.Kr. ble det gjort et stortiltet forsøk på å møte dette problemet. For å gi de moderne forsøkene et historisk perspektiv ble jeg under konfe-

ransen i Bellagio bedt om å skrive noen ord om dette. Nedenstående er en norsk versjon av mitt innlegg:

Papyrus var skrivematerialet til egypterne, grekerne og romerne. Men papyrusrullene var også oldtidens smuldrende, «brittle books». Lukrets og andre forfattere forteller hvordan rullene sprekker og går i stykker, og deres utsagn bekrefte av moderne funn av papyrer under lavaen i Herculaneum og sanden i Egypt.

Papyrene hadde også andre ulemper. Man skrev bare på innsiden av rullen. Utsiden var for utsatt når den ble rullet ut og inn. Videre kunne rullen ikke lages for lang, ellers ville den bli uhåndterlig. De greske og latinske rullene som er bevart, er under ti meter. Følgelig kunne en rull ikke inneholde mye tekst. Større verker som f.eks. Homers Iliade måtte fordeles på flere ruller.

Det var vanskelig å finne et spesielt sted i en papyrusrull. Tekstkolonnene var unummererte, og man måtte fortsette å rulle opp til man fant det stedet man lette etter. Derfor siterte antikke forfattere ofte etter hukommelsen, og galt.

Pergament ble imidlertid også brukt sporadisk som skrivemateriale iallfall fra det annet århundre e.Kr. og det var pergamentet som skulle bli fremtidens materiale, særlig fra det fjerde århundre e.Kr., da papyrus gradvis gikk av bruk. Pergamentet holdt i sin tur stillingen til det arabiske papiret kom. Her har vi kulturhistoriens tre p-er: papyrus, perga-

ment og papir. Nå ser det ut til at vi har fått en fjerde: PC-en.

Pergamentet var et sterkere materiale enn papyrusen, og kunne lett syes og bindes sammen til codices (vår form for bøker). Man kunne skrive på begge sider av pergamentet, og én codex kunne omfatte innholdet i mange papyrusruller, f.eks. hele Homers Iliade. Et nummeringssystem ble innført. Enten ble sidene nummerert, eller kapitlene og versene i teksten fikk egne numre. Særlig gjaldt dette Den hellige skrift hvor det var viktig å finne det rette skriftsted.

Det fjerde århundre e.Kr. var en kritisk tid for den greske og romerske litteratur. Skrevet på papyrus smuldret den gradvis hen og truet med å forsvinne medmindre den ble overført på pergament. Keiser Constantinus II og hans Cæsar (vi ville sagt: hans kronprins) Julian (som senere fikk tilnavnet den frafalne) besluttet å foreta denne overføringen. Bøkene i Den hellige skrift var alt reddet etter initiativ av Constantius' far, Konstantin den store.

Et stort prosjekt ble igangsatt, og et av hovedproblemene var, dengang som nå, å velge hva som skulle bevares, for det var naturligvis, som nå, umulig å bevare alt. Resultatet ble det første keiserlige bibliotek i Konstantinopel. Det inneholdt mere enn 100.000 bind og holdt til i en stor basilica i den gaten som nå heter Ordu Cadessi i Istanbul, syd for universitetet og syd-vest for den store basar. Biblioteket er nøyaktig beskrevet av Carl Wendel (se litteraturlisten). Jeg

foreslår at The Commission for Preservation and Access holder sin neste konferanse i Istanbul til minne om denne enestående begivenhet.

Vår hovedkilde er en tale som er bevart til vår tid, av sofistien (vi ville sagt: professor) Themistios (Oratio IV, ed. Dindorf). Talen ble holdt 1. januar 357 e.Kr. som ledd i en innvielsesseremoni i anledning Constantius' og Julians felles konsulat. Themistios var leder for det litterære redningsprosjektet og hadde et betydelig antall bibliotekarer og kalligrafen til sin rådighet.

Talen er, i tidens stil, en panegyrikk. Themistios priser keiseren for hans enestående initiativ som til og med gjør ham større enn hans far. Konstantin bygget riktignok den storslagne by Konstantinopol. Men den er, når alt kommer til alt, bare en ansamling døde bygninger. Konstantins sønn oppvekker sjeler fra graven: Homer, Hesiod, Platon, Aristoteles. Ifølge Themistios tilfredsstiller keiseren alle krav til den ideelle hersker i Platons stat.

Gjennom den retoriske tåke og ved bruk også av andre kilder enn Themistios kan visse kjensgjerninger fastslåes:

Keiseren og Themistios valgte å bevare den gamle litteratur, Homer og andre store forfattere fra gresk gullalder. I sin tale nevner ikke Themistios noen latinske forfattere, f.eks. Cicero eller Livius. Themistios kunne ikke, og ville heller ikke kunne latin. Han var en arrogant greker som betraktet alle andre folk, romerne iberegnet, som barbarer. Men

keiserne var tross alt romere og talte latin. Keiser Constantius sørget for at også den klassiske latinske litteratur ble overført på pergament. Biblioteket var, som vanlig, delt i en gresk og en latinsk avdeling.

Denne tilbøyelighet til å betrakte den gamle litteraturen som mere verdifull enn litteraturen fra ens egen tid, kalles attisisme. Themistios og Constantius var attisister. Men det var ingen lenger som talte sproget til de store attiske forfatterne. Man måtte ha hjelp for å lese f.eks. en tragedie av Sofokles - eller en komedie av Plautus. Så sammen med selve de klassiske tekstene var det nødvendig å bevare også kommentarer og grammatikker, og det ble gjort.

Med misunnelse kan vi se at Themistios kjente langt flere klassiske forfattere enn vi har idag. F.eks. nevner han triaden i den gamle stoiske filosofi Chrysipp, Zenon og Kleanthes, som er fullstendig tapt for oss når vi ser bort fra noen få sitater hos andre forfattere og noen små fragmenter blant de forkullete restene i Herculaneum.

Themistios hadde også et råd for de papyrusrullene man ikke maktet å overføre til pergament. Han prøvet å forsinke nedbrytningen ved å legge rullene i pergamentomslag, akkurat som vi for en tid kan redde smuldrende, «brittle books», ved å legge dem i plastikomslag eller konvolutter.

Bøkens farligste fiende var imidlertid branner. I 475 e.Kr. var det en brann i

Konstantinopel, og 118 år etter innvielsen lå biblioteket i aske. Man forsøkte å erstatte bøkene (jfr. Anth. Pal. 16, 70-71), men det ser ut til å ha vært nok en brann i det åttende århundre. De utallige branner i oldtiden kan sammenlignes med de endeløse forandringer i moderne hardware- og software-systemer som truer med å gjøre tekster lagt på data utilgjengelige.

Men Constantius' og Themistios' bibliotek var ikke helt forgjeves. Lånere kom til biblioteket i hovedstaden fra provinsene for å lese bøkene og kopiere tekstene, og disse kopiene ble kopiert igjen. Uten Constantius' og Themistios' bibliotek ville vårt kjennskap til den klassiske litteratur ha vært enda mindre.

Når det gjelder den tapte litteratur, kan det være en trøst at den delvis ble tilintetgjort systematisk. Nils Kjær gjengir i sine «Epistler» beretningen om kalifen Omars ødeleggelse av biblioteket i Alexandria – sikkert ukorrekt, men allikevel en god historie: Bøkene ble merket med to stempler. På det ene sto: «Stemmer med Koranen. Overflødig. Bør brennes.» På det andre sto: «Stemmer ikke med Koranen. Vranglære. Bør brennes.»

Litteratur:

B. Antonsson, *Rädda vårt kulturarv!* «Svensk papperstidning» 3, 1993, 42.

F.G. Kenyon, *Books and readers in ancient Greece and Rome*, Oxford 1951.

N.Lewis, *Papyrus in classical antiquity*, Oxford 1974.

H.L. Pinner, *The world of books in antiquity*, London 1948.

Preserving the illustrated text, Commission on Preservation and Access, Washington 1992.

Slow Fires brochure on preservation video/film, Commission on Preservation and Access, Washington 1993.

E. Tengström, *The use of materials for written information and their social impact: the Roman case*, «Humanekologiska skrifter», 3, Göteborg 1984.

M. Thompson, *Introduction to Greek and Latin palaeography*, Oxford 1912.

E.G. Turner, *Greek papyri*, New York 1968.

E.G. Turner, *The typology of the early codex*. Univ. of Penn. 1977.

C. Wendel, *Die erste kaiserliche Bibliothek in Konstantinopel*, «Zentralblatt für Bibliothekswesen», 59, 1942, 193-209.

N.G. Wilson. *The libraries of the Byzantine world*, «Greek, Roman and Byzantine Studies» 8, 1967, 53-80.

Knut Kleve

Roma i tekst

XIV

Konflikt og tvistemål på Horats' Forum

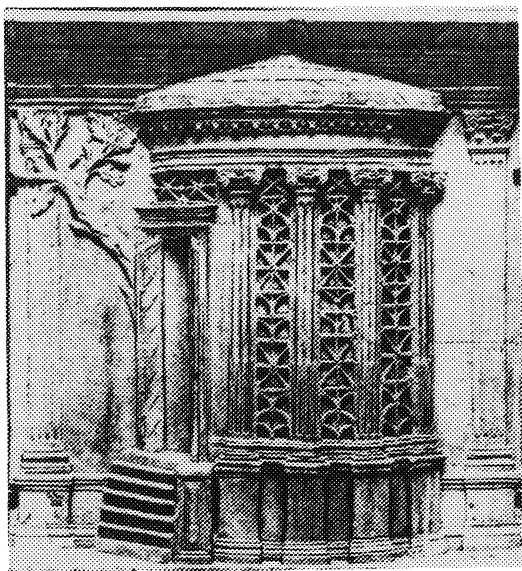
I forrige nummer (s. 39ff.) fulgte vi Horats på *Sacra via*; «Den hellige vei»¹ fremsto nesten som den «Den forbannede vei» når vi så hvilke fortredegheter som fulgte i kjølvannet av hans dikteriske meditasjoner. Vi forlot ham da det så som mørkest ut, og det var fare for at han måtte drasse på den plagsomme litterat helt ut til Caesars haver og derutover. Kanskje stod mer enn bare en ødelagt dag på spill. Men så griper Forum selv regisserende inn i handlingen, først – dessverre resultatløst – idet mannen blir klar over at han der og da har en rettssak hengende over sitt hode («ved et tilfelle»: *casu v. 36*) og til slutt ved et nytt (og avgjørende) tilfelle (*casu v. 74*) idet han «møter sin skjebne» og konfronteres med sin motpart (*adversarius*). Heksegryten Forum – Vergils «vanvittige Fo-

rum» (KF 1992:1, 55ff.) – blir faktisk redningen for vår muntre ironiker.

*

«Vi var kommet til Vestas tempel» (v. 35; *pl. 1*). Her ligger begynnelsen til omslaget. Men først en kort scenebeskrivelse: Vesta-templets beliggenheten tør være kjent for enhver Forum-besøkende idag. Den ble endelig fastslått ved utgravningene i slutten av forrige århundre. Helligdommen er et rundtempel med s.k. tholos-form, og eksisterende rester bringer oss til dels tilbake til Augustus' tid (12 f.) Kr. Det er rimelig å anta at formen da var en tro videreføring av et eldre tempel etter hellenistisk mønster. Går man videre avsted fra Vesta-templet trer man inn på Forum. Må vi

1) Der fremsto jeg som en litt skeptisk Coarelli-tilhenger når det gjaldt *Sacra vias* klassiske trasé. Et opphold ved Det norske Roma-institutt med dets utmerkede bibliotek øket skepsisen. Jeg kommer forhåpentligvis tilbake til saken i en eller annen form, men viser foreløpig til Coarellis kritikere: F. Castagnoli i hans art. «*l'Ima forte via sacra*»: *Quaderni di Topografia Antica dell'Università di Roma. Ricerche e discussioni* 10, 1988, 99-114 og A. Ziolkowski, «*The sacra via and the temple of Iuppiter Stator*», *Opuscula Romana* 17, 1989, 225-239.

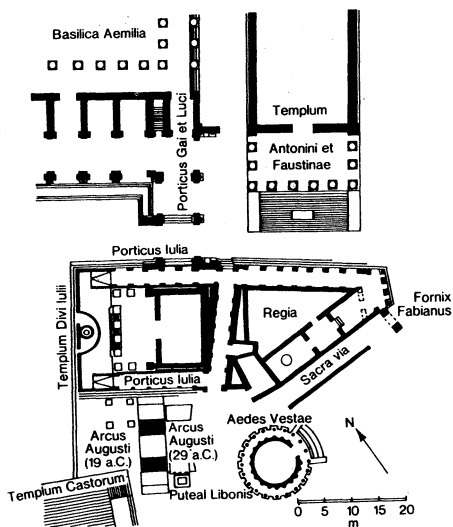
Pl. 1: *Aedes Vestae* på et restaurert relieff (Uffiziene)

tenke oss forholdene for Horats & co. annerledes enn de var under Augustus? Senest fra midten av 30-årene dominerte det nye Caesar-temple denne del av Forum (KF 1992:1, 62f.). Den østre kortsiden fikk en ny monumental avslutning, og selve Forum-plassen ble innskrenket. Før byggingen av templet var det Regia og Vesta-templet som utgjorde Forums avgrensning mot (syd-)øst (pl. 2).

Den moderne Horats-leser vil naturlig stille seg et par prosaiske spørsmål ut fra sted og situasjon.

For det første: Hva er det egentlig for slags «sak» som melder seg så presserende for Horats' plageånd? Horats kommer riktignok bare med noen få ras-

ke hentydninger i den anledning; han kan regne med at hans byromerske publikum er fullt innforstått med realitetene bak utfra selve scenebildet. For oss idag blir det litt mer problematisk å få tak i realitetene bakom. Slik spiller kildematerialet oss sine puss: noe av det mest dagligdagse kan bli omtrent usynlig. Det andre og sammenhengende spørsmål er: Hvor, på hvilket sted er det rettssaken, og for den saks skyld, rettssaker av denne art, foregår på selve Forum-området? Hvor håndgripelig kan selve lokaliteten bli for oss idag på det senantikke ruinfelt som guidebøkene med større og mindre hell prøver å veilede oss i?

Pl. 2: Forums østende i keisertiden etter tradisjonell oppfatning.

Og endelig kan vi føye til et mer litterært ekstraspørsmål: Hvilken funksjon har et slikt «forensisk» snapshot i Horats' satiriske kunstverk?

Første gang jeg gjennomgikk satiren, for over 20 år siden, stilte jeg de samme spørsmålene. Mine notater fra dengang bærer bud om en viss ergrelse over at kommentarene også på disse punkter langt på vei lot en i stikken. Den lærde tradisjon følger gjerne sin bekvemmelighetslinje og hopper bukk over enkelte opplagte vanskeligheter. (Og fremdeles venter vi på DuQuesnay's annonserte satirekommentar som skal erstatte Kiessling-Heinze, Lejay og de andre traverne.) Noen full fasit kan jeg ikke presentere om satirens miljø, men nedenstående er i det minste et forsøk.

1. Hva slags rettsak?

Som alt ved «the Bore», venter vi oss snarest noe i stil med mannen selv, en rettslig trivialitet, en helt dagligdags tvist som det gikk tretten av på dusinet. Slikt satte sitt preg på Forum i den sene republikk og det tidlige prinsipat. Det er

ikke for ingenting at selve ordet Forum har gitt opphav til adjektivet «forensisk» (< *forensis*, på engelsk det gjengse ord for «rettslig»). Forum var i den senere del av republikken blitt pretorenes virkefelt rent bokstavelig. Seks var det av dem, men i Horats' dager til tider langt flere. Det er på Forum en stor del av den utvikling finner sted som ender i det system vi kaller «romerretten»; ved siden av kirkens organisasjon var den kanskje romernes mest vidtrekkende arvelodd til senere tider.

I mer enn hundre år før Horats' tid hadde pretorene hatt ansvaret for rettspleien. Det var den sivile delen av den som først var blitt tatt hånd om av pretor. Den ledende, by-pretor, (*praetor urbanus*), hadde som primæroppgave ansvaret for prosessordningen mellom romerske borgere, hans kollega «utlendingspretoren» (*praetor peregrinus*) hadde en tilsvarende jurisdiksjon mellom romerske borgere og utlendinger som sin. Og fra midten av det 2. årh. f. Kr. kom det etter hvert inn stående særdomstoler for kriminalsaker til avløsning av den tidligere ordning med folkedomstoler. Disse s.k. *quaestiones perpetuae* ble ledet av fire nyere pretorer. Fra Sullas tid skjøt utviklingen fart.

Det går altså et prinsipielt skille mellom privatretten og strafferetten. Horats etterlater ingen tvil om hvilket slag det dreier seg om i vår satire. For å slippe unna det hele bedyrer jo vår dikter i v. 38 f.: «Nei pokker, / om jeg vel orker å stå eller kjenner sivil prosedyre (*civilia iura*). «*Ius civile*» er her åpenbart det sam-

me som «*ius privatum*». Dette vil på latin si noe litt mer enn «privatrett» gjør for oss; en stor del av de s.k. *delicta* («forgåelser») angikk etter romersk oppfatning ikke først og fremst det offentlige, men var en sak for borgerne selv å ordne opp i, slikt som «tyveri» (*furtum*), «ran» (*rapina*), «overgrep» (fysisk) og «ærekrenkelse» (begge deler *iniuria*) og «skadeverk» (*damnum*). En annen sak er at straffene som ble idømt, lot lite tilbake å ønske. Det var bypretoren som foresto selve prosedyren og de rettslige former, mens «dommere» førte saken frem til doms. Dette innebar en todeling av prosessene i «*ius*» og «*iudicium*», i en retts- og en domsfase; m.a.o.: det var først tale om en innledende runde for den presiderende pretor (*in iure*) og så en etterfølgende prøvning og domsavgivelse (*in iudicio*).

Det finnes som nevnt bare noen få hen-tydninger til selve saken i Horats' tekst, men disse er til gjengjeld ladete rettslige begreper som gir oss noe mere å holde i. Det heter om «*garrulus*» (v. 36 f.) at han «hadde å *respondere vadato*. *Responde-re* er en rettslig term for «å innfinne seg» for den overordnede instans, dvs. her «å møte personlig (for retten)»; *vadato* er mer problematisk. Kommentarene strides om det er dativ eller en (enleddet) absolutt ablativ. Det er helst det siste. Det gjør det ikke lettere at det tilgrunnliggende begrep *vadimonium* (stamme *vad-* som i vårt «vedde») varierer noe i betydning alt etter prosessens art og form. Ordet går egentlig på løftet eller tilsagnet – basert på kausjon – om å møte for retten da og da. På det mest formelle

plan inntraff *vadimonium* først etter innkallelsen for retten og betegner forpliktelsen til å innfinne seg på nytt. I senrepublikken er fremgangsmåten forenklet slik at partene med en gang forpliktet seg gjennom *vadimonium*-instituttet til å møte for pretor. Hvis den innstevnte uteble – hvis han «oppga sitt *vadimonium*» som det heter (*deserere vadimonium*) – ville han (som også Horats sier) «tape saken» (*perdere litem*). Disse begrepene går naturlig på fasen av forhandlinger for pretor *in iure*.

«*Garrulus*» vil ha både i pose og sekk, derfor ber han Horats (med det sleske *si me amas*, «så sant du har meg kjær») om å opptre som hans bistand: *paullum hic ades*. *Adesse* er å «stå bi», også det en rettslig term. Horats skal altså, for å bruke det vanlige begrep i en slik sammenheng, være mannens *advocatus*. Ordet er ennå ikke profesjonalisert slik som i senantikken; det går på en ansett venn som – ofte med sitt blotte nærvær – støttet den innstevnte. Ja, han kunne gjerne gi konkrete råd også for den saks skyld. En presis definisjon gir en keiser-tidskommentator til Cicero, Ps.-Asconius: «han (*advocatus*) gir enten juridisk råd eller låner sin venn sitt nærvær» (*aut ius suggerit aut praesentiam accomodat amico*). Horats unnskylder seg og hevder han er ubrukelig i begge henseender: han orker ikke å stå gjennom forhandlingene og eier ikke greie på juss (v. 39). Slik Horats ordlegger seg her, er det helst domsfasen, *in iudicio*, man vil tenke på. Han synes å implisere: Har man sagt A om å være med den innstevnte, må man også si B og ta hele rettssaken på kjøpet.

Etter at Horats' håp om at prosessen skulle befri ham, er gått i vasken, følger et mellomspill. «Garrulus» overtar føringen og begir seg sogar i forveien (v. 42: *praecedere coepit*). Ja, hvor går de? Det kan diskuteres om de går like ned på sydsiden av Castor og Pollux-templet eller om de går fremom templets front, men uansett slår de inn på Vicus Tuscus («Etruskerstredet»; pl. 2). Og slik går veien gjennom Velabrum ned mot Tiberovergangen. Såvidt jeg kan se var det bare ett sted hvor det kunne være naturlig å krysse Tiberen, nemlig over Pons Aemilius. Denne broen lå litt nedenfor Tiberøya (*insula Tiberina*) og førte over fra Forum Boarium. På den andre siden kom man inn på Via Portuensis som førte ned til Porta Portuensis. I løpet av denne vandringen utspiller det seg to scener, på henholdsvis 17 og 14 v.: 1) En samtale mellom Horats og hans følge om Mæcenas og hans krets (v. 43b–60a; en kjerne i det satiriske «budskap» som vi så forrige gang) og 2) møtet med Horats' muntert-svikefulle venn Aristius Fuscus (60b–74a); den falske redningsmulighet kan vi kalle dette parti.

Selve rettssaken er med dette glemt og passé inntil den, som sagt «ved et tilfelle» reaktiveres i den raske og overraskende sluttscenen (74b–78) med «deus ex machina» i form av garrulus' motpart (*adversarius*). Tingene (dvs. personene) er ikke riktig hva de gir seg ut for å være i den siste delen av satiren, for Horats vel å merke. Mer presist dreier det seg til slutt om møtet med *petitor* (saksøkeren; *actor* kunne han også kalles). Og det er virkelig en høyst dramatisk aksjon han

iverksetter, en formelig arrest av den annen (*reus* for å holde seg til terminologien). Han begynner med høylytte skjellsord: *quo tu, turpissime?*: «Hvor skal du hen, din usle feiging?» Så vender han seg til nærmeststående med det kontante: *licet antestari?* «Får jeg ta deg som vitne?» *Antestari* er en gammel term, sammensatt av forstavelsen *an-* + *testari* (*testis* «vitne»). Det er en scene som er som skåret ut av en Plautuskomedie, hvor man faktisk møter denne vendingen flere ganger (Cur. 621 f.; Per. 747 og Poen. 1230). Vitnet har på sin side ingen formel å svare med i et slikt tilfelle, så vidt vites; han lar bare sin øreflipp villig knipe som tegn på at han stiller (Plin. NH 11, 251). Det er nettopp hva Horats mer enn gjerne gjør: *ego vero/ oppono auriculam* (v. 76 f.: «jeg for min del byr ham øreflippen»). Den beste kommentaren får vi gjennom den fragmentariske Tolvtavlelov. Den eldste romerlov understreker plikten til å møte for retten. Hvis noen skulle prøve seg med underfundighet eller flukt, har klageren rett til å legge hånd på ham (*Si calvitur pedemve struit, manum endo iacito*; cf. Kaser s. 48). Det som følger på en slik arrest og vitneinnkallelse, antydes av Horats i aller knappeste form (*rapit in ius* v. 77, hvor *in ius* vil si «for pretor»). Enhver leser var kjent med resten: Vitnet hadde å følge med og overfor den presiderende magistrat å bevitne klagerens påstand om at den «ærede» motpart hadde unndratt seg og dermed var å behandle deretter. For Horats må hevnen ha hatt en god søt smak, for «garrulus» var det hele endt dobbelt miserabelt: han hadde tapt både tvisten

og Horats, den presumptive karrierebe-
fordrer. Tredjemann i scenen, «adversarius», må på sin side ha vært storfornøyd ved å møte sin motpart «in flagranti» på vei bort fra Forum, antagelig på Forum Boarium et sted. Sluttscenen bekrefter altså at ruten vi valgte ovenfor er den mest sannsynlige: det hele får størst vekt om Horats og «garrulus» legger et godt stykke vei mellom seg og pretor-tribunalet mellom v. 42 og v. 74.

II. Hvor er rettslokalet?

Med dette spørsmålet er vi igjen midt oppe i Forum-topografenes diskusjoner, ikke akkurat noe gebet for outsiders, særlig i betraktning av spesialistenes subtile argumentasjonsrekker hvor den ene hypotetiske beliggenhet gjøres avhengig av den annen og hvor sporten gjerne er å velte spillet for medforskerne med en eller annen bortgjemt gravningsrapport.

Alt giganten Mommsen satte spørsmålet på dagsordenen med en artikkel om tribunalets beliggenhet. Den senere forskning har bidratt med mange nye forslag. Nå senest har den allestedsnærværende Coarelli viet saken en inngående kommentar i annet bind av sitt verk om Forum Romanum (kap. II 4 og 5, s. 166-199). Hans behandling inneholder som alltid inciterende idéer, men også, og især ved gjentatt lesning, uklarheter og lettvintheter. En metodisk tryggere veiviser er etter min mening den svenske arkeolog og topograf Erik Welin som etter lange funderinger over Forum-pro-

blemer la frem en grundig avhandling for 40 år siden. Hans omgang med det antikke kildemateriale røper gjennomgående en sikrere filologisk hånd enn Coarellis.

Det er på det rene at tingstedet i det siste hundre år av republikken vil si pretors tribunal, eller, om jeg får be, pretorenes tribunaler, for mye tyder på at det etter hvert ble flere av dem. Når vi tenker på vår Ciceros Forum-aktiviteter og på jusens plass i romernes hverdag i det hele, skulle vi tro det var rikelig med kilder om disse ting. Men de er i virkeligheten magre og skuffende lite presise. Det er på det rene at pretor i den eldste tid hadde sin virksomhet på Comitium. Dette område lå rett nord for det egentlige Forum (faktisk på den andre siden av dagens Forum-innhegning) foran den gamle kuriebygning (Curia Hostilia). Ved midten av 100-tallet f. Kr. ble pretors rettsvirksomhet henlagt til det egentlige Forum. I Giuseppe Luglis topografiske verker, som hadde en mektig autoritet i forrige generasjon, tales det om ett felles tribunal (*Tribunal Praetorium*). Det er inntegnet ca. 20 m foran Caesar-templets front. Det er en oppfatning vi ofte finner ellers også.

Idag kan man i hvert fall enes om at en meget stor del av domstolsvirksomheten fant sted i Forums østende. Men det var nok ikke én domstol og ett helhetlig anlegg for samtlige pretorer. Vi må tenke oss flere tribunalia hvor de forskjellige pretorer kunne utøve sin virksomhet samtidig, relativt uforstyrret av hverandre. Det er viktig også lokalitetsmessig

åregne med det prinsipielle skille mellom kriminaldomstoler og sivilrettslige instanser.

Under selve Caesar-templets mektige podium er det funnet spor av strukturer som kan identifiseres med et slikt anlegg. Det må dreie seg om det som flere ganger er omtalt i Ciceros taler, det s.k. Tribunal Aurelium (Nash's Bildlexikon s.v.). Dette anlegget var oppkalt etter en C. Aurelius Cotta (konsul i 75 f.Kr.). Han anla domstolen i kjølvannet av Sullas utvidelse av pretorenes domstolsvirksomhet rundt år 80 f.Kr. (Coarelli). I sammenheng med dette tribunal fantes det også et trappeanlegg for publikum, *gradus Aurelii* («Aurelius-trinnene»). Da Caesar-templet ble reist engang etter år 42 f. Kr., måtte dette anlegget vike. Vi hører for øvrig at det formelig kom i ildlinjen ved Caesars død, 15. mars år 44. Da ble som kjent Caesars lik fraktet fra Pompeius-anleggets exedra ute på Marsmarken til østsiden av Forum hvor det ble brent. Den opphissede mengde skaffet brenne til likbålet der de kunne finne det i nærheten, hvilket åpenbart ville si fra Tribunal Aurelium. Der grep man stoler og benker (*subsellia*). Horats' anekdote, som finner sted noe før midten av tredveårene, reiser det interessante spørsmål om Caesartemplet da var påbegynt, og hvis så var, hvilke følger dette fikk for den del av virksomheten som Horats refererer til. At en stor del av de stående kriminaldomstoler måtte fortrekke, tar vi for gitt. Det betyr ikke nødvendigvis at alt ble fordrevet. Nå er det for øvrig godt tenkelig at hele rettsapparatet ble en del redusert under den

unntakstilstand som de to triumviralperioder betød. Man hadde f.eks. mer summariske måter å gjøre opp med folk på (proskripsjoner). Men hvis vi fortsatt kan stole på Horats, må bypretoren ha hatt et tilhold som ikke ble altfor meget affisert av det nye Caesar-tempel som ble bygget. (Men da er riktignok ikke selve anleggsstøyen tatt med i beregning!)

Ut fra våre premisser har likevel Welins forslag mest for seg. I det tynne kildematerialet står faktisk Horats (samt hans antikke kommentatorer) mest sentralt i diskusjonen. Et annet satirested er gjerne utgangspunktet, sat. II 6. Denne satiren gir jo også kostelige glimt av Roma, spesielt de sidene ved storbylivet Horats mer enn gjerne legger bak seg til fordel for landlivet (KF 1990:1, 23 ff.). Han klager over den brysomme hverdag med dens utallige *aliena negotia* (v. 33: «andre folks affærer»), som når det kommer beskjed (34b f.): *ante secundam/Roscius orabat sibi adesses ad puteal cras.*: «Roscius ber deg være hans «advokat» ved «puteal» imorgen senest klokken åtte.» (At Horats likte å ligge lenge om morgenen, fremgår av sat. I 6, 122). «Ad puteal» er å forstå som en adresse for angjeldende domstol (= «I Grubbegata 1» om man vil). Ordboken opplyser at et «púteal» er en brønninnfatning (< *puteus* «brønn», ital. «pozzo»). Men her dreier det seg ikke om en brønn i vanlig forstand, men om en grop hvor et lyn er «bragt til hvile» (*condere* er verbet som brukes) sammen med blant annet rester av det som er truffet. Enkelte lynnedslag var for romerne skremmende varsler og

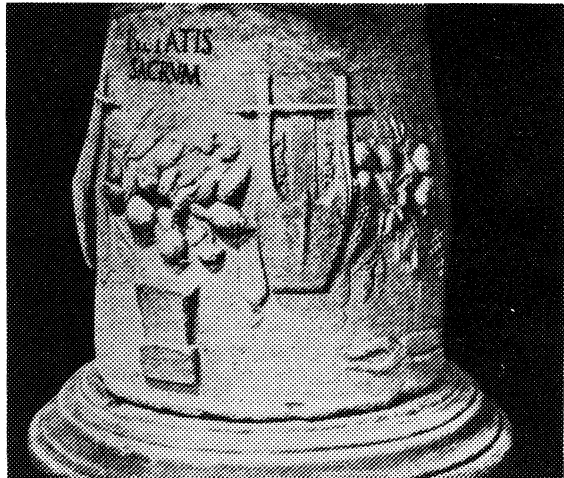
burde «utsones» behørig når de innrapportertes som jærtegn (*prodigium*). Det innvidde sted, hullet i marken, måtte ikke noensinne legges under tak, men vernes, og da best ved hjelp av en rund innfatning uten lokk.

Pl. 3: Puteal Libonis på en mynt fra ca. 60 f.Kr.

Nettopp denne brønninnfatningen finnes til og med avbildet; smlgn. vår mynt fra rundt år 60 f.Kr. (pl. 3): PUTEAL SCRIBON står det på reversen. Og alt myntbildet antyder at en slik innfatning kunne være et forseggjort kunstverk. Vi ser en girlander som henger mellom opphengte kithara'er. Under ses et hammer eller slegge-lignende redskap. På to andre mynter, som inngår i en slags serie med det avbildede eksemplar, kan vi i stedet se en tang eller en ambolt. Dette smedutstyret peker mot den guddommelige smed Vulcanus (cf. den

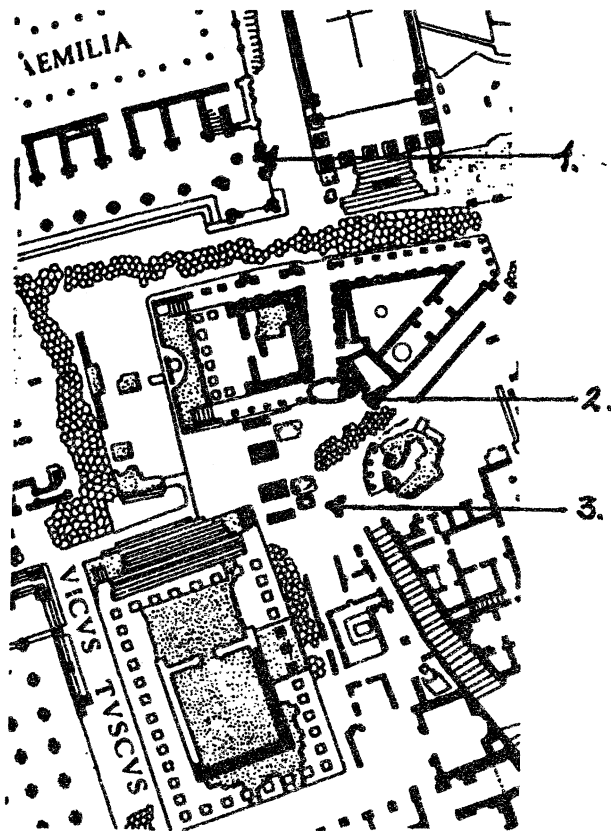
greske Hefaistos). Vi minnes scenen med Vulcanus i sin smie i Vergils *Aeneide* (8, 414 ff.). Hos Vergil er gudens daglige dont å lage tordenkiler for Juppi-ter; dette reflekterer at han i den gamle etruskisk påvirkede religion er guddommen som lynets ildkrefter hører inn under. Det opprinnelige «puteal» er en gang forsvunnet. Men, som blant andre Welin har argumentert for, finnes en kopi fra Veji i Lateransamlingene (pl. 4; Helbig's «Führer» II). Fra denne kopien i full størrelse kan vi til og med komplettere Vulcanus' utrustning med smedluen som beskyttet mot gnister i håret, og vi ser klarere festongene i det hellenistiske relieffarbeide. Myntmesteren L. Scribonius Libo har på sine myntemisjoner villet hedre sin familie i sin alminnelighet og en forfader og hans allmen-nyttige virke i særdeleshet. Sannsynligvis dreier denne ane seg om en L. Scribo-

Pl. 4: Kopi fra Veji i Lateransamlingene

nius Libo, kjent som folketribunen i 149 f.Kr. Ifølge en lakunefylt passasje hos Festus (som gjengir Verrius Flaccus fra Augustus' tid) fikk den samme Scribonius Libo – rimeligvis noen år senere – som oppgave å spore opp, utsonse og innvie bestemte «lyngravmæler», hvor det altså gjaldt om å begrave lynet forskriftsmessig.

Dette såpass inngående fordi jakten på bypretors tribunal for en stor del har bestått i å lokalisere Puteal Libonis. Coarelli ender med å anbefale Van Demans lokalisering fra 1913 i østenden av Basilica Aemilia, på den nordre Forumlang-siden (se pl. 5). Men denne løsningen har så vidt jeg kan skjønne forvirring til

Pl. 5: Puteal Libonis beliggenhet i flg. 1. Van Deman/Coarelli, 2. Welin, 3. den vanlige oppfatning.

følge. Bortsett fra det ukommenterte problem at hans puteal har kommet til å ligge under tak, har Coarelli ikke skjelenet klart nok mellom pretorembedets forvaltning av den sivile rett på den ene side og av kriminaldomstolene på den annen. Han får heller ikke Horats' tekster til å stemme med sitt terreng. Vi måtte i så fall hevde at «ad puteal» angir et annet sted (og en annen domstol) enn hva det det er tale om i sat. I9 (og rett nok er ikke ordet «puteal» nevnt der). Men det er naturlig å se de to Horats-steder i sammenheng. Da må Puteal Libonis helst befinne seg på den motsatte siden av Caesar-templet. Dette har for øvrig i forskjellige varianter vært god latin. En travertinring i nærheten av Augustusbuen er fortsatt sterkt inne i bildet (den vises på *pl. 2* og *5*), og følgelig har man forsøkt å anbringe bypretorens tribunale på venstre hånd i forhold til Horats' spaservei, mellom Vesta- og Castor og Pollux-templet. Men akkurat denne utveien avvises av Welin, likeså et par andre forslag som forekommer i den moderne litteratur (= en av «brønnene» i Regia). Welin mener at nye gravninger må til for å påvise den nøyaktige lokalisering av Puteal Libonis, men hevder samtidig at dette ikke betyr noe for lokaliseringen av domstribunalet.

Skal vi definere lokaliteten, bør vi kanskje helst ta Horats' sat. I9 som utgangspunkt. Våre to vandringsmenn er på høyde med Vestatemplet da «garrulus» stopper opp. Når «garrulus» derfor i samme øyeblikk sier til Horats: *paullum hic ades: Hjelp meg lite grann her*», bør det bety at «rettslokalet» befinner seg i

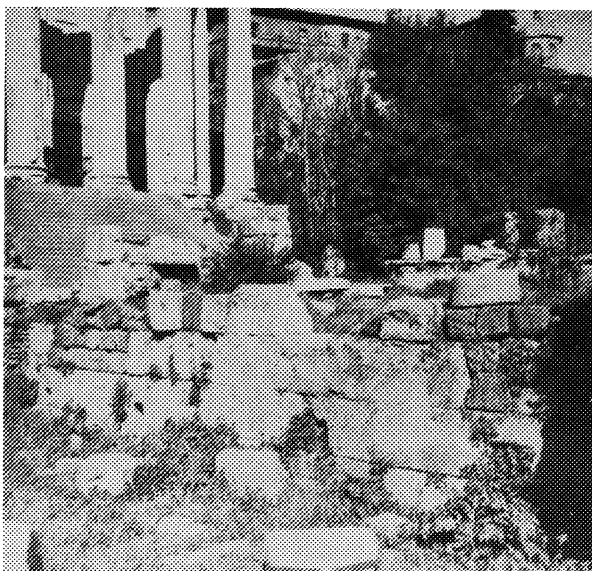
umiddelbar nærhet. Det gir da også god mening å tenke seg at Scribonius Libos vakre «brønn»-innfatning vil være å se rett på den andre siden av veien for Vesta-templet, et sted mellom vestsiden av Regia og østsiden av Caesar-templet. På så høyhellig grunn som vi her finner oss, med Vesta og Regia nærmest, var det nok grunn til å ta lynnedslag alvorlig og nøytralisere virkningen av det betenkelige varsel med all mulig rituell markering. Den tradisjonelle lokalisering som nå støtter seg på en undersøkelse fra 1950 (se Nash's *Bildlexikon* s.v. Puteal Libonis) gir også god mening.

Da kan vi, under Welins veiledning, også prøve et neste og avgjørende skritt, nemlig i retning av plassen mellom Caesar-templets bakside og Regia. Plassen bør ha vært fullt ut tilstrekkelig for formålet. Regia var nettopp blitt fullstendig renoverert eller var i ferd med å bli det. Gnaeus Domitius Calvinus hadde i 36 f.Kr. feiret triumf over spanjerne, og Cassius Dio kan fortelle (48,42) at han brukte det meste av «overskuddet» til en utsmykning av Regia, sikkert i beste samforstand med Octavian, byggherren for Caesars-templet. Hjemlig marmor av ypperlig kvalitet ble brukt. De to byggen på denne siden av Forum skulle tydeligvis «matche» hverandre. Nå kan Welin blant annet vise at Regia-bygningens yttermur i vest (den er ennå med på *pl. 2* og *5*) ble revet ned til markhøyde nettopp i forbindelse med Domitius Calvinus' fornyelse. Dette må ha skjedd for å gi bedre plass mellom Regia og Caesar-templet. Welin angir noenlunde pre-

sise mål i sakens anledning, og hvis disse er å stole på, kommer vi med litt regning frem til en arealflate i overkant av 200 m². Det virker som et brukbart «lokale» for bypretoren. Hans saker involverte ikke så mange av gangen og hadde som regel liten publikumsappell. Det forholdsvis lukkede areal bød i tillegg et visst ly mot støy og forstyrrelser. Et trumfkort er at Welin i vestveggen av Regia kan peke på hull i muren myntet på kraftige bjelker (pl. 6). Disse kan ha båret en tribunal-konstruksjon av tre. For Horats-leseren virker denne løsningen i alle fall langt mer tilfredsstillende enn Coarellis. Men det bør til slutt understrekes at problemene både rundt denne del av Forum og rundt pretors virke er og forblir intrikate.

III. En liten litterær og idéhistorisk epilog

Rettsaken og dens følger har opplagt en sentral funksjon i Horats' lille satire som lar seg lese som et lite minidrama. Det sterke innslag av dialog faller i øynene. Først er det en lineær oppbygging av spenning som for «offeret» betyr tiltagende stress. Horats synker formelig ned i depresjon og minnes den vanskjebne (*fatum triste*) som skulle vederfares ham ifølge «oraklet». Da er det Vestahelligdommen med rettslokalet et øyeblikk åpner utsikten til redning. Men håpet glipper og tydeliggjør både for «offeret» og for oss hvilken igle Horats har pådratt seg. I etterfølgende scene åpnebaret fullt ut de selviske motiver

Pl. 6: Vestveggen av Regia.

hos «garrulus», mens Maecenas og hans krets trer frem som motpol. En ny redningsmulighet dukker opp gjennom møtet med Aristius Fuscus, men igjen er det en håpets boble som brister. Scenen ender med Horats' innette forbannelse av den ulykkesdag som har rammet ham. Han ser seg selv som det regelrette slaktoffer. Da er det tilfellet melder seg enda en gang – og plutselig bringer frelse. En grobian av en motpart, som vi ga etiketten «deus ex machina», står der komisk-heroisk forklart som ingen ringere enn lys- og dikterguden Apollon.

Rettsaken samt lokalet griper altså avgjørende inn og betyr på forskjellige stadier henholdsvis skuffet håp og uventet omslag. Disse elementer av drama er vesentlige for satirens virkning. Horats' fortellerkunst er dypt forankret i litterær tradisjon. Det slår en hvor meget av den tidligere diktning som egentlig dreier seg om at rett skjer fyldest i en eller annen form. Det er ikke bare her Horats bruker «rettsaken» som et sentralt satiremotiv. I sat. I 7 har jeg tolket motivet som et uttrykk for en dikterisk humanitet. Det kan lett vises hvor slående ulik Horats er i bruken av motivet sammenlignet med linjen fra Aristofanes til Lucilius. Det er annen linje vi derimot blir minnet om, den fra den Euripides' sendramatikk (f.eks. «Ifigeneia blant taurerne» til nykomedien med Menander (Dyskolos!) og deres romerske arvtagere, Plautus og Terents. Ta tilfældighetsspillet. Det spiller en rolle hele tiden i satiren som vi har sett: Det er et tilfelle (*forte*) at Horats er ute og vandrer og råker på en fortærende fredsforstyrrelse,

videre at de kommer rett forbi rettslokalet, at fyren akkurat da har en sak gående osv. like til løsningen. Den guddommelige inngripen kan ikke et øyeblikk skjule at det var tilfellet som tok det siste stikk. Og tilfellet er igjen bare en understrekning av at det er fra mennesker og deres karakterer handlingen utgår på de avgjørende trinn. Vi har altså en del av den ideologiske vev klart for oss straks vi tenker på det greske begrep i stedet for det latinske. I satiren er det tydeligvis Tyche (lat. Fortuna) som rår. Det er tilsvarende både hos Euripides og ikke minst hos Menander, lykken er mangelgang selve drivfjæren i dramaets gang. Likevel er det ikke tale om total vilkårlighet som holder mennesket for narr. Det er tross alt en viss rett og rimelighet innebygget i dette verdensbilde. Hos Menander har det hele en godartet, menneskevennlig karakter. Dette er nykomediens videreføring av det tragiske verdensbilde. Det gjelder selv i den mest tilintetgjørende tragedie at den har et visst element av rett (dike) ved seg. Selvom han aldri har villet det, har en Oidipus begått handlinger som under gitte forutsetninger må knuse ham. I mer utpregede tyche-dramaer hos Euripides ender vi med et dobbelt omslag og happy ending. Aristoteles la vekt på denne form i sin Poetik, kap. 11, 52a27ff.): «I (Theodektes') «Lynkevs» blir den éne ført bort for å dø, mens den annen, Danaos, ledsager ham for å ta hans liv, men resultatet blir at denne dør, mens den annen blir reddet.» Det skjer gjennom en iboende logikk og slik at Dike (Retten) skjer fyldest. Aristoteles er klar over at en «dramatisk» handling som den i

Odysseen av mange anses som den beste: at de gode (Odyssevs) og de slette (frierne) finner en endelikt motsatt den det tegner til (kap. 13, 53a30 ff.). Det er slike forbilder og mønstre som gjør seg gjeldende i augusteisk diktning og er med og gir den det klassiske og humane preg; det gjelder selv en så lavpoetisk genre som satiren i Horats' utforming. Den eier en «humanitas» som leder den inn i et nytt leie i forhold tidligere litterær spott og sjikane. Men den kom ikke til å peke særlig videre i genrens historie. Dens betydeligste keisertidsrepresentant, Juvenal, valgte nok klokkelig å gripe tilbake til den eldre satireform, omenn uten dens ærerørige fritalenhet.

Litteratur:

F. Coarelli, Il Foro Romano. Il periodo repubblicano e Augusteo, Roma 1985.

M. Kaser, Das römische Zivilprozessrecht, München 1966 [Handb. d. Altertumswiss.]

E. Kraggerud, «Die Satire I 7 des Horaz», SO 54, 1979, 91-109.

E. Lefèvre, «Menander» i: Das griechische Drama, Darmst. 1979, 307-353, især 320 ff.

G. Lugli, Itinerario di Roma antica, Milano 1970.

Th. Mommsen, «Über die Lage des prätorischen Tribunals» (1863) i: Gesammelte Schriften, III, Berlin 1907, 319-326.

L. Richardson Jr., «The Tribunals of the Praetors of Rome», Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts, Röm. Abt. 80, 1973, 219-233.

E.B. Van Deman, «The Porticus of Gaius and Lucius», American Journal of Archeology 17, 1913, 14-28.

E. Welin, Studien zur Topographie des Forum Romanum (Acta Inst. Rom. Regni Sueciae, 6), Lund 1953.

Egil Kraggerud

Euroclassica

Konferanse og årsmøte, Madrid 6.-10.september 1993

Vertskap

for konferansen var Sociedad española de estudios clásicos, det spanske KUF og Europarådet. José Luis Navarro González ledet arbeidet med planlegging og gjennomføring av arrangementet. Vi ble mottatt på en meget gjestfri måte, og Navarro gjorde en sterk innsats for at deltakerne skulle trives.

Konferansens åpning

var viet adskillig oppmerksomhet i Spania. Åpningen ble dekket av Televisión española, og den fikk en helsides omtale i «ABC», en av de største Madridavisene.

Lokalisering

Konferansen ble avholdt i de hyggelige, men ikke alltid like hensiktsmessige lokalene til «Instituto Bachillerato Lope de Vega», en tradisjonsrik videregående skole i sentrum av Madrid. Utilstrekkelig høytaleranlegg, sterk støy utenfra og oksygenmangel gjorde det til tider vanskelig å følge med på forelesningene.

Programmet inneholdt i tillegg to teaterinnslag og en heldagsekskursjon.

Deltakerne

kom fra de fleste europeiske land, med en sterk representasjon fra vertslandet Spania. Fra Norge deltok Bente Lassen som Euroclassica-delegat og Sverre Aass som kursdeltaker gjennom Europarådet.

Representantene fra østeuropeiske land gjorde et markert inntrykk ved det de fortalte om arbeidsforholdene for lærere og studenter på utdanningsinstitusjoner på alle nivåer. En økt var satt av til et panel som belyste de klassiske språksituasjon i utdanningsinstitusjoner i de østeuropeiske landene.

Arbeidsspråk

var i prinsippet alle europeiske språk. Det oppstod i løpet av konferansen en viss frustrasjon blant en del deltakere fra nordeuropeiske land over omfanget av forelesninger på romanske språk i innlegg og samtaler. Et forslag om å bruke latin som arbeidsspråk fikk ikke tilslutning.

Arbeidsformer

De ulike «sesiones» var i hovedsak organisert som enveis kommunikasjon fra

scene til sal, en kommunikasjonsform som for en del av emnenes vedkommende ikke var hensiktsmessig. Det ville trolig bidratt til mer kommunikasjon om de sesjonene som var viet didaktiske emner hadde vært organisert annerledes.

Program

Overskriften for konferansen var «Odysseus and Aeneas – two wandering heroes of the ancient world». I tidlige utgaver av programmet verserte «wondering heroes». Som ventet ble imidlertid både vandring og undring temaer! – Når det gjelder forelesningene rundt konferansens hovedtema, vises det til konferansens program og abstracts som Bente Lassen og undertegnede kan formidle.

I tillegg til disse forelesningene hadde vi stort utbytte av følgende andre poster på programmet:

- teater
- ekskursjon
- bokutstilling
- didaktiske emner
- årsmøte for EUROCLASSICA-delegater
- sosialt samvær.

Noen inntrykk fra et assymetrisk diaktisk forum

Som utsendt skolelærer vil jeg referere noe fra enkelte forelesninger og workshop i tilknytning til didaktiske emner. Et generelt hjertesukk fra en norsk lærer må være at det er ugreit å utveksle erfaringer med lærere som underviser elever fra 8-årsalderen opp til voksen alder og med et skyhøyt timetall.

Selv har jeg elevene i 2 år med 4 timer per uke.

Samtidig opplevde jeg vel at kommunikasjonen mellom lærer og elev kan være bedre hos oss. Å håndtere en klasse på 40 mer eller kanskje mindre motiverte latinelever er hverdagen for mange europeiske lærere. Selv har jeg vanligvis 12-20 motiverte elever i grupper.

Julian MORGAN, Storbritannia,
«The Use of Computers in the Teaching of Classical Subjects», workshop.

Med utgangspunkt i begrepet CAL, Computer Assisted Learning, presenterte Morgan interaktiv programvare til bruk i skolen for aldersgruppene 8-15 år. Vi fikk se «Roman Technology and Roman Gods» og «Theseus and the Minotaur». En del fortonte seg som fremtidsmusikk, og mange hentet fram sine inderligste fobier mot tekniske innretninger.

Morsomt var det jo å forvandle mennesker til svin ved hjelp av tastaturet. Mer spennende og lærerikt var det å hente fram vaser og skulpturer fra Louvre, British Museum og The National Gallery i DC på skjermen. For en dødelig latinlærer uten kunsthistorie som fag åpnet dette nye dører.

Odette TOUCHEFEU, Frankrike,
«Images grecques des aventures d'Ulysse».

Ved å presentere eksempler fra billedhuggere og malere fra 700 f.Kr. «og

fremover» ga foreleseren oss inntrykk av skiftende bilder av «Le héros voyageur».

Fernando LILLO REDONET, Spania,
«Ulysse (1954): Une version cinématographique de l'Odysée».

Lillo presenterte en analyse av Mario Camerinis film med vekt på følgende deler:

- plassering av filmen i forhold til andre filmer omkring Odysseusskikkelsen.
- filmens narrative oppbygning.
- veien fra eposet til filmen.

Lillo presenterte for øvrig også spørrespillet «De Rómulo a Remo», med nær 100 spørsmål om greske og romerske filosofer, forfattere og statsmenn. Av og til må man stå over et kast på grunn av besøk i termene. Farlige ruter er ellers «Rykk fram til Scylla og Charybdis» eller «Reis på flytur med Ikaros».

Luis INCLÁN GARCÍA-ROBÉS, Spania,
tok «Vergil i den spanske skolereformen» som utgangspunkt. Han la fram en skisse til klassisk kulturkunnskap bygd på tverrfaglig studium av Eneiden som eget fag når latin ikke lenger blir obligatorisk fag i spansk videregående skole.

Problemstillingen er som kjent en annen i norsk skole. Likevel tror jeg tanken om klassisk kulturkunnskap som tverrfaglig prosjekt bør tenkes i forbindelse med vår «Reform 94».

Teaterinnslagene

Vi besøkte «Instituto Bachillerato San Isidro» der teatergruppen «Thiassos»

fremførte «Las Bacantes», og vi så teatergruppen «Selene» med collagen «Mujeres de la tragedia» – «Kvinneskikkelser i tragedien».

Teatergruppene bestod av unge elever og studenter med et uttrykt ønske om å bidra til å spre kjennskap og kunnskap om klassisk kultur. En behøver ikke gå lenger en til sin egen skole for å realisere et lignende prosjekt som ville levendegjøre undervisningen.

Ekskursjon til Emerita Augusta

Vi var på heldagsekskursjon til Emerita Augusta, hovedstad i den romerske provinsen Lusitania. Nå heter byen Mérida, og den ligger i landskapet Extremadura, nær den portugisiske grensen ca 300 kilometer mil sør for Madrid.

Vi hadde en fascinerende opplevelse av Roma i Hispania, ikke mange mil fra den støyende spanske solkyst. Noe å tenke på som årsprosjekt med arbeid og avsluttende reise på tvers av fagområdene historie, latin, spansk og kunst- og kulturhistorie, alle fag i videregående skole.

Uformell kontakt med kolleger fra andre land er et ypperlig didaktisk virkemiddel. I Madrid ble det adskillige muligheter til samvær. I de fleste europeiske land har klassiske språk en langt større plass enn hos oss. På enkelte områder har vi likevel bedre arbeidsforhold.

Utvekslingen av erfaringer ble i sum et viktig utbytte av oppholdet.

Konferansens avslutning

På konferansens siste dag ble de klassiske språks stilling belyst i to forskjellige panel.

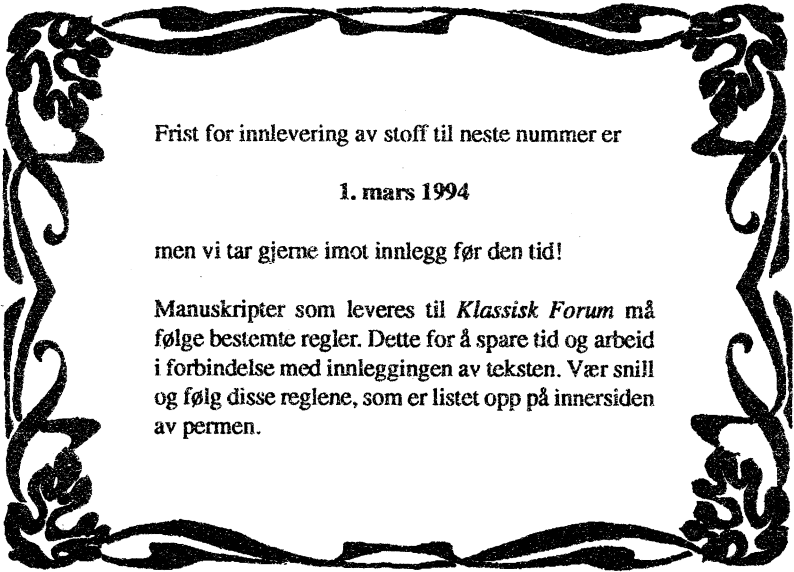
I den første paneldebatten ble de klassiske språks stilling i østeuropeiske land belyst. Det foregår en massiv oppbygging av undervisningen i klassiske språk i Øst-Europa. Lærerne arbeider under svært vanskelige forhold, så vidt over overlevelsesnivået. Et eksempel fra St.Petersburg 1993: Skolene bruker lærebøker fra 1905! Ordbøker og grammatikker må lages på kopimaskinen, hvis den finnes!

I den etterfølgende meningsutvekslingen ble sider ved gjeninnføringen av klassiske språk i skolen problematisert.

I den avsluttende paneldebatten var Ministerio de Educación, det spanske KUF, representert ved viseundervisningsministeren. De klassiske språks stilling i Europa ble belyst, med sterk vekt på Spania. I et internt spansk oppgjør ble det ropt varsko fra universitetshold fordi latin er i ferd med å bli valgfritt fag i forbindelse med en større skolereform. Den spanske viseundervisningsministeren repliserte med å understreke betydningen av de klassiske språk uten å gå inn på konkrete tiltak.

Etter velformulerte takksigelser lukket presidenten for EUROCLASSICA, John Thorley, konferansen med å ønske velkommen til neste års konferanse 24.-28.9.94 i Cumbria.

Sverre Aass

Frist for innlevering av stoff til neste nummer er

1. mars 1994

men vi tar gjeme imot innlegg før den tid!

Manuskripter som leveres til *Klassisk Forum* må følge bestemte regler. Dette for å spare tid og arbeid i forbindelse med innleggingen av teksten. Vær snill og følg disse reglene, som er listet opp på innersiden av permen.

Saturnalia var en romersk fest for guden Saturn. Opprinnelsen er uklar. Kanskje begynte den som en markering av at landarbeidet var avsluttet. I 217 f.Kr. ble festen gjennomplivet og omformet etter forbilde av den greske tilsvarende fest, Kronia, for guden Kronos, det greske motstykket til Saturn. Selve den religiøse festdagen var 17. desember med et offentlig drikkelag avsluttet med ropet *io Saturnalia!* foran Saturn-templet, men med tiden ble stadig flere av de etterfølgende dager viet privat feiring og festing med mat, mye drikke, gjetting av gåter og terningspill. Utveksling av gaver, tradisjonelt sett vokslys og leirdukker, men også penger og ofte gaver av mer spøkefull natur, var vanlig. Til minne om Saturns gyldne æra da det hverken fantes herrer eller tjenere, var det vanlig at husslavene spiste sammen med sine herrer eller til og med ble oppvartet av dem. Norsk klassisk forbund har *mutatis mutandis* gjenopptatt saturnaliefeyringen. På saturnaliefesten 1992 holdt Kyrre Vatsend foredraget *Julians gjestebud* som vi her trykker i en noe omarbeidet versjon.

Julians gjestebud

Keiser Julian eller *Julian den frafalne* som de kristne kalte ham, er til tross for sitt korte virke og sine ideers ringe suksess blant de mest kjente skikkelser fra senantikken. Alene-keiser var han i knapt ett år og åtte måneder, fra sin fetter keiser Constantius' død 3. november 361 e.Kr. til sin egen død natten til 27. juni 363 e.Kr. under et felttog i Persia. Han var da 31 år gammel. Allikevel har hans ry, eller beryktethet, holdt seg til vår tid. Gjennom hele middelalderen gjaldt han som forbryter, trollmann, av-sindig, ja, nærmest en djevel. Han ønsket jo å trenge kristendommen tilbake fra de posisjoner den hadde vunnet under keiserne Konstantin den Store og Constantius, og ville erstatte den med en religiøs nyplatonisme hvor den gamle gudeverden var inkorporert, og i sin korte regjeringstid grep han til stadig mer drastiske midler for å oppnå dette. Mest dramatisk var hans påbud om at alle som

underviste i klassikerne, måtte tro på de samme guder som disse – noe som ville utelukke kristne lærere fra hele det tradisjonelle skolesystem. Under renessansen dukket antikke forfattere med en mer positiv framstilling av Julian enn kirkehistorikerne hadde kunnet gi, opp igjen fra middelalderens glemsel, og Julian-bildet gjennomgikk en endring i mer balansert retning.

Mindre kjent er det at Julian er blant de forfattere på 300-t. e.Kr. vi har bevart mest av, og at ettertiden regnet hans skrifter som stilistisk forbilledlige og derfor bevarte dem selv om forfatteren selv ble regnet som kjetteren *par excellence*. Det bør kanskje særskilt gjøres oppmerksom på at Julian selv om han var romersk keiser, skrev på gresk, at gresk var hans morsmål og at omfanget av hans latinkunnskaper faktisk er omstridt innen Julian-forskningen.

Foruten noen epigrammer har han latt etter seg bl.a. brev, både personlige og mer offisielle; tre prisningstaler: to til sin fetter på keisertronen, Constantius, og én til Constantius' hustru, keiserinne Eusebia; dertil kommer filosofiske skrifter: to polemiske mot hans samtids kyniske filosofer, og to prosahymner henholdsvis til Helios, solen, og Magna Mater, gudenes mor. Dessuten har han skrevet to prosasatirer: *Misopogon*, dvs. Skjeggghateren, og det skrift som vil presenteres nærmere i det følgende. Hva dette heter, er imidlertid uklart. I håndskriftene hvor vår tekst er overlevert, står det som tittel: *Gjestebudet eller Kronia*. Det bysantinske leksikonet *Suda* fra 900-t. e.Kr. omtaler i artikkelen om Julian *Kronia* og *Keiserne* som to forskjellige verk. Det skrift *Suda* kaller *Keiserne*, passer utfra innholdsangivelsen godt på vår tekst, mens det ikke finnes spor i vårt skrift av de to sitatene *Suda* bringer fra *Kronia*. Vi har således tre titler, hos *Suda* *Keiserne*, og i håndskriftene *Gjestebudet* og *Kronia*, brukt om ett og samme verk, og, som vi skal se, er alle titlene dekkende for innholdet. Om det dreier seg om bare ett skrift, eller om to forskjellige hvorav det ene, nemlig det *Suda* kaller *Kronia*, er gått tapt, er omstridt i forskningen.

Julian skrev sitt *Gjestebud*, vi kan la det være navnet, trolig i Antiokia (i dagens

Sørøst-Tyrkia) under sitt opphold der vinteren 362-363 e.Kr. for å forberede et felttog mot perserne, men å si at skriftet er avfattet i desember måned fordi handlingen er lagt til saturnaliene, slik noen faktisk gjør, er kanskje å gå for langt.

Tittelen *Gjestebudet*, eller *Symposion* som det heter på gresk, høres kjent ut. Det mest leste skrift med denne tittel er vel *Gjestebudet* eller *Drikkegildet* av Platon¹. En annen kjent gjestebudskildring fra antikken er *Trimalchios middag*², det største av fragmentene fra Petronius Arbiters roman *Satyrikon*. Men dette siste verk er vel nærmest for en parodi på sjangeren å regne – ja, for gjestebudslitteratur eller sympotisk litteratur er en sjanger selv om den ikke er strengt definert: innenfor rammen av et gjestebud gjengis det deltakerne diskuterer. Det omfang selve rammen, nemlig gjestebudet, inntar, varierer fra verk til verk. I noen tilfeller er den nærmest for en formalitet å regne, mens forfatteren andre ganger tar mer hensyn til at det faktisk er i selskapelige former de refererte samtaler finner sted. Dette var en utbredt litterær form i antikken, særlig blant filosofene og da med *Gjestebudet* av Platon som forbilde. De fleste er gått tapt, men *Gjestebudet* av Xenofon hvor også Sokrates er med som deltaker, er bevart. Med tiden utvikler symposionsjangeren seg til ikke bare å gi rammen

1) *Gjestebudet*, oversatt av Anfinn Stigen, Oslo: Det norske samlaget 1972; *Drikkegildet i Aten*, oversatt av Egil A. Wyller, Oslo: Dreyer [1953] (Dreyers kulturbibliotek).

2) Oversatt av Trygve Sparre, Oslo: Aschehoug 1971 (Thorleif Dahls kulturbibliotek).

for filosofiske samtaler. Ofte møter vi symposieformen som en måte å formidle antikvarisk kunnskap på. Et senantikt eksempel er *Saturnalia* av Macrobius (ca. 400 e.Kr.) hvor religiøse, mytologiske og litterære, særlig Vergil-relaterte, emner drøftes gjennom flere selskapelige sammenkomster i løpet av Saturnaliene.

Mens det foregående mer var en motivbeskrivelse, kan også en mer formell karakteristikk knyttes til Julians Gjestebud, nemlig *prosimetrum*. Prosimetrisk kalles et skrift når det er skrevet i en blanding av prosa og vers. Versene kan enten være forfatterens egne, eller sitater fra andre. I vårt skrift, *Gjestebudet*, dreier det seg dels om sitater fra klassikerne, særlig Homer, og dels om en parodi Julian selv har laget på en verseproklamasjon av den type som ble framført ved lekene i Olympia. Julian bruker *prosimetrum* også i andre skrifter uten at disse dermed er sympotiske eller satiriske, slik f.eks. heller ikke *Filosofiens trøst* av Boethius³ (ca. 480-524 e.Kr.), et annet prosimetrisk verk fra senantikken, er det.

Julians *Gjestebud* passer også inn i en tredje kategori: *menippeisk satire*, kalt slik etter sjangerens oppfinner, Menippos fra Gadara i Syria (200-t. f.Kr.). Av Menippos selv har vi bare bevart frag-

menter, men av Lukian (ca. 120-180 e.Kr.), også en gresk-skrivende syrer, har vi derimot bevart en stor mengde satirer⁴ som gir oss innblikk i sjangeren: uten noen krav til historisitet, sannsynlighet eller ærbødighet åpnes det for fri fabulering med hang til det ekstreme: alt fra månereiser til møte med verdens ondskap og vulgaritet på samfunnets skyggeside eller endog i Hades ga situasjoner hvor tilvante forestillinger ofte viser seg ganske latterlige og kan parodiseres og gjøres narr av. Det belærende aspekt kan være tilstede, men får aldri dominere. Forholdet mellom menippeisk satire og *prosimetrum* er omstridt. Ikke alle prosimetrisk verk er menippeiske satirer, men grensen trekkes forskjellig av ulike forskere.

Julians *Gjestebud* begynner med en samtale mellom to ikke navngitte personer, men den ene tiltaler den andre med *keiser*, som da må være Julian. Julian sier at nå er det *Kronia*, men at han av natur ikke har lett for spøk og moro. I løpet av keisertiden overtok nyttårsfeiringen 1.-5. januar mye av festivitaten fra saturnaliene som allikevel forble en folkelig fest selv om kirken avskydde den. Julian bestrebet seg i sin politikk på å gjenopplive og holde i hevd eldre religiøse og politiske skikker som var gått av bruk eller var på vei ut. Kanskje er det en hedensk markering når Julian

3) Oversatt av Egil Kraggerud, Oslo: Aschehoug 1981 (Thorleif Dahls kulturbibliotek).

4) Av Lukian finnes på norsk: *Eit ordskifte om idrett*, oversatt av Eiliv Skard, Oslo: Det norske samlaget 1926/1992; *Løgnhalsen* (i utdrag) i: Samson Eitrem: *Overtro og trolldom hos de gamle grekere* (= Klassisk Forenings smaaskrifter, 2), Kristiania: Helge Erichsens Forlag 1922, s. 41-64.

sier at han er forpliktet til å følge gudens, dvs. Kronos' lov, og spør sin samtalepartner om han skal fortelle en underholdende myte det kanskje vil være verdt å høre på. Det vil samtalepartneren gjerne og minner om at Platon også ga alvorlige ting mytens form. Myten Julian skal fortelle, har han hørt av Hermes, men om Hermes har diktet den opp selv eller om den er sann eller en blanding av fiksjon og fakta, vil saken selv vise.

Slik knytter enda et begrep seg til dette skriftet, nemlig *myte*, og her må vi skille myte og mytologi. Med myte menes her en fritt oppfunnet fortelling hvor personer kjent fra mytologien riktignok kan opptre. Myten som slik fortelles, skal ha en didaktisk hensikt og kunne fortolkes allegorisk. Prodikos' fortelling om Herakles ved skilleveien i Xenofons *Erindringer om Sokrates*⁵ (II. bok, 1. kap.) er ett eksempel. Et annet er Sokrates' fortelling om dommerne i underverdenen i Platons dialog *Gorgias*⁶ (kap. 79 ff.).

Og hvordan lyder så myten som Hermes har fortalt Julian? Romulus arrangerte en saturnaliefest og inviterte gudene og også keiserne. Øverst på himmelen, på *Olymp*, hvor man sier at gudernes evige bolig kneiser urokket (Odysseen VI 42-43, oversatt av Østbye) beredes praktfulle løybenker for Kronos og Zevs, far og sønn, med koner, henholdsvis Rhea og Hera. Det kan forundre at Kronos

opptrer sammen med de øvrige tre. Fra mytologien husker vi at Zevs på sin mor Rheas oppfordring befrir sine øvrige søsken som faren, Kronos, hadde svelget og styrter ham i underverdenen for selv å ta makten på Olymp.

Da må vi huske at Julian er tilhenger av nyplatonismen hvor gudene ikke framstilles nærmest som mennesker med alle lidenskaper og svakheter slik vi møter dem hos Homer. Mens nyplatonikerne vanligvis flittig bedrev allegoriske fortolkninger av f.eks. Homer, for å få det han forteller, til å passe med deres eget kram, tilhørte Julian den retning innen nyplatonismen som faktisk avviste diktene som kilde til kunnskap om gudene.

Tilbake til de himmelske saturnalier: For de andre gudene er enten troner eller løybenker gjort istand hvor hver gud har sin faste og urokkelige plass. Gudene slår seg ned. Også Silenus dukker opp, dette livs- og vinglade halvmennesket med en hests ben, hale og ører, skallet, stumpneset og korpulent. Silenus setter seg ved sitt pleiebarn Dionysos som han er forelsket i, og driver ap med de keiserlige gjester uten at de tilstedeværende gudene bryr seg så veldig om det. Apollo tar seg riktignok av Augustus og river laurbærkransen av Nero, og Helios, solguden, kommer Aurelian til unnsetning, men ellers er det Silenus som med sine spotske, men også ofte dypsindige be-

5) Oversatt av Henning Mørland, Oslo: Aschehoug 1967 (Thorleif Dahls kulturbibliotek).

6) Oversatt av Anfinn Stigen, Oslo: Det norske samlaget 1971/1991.

merknings bidrar mest til humoren i Julians skrift. Silenus' nærvær har også signifikans på en annen måte. Alkibiades sammenlikner mot slutten av Platons *Gjestebud* Sokrates med en silen. Nå ble Sokrates også ellers sammenliknet med silenene pga. sitt utseende. Sokrates hadde stump nese, var skallet og med framstående øyne. Men Alkibiades' poeng er at Sokrates også snakker som en silen. Først virker hans taler svært latterlige, men når man kommer inn i dem, finner man at bare hans taler inneholder klokskap og er om det man bør tenke på for å bli et godt menneske. Julian lar da også Silenus svare Dionysos en gang denne synes at Silenus' kommentarer ved en keisers entre blir vel filosofiske, at Dionysos ikke bare skal la ham skjemte, men også være alvorlig.

Så er det keiserens tur. Til dem har Romulus dekket øverst i eteren, under månen. I det nyplatoniske univers var det her, i den sublunære sfære, at *heroene* hørte hjemme. Inn kommer de, i kronologisk rekkefølge, om enn ikke hele keiserrekken, særlig 200-t. er dårlig representert. Ettersom keiserne ankommer, blir noen avvist (bl.a. Caligula, Nero, Caracalla, Heliogabalus, og Gallienus), mens andre får anvist plass. Karakteriseringer knyttes til dem enten i beskrivelsen av dem ved deres entré eller ved kommentarer fra gudene eller særlig Silenus – noen eksempler: Cæsars maktbegjær og skallethet; Augustus som skifter farge som en kameleon, og hvis øyne stråler som solen; Claudius' stygge framtoning og avhengighet av sine fri-

givne og sine koner; Nero med sitar og laurbærkrans; Vitellius og ødeleggelsen av Jupiter-templet på Capitol; Vespasians gjerrighet; Trajans homoseksualitet og seire i øst; Hadrian med sofistskjegg på jakt etter Antinous; Antoninus Pius' blinde kjærlighet til sin kone Faustina; Mark Aurel, riktignok selv full av dyder, men som så gjennom fingrene med sin sønn Caracalla og sin kone; Septimius Severus' strenghet og grusomhet; Alexander Severus som lot seg styre av sin mor Mammaea; Valerianus i lenkene fra sitt fangenskap hos perser-kongen; hans sønn Gallienus er kledd og går som en kvinne; Claudius Gothicus pga. hvis storsinn og fedrelandskjærlighet gudene bestemmer seg for å gi makten til hans etterkommere, dvs. det dynasti Julian selv tilhørte; Aurelians mange drap på sine fiender og hans innføring av soldyrkelsen; Probus' gode forvaltning og gjenerobring av sytti byer, men også hans for store strenghet i forfølgelsen av sine idealer; Diokletian kommer tett omgitt av de øvrige tetrarkene som leier hverandre. Maximianus blir riktignok utvist. Det samme gjelder Licinius, Maxentius og Maximinus. Som vi ser, er mye av dette det vanlige man kan finne i karakteriseringen av de ulike keisere i antikk historieskrivning. Mye er nærmest av topologisk natur, og spesielt infam er Julians skildring av deres inntog heller ikke. Som de siste inntar Konstantin, Julians forhatte onkel, og hans tre sønner sine plasser uten at noe sies om deres karakter. Det spares til senere.

Når alle har gjort sin entre og de uverdige er bortvist, foreslår Hermes at keiser-

ne skal utspørres nærmere. Zevs er enig, men Herakles insisterer da på at også Aleksander den Store skal få være til stede⁷. Det oppstår en kort gresk-romersk rivalisering: Silenus erter Romulus og spør hvordan han kan tro at ikke denne ene greker, nemlig Aleksander, vil overgå alle romerne i konkurransen. «Ved Zevs», utbryter Romulus, «mange er da ikke dårligere enn ham», og er tydelig engstelig for at hans egne etterkommere må nøye seg med andre plass.

Man bestemmer at bare de keisere som har utmerket seg, skal få delta i konkurransen: Julius Caesar, Augustus og Trajan, alle på grunn av deres krigerske bedrifter. Kronos forundres over at ingen filosof får stille, og Mark Aurel blir også kalt på. Han kommer inn erværdig, upyntet, usmykket og uimotståelig vakker. Skjegget er fyldig, drakten enkel og kroppen, pga. av mangel på mat, skinnende og gjennomsiktig som det reneste lys.

Dionysos insisterer da på at også en elsker av nytelse skal få være med. Zevs sier at ingen som ikke prøver å etterlikne gudene, kan slippe inn, og Dionysos foreslår at man kan la vedkommende stå i inngangsdøren, og kaller så på en som

riktignok ikke er uten krigserfaring, men mer er en slave av lyst og nytelse, nemlig Konstantin den store. Problemet med Konstantin i forhold til de gamle guder er jo at han hadde falt fra dem og var blitt kristen. Først skal de konkurrerende keisere holde hver sin tale på tilmålt tid, og deretter utspørres.

Keiserne trekker lodd og Cæsar kommer først, så Alexander, mens de øvrige fire, Augustus, Trajan, Mark Aurel og Konstantin, kommer i kronologisk orden. Hensikten er selvsagt at Alexander skal få siste ord mot Cæsar. Hos Plutark, i hans sammenliknende livsskildringer hvor én greker og én romer stilles sammen i par, er Cæsar og Alexander stilt sammen⁸, og det er påfallende hvordan Cæsars og Alexanders taler hos Julian er avstemt mot hverandre.

Cæsars argumenter for at han bør få førsteprisen går i korthet ut på følgende: hans bedrifter overgår ikke bare dem til hans samtidige, men til alle helter som har levet. Aleksander slo perserkongen Dareios, men Cæsar slo Pompeius, som var en bedre feltherre enn Dareios. Aleksander krysset Donau én gang, men Cæsar Rhinen to ganger. Cæsar beseiret

7) Om Aleksander-begeistring i antikken, jvf. bl.a. B. Killerich: Alexander den Store i senantikken, *Klassisk forum* 1993:1, s. 57-61.

8) Oversatt av Rebekka Hammering Bang: Plutark: *Aleksander og Cæsar*, Oslo : Dreyer [1955] (Dreyers kulturbibliotek); gjenopptrykt i: Plutarchos: *Livsskildringer med sammenligning*, bind 3, (ved Henning Mørland). Oslo : Aschehoug, 1968 (Thorleif Dahls kulturbibliotek).

ikke bare gallerne, helvetierne og keltiberene, men også de uovervinnelige romerne overvant han i borgerkrigen. Han kjempet tre ganger flere slag enn Aleksander og undertvang flere byer. Aleksander besøkte Egypt som turist, men Cæsar beseiret landet mens han arrangerte fester. Mens Aleksander ikke sparete sine venner, tilga Cæsar sine fiender. Cæsar hadde kunnet si mer, men da han ikke har hatt tid til å trene i å tale, må gudene unnskyldte ham og gi ham førsteprisen.

Aleksander har med møyne klart å holde seg under Cæsars tale, men nå utbryter han: Cæsar burde huske at han hadde Aleksander som forbilde for sine bedrifter. Pompeius var ingen ting. Hans suksesser skyldtes andres forarbeid, og at Cæsar beseiret ham, var mer fordi lykken hadde forlatt Pompeius, enn pga. Cæsars feltherrekunster. Perserne derimot var en alltid velutstyrt fiende som måtte gi tapt for Aleksanders tapperhet. Alexander kritiserer Cæsar for å ha gått til krig mot sitt fedreland og minner om at romerne stammer fra grekerne og at grekerne koloniserte størstedelen av Italia. Han minner om de vansker grekeren Pyrrhos ga romerne og spør hvorfor romerne etter en 300 år lang krig enda ikke har klart å ta parter-riket. Selv tok han ikke bare perser-riket, men India også. Skulle han ha gjort grusomme ting, var det aldri mot uskyldige, men mot de som ofte hadde krenket ham, og han har alltid angret etterpå.

Deretter bæres vannuret som måler den enkeltes tilmålte taletid til Augustus. Neptun lar ham imidlertid få mindre

vann i uret enn de andre siden Augustus en gang hadde vist forakt for ham. Ved et sjøslag hvor Augustus' skip gikk tapt i stormen, skal han ha ropt at han skulle seire selv mot Neptuns vilje. Augustus sier han ikke vil rakke ned på andre. Som Aleksander ble han hersker i sin ungdom. Som Cæsar førte han kriger mot germanerne med hell. Han erobret Egypt og slo Cæsar-morderne. Han har gjerne iyttet til filosofene. Etter å ha gitt riket sikre grenser førte han ikke lenger krig, men viet seg lovgivning og gjenoppbygging av de under krig hadde forårsaket, og han har styrt bedre enn alle andre som har administrert et så stort rike. Han synes derfor at han ikke fortjener sisteplass, men vil være tilfreds med enhver avgjørelse gudene måtte ta.

Trajan viser fram trofeene fra sine felttog mot parterne og geterne og anklager sin høye alder fordi den ikke hadde latt ham forfølge videre sine erobringer i øst. Silenus minner ham om at han faktisk hersket i tjue år mens Alexander bare i tolv år. Trajan føler seg truffet, men fortsetter: På bare fem år beseiret han getene, det mest krigerske folk som noen gang har levet, og av alle keiserne før ham var han den mildeste mot undersåttene. Han bør vinne førsteprisen siden han har vært mild, i særlig grad har inngitt fienden frykt og har vist filosofien sin respekt.

Det er Mark Aurels tur, og Silenus er spent på hvilke stoiske paradokser og dogmer han vil varte opp med, men Mark Aurel vil ikke holde noen tale. Siden gudene vet alt, kan de ære ham etter fortjeneste.

Konstantin er siste mann ut. Når han nå har hørt hvilke bedrifter de andre har utført, har han måttet innse at hans egne er svært ubetydelige: han har nedkjempet to tyranner, den ene ukrigersk, den andre aldersvekket, og hans bedrifter mot barbarene var nærmest latterlige. Han hadde nesten betalt tributt til dem. Men turen er kommet til ham og han må si noe: han overgikk Alexander ved å slåss mot romere, germanere og skytere og ikke mot asiatiske barbarer, Cæsar og Augustus ved bare å kjempe mot grusomme tyranner og ikke gode borgere, og Trajan gjennom sine bedrifter mot de nevnte tyranner, og når det gjelder erobringer er han hvertfall Trajans like hvis da ikke det å gjenvinne territorium er bedre enn å vinne det for første gang. Mark Aurel har ved ikke å si noe, satt seg utenfor konkurransen. Silenus synes dette er noe tynt, og Konstantin tilkjennegir ved å rødme at han er enig.

Gudene bestemmer seg for å utspørre hver enkelt om de motiver de har latt seg styre av siden *Týke* (Lykken) synes å ha hatt den største andel i hver enkelts bedrifter. Hermes får i oppgave å stille hver enkelt keiser spørsmålet: Hva anser du som det beste, og i hvilken hensikt har du gjort og utholdt alt du har gjort og utholdt?

Aleksanders svar på hva som er det beste, er: å erobre verden. Silenus innvender at Aleksander selv lot seg overvinne av alkoholen, men Aleksander full av peripatetiske unnskyldninger (han var jo Aristoteles' elev), innvender at det ubesjelede ikke kan erobre. Og når Silenus prøver seg med et «Du ble jo ofte over-

vunnet av deg selv», får han svaret «Å overvinne seg selv eller overvinnnes av seg selv går ut på ett.»

Cæsar svarer at livets mål er å være nummer én i sitt eget land og ikke være eller synes noen å være nummer to. Hermes spør: nummer én i filosofi, eller talekunst, som militær eller som politiker? «Gjerne i alt sammen», svarer Cæsar, «men siden jeg ikke kunne det, prøvde jeg å bli den mektigste blant mine egne.» «Men du var ikke i stand til å gjøre deg elsket av dem», innvender Silenus. «Så jeg skulle ikke ha blitt elsket av det folk som straffet mine mordere?», utbryter Cæsar. «Nei, det var på grunn av pengegavene i testamentet ditt», svarer Silenus.

Augustus anser det å være en god hersker som det beste. «Det sier enhver tyrann», svarer Hermes, «Hva mener du med *god*?» «Men dere guder vet at jeg ba dere gi mitt barnebarn Cæsars mot, Pompeius' dyktighet og mitt eget hell.» Silenus synes det får være måte på å be gudene om hjelp og kritiserer Augustus fordi han gjorde Julius Cæsar til gud.

Trajan sier at hans mål var de samme som Aleksanders, men at han oppnådde dem på en klokere måte. «Men også du lå under for det lave. Aleksander lå under for sitt raseri, men du lå under for skjendig og skammelig begjær», sier Silenus som avbrytes av Dionysos som synes at det får være grenser for spotting, og Hermes henvender seg til Mark Aurel: «Hva er det beste mål i livet?» og Mark Aurel svarer: «Å etterligne gudene.» Gudene synes dette er det best mulige

svar, men Silenus spør: «Hvorfor drikker du da ikke ambrosia og nektar, men vin og spiser brød?» «Det var ikke slik jeg ville etterlikne dere, men i tankene.» Silenus spør da: «Men hva mener du med å etterlikne gudene?» «Å behøve minst mulig og gjøre godt mot flest mulig.» «Du behøvde altså intet?» «Ikke jeg, men kroppen min hadde kanskje noen behov.» På samme måte kan Mark Aurel imøtegå også Silenus' øvrige kritikk.

Og turen er Konstantins som som svar på hva han anså for det beste, sier: «Å bli rik for å kunne være gavmild og å tjene sine egne og sine venners lyster.» Silenus bryter ut i en høy latter og kritiserer Konstantin skarpt.

En vesentlig ting, ville kanskje den verdslig anlagte påpeke, skiller dette gjestebudet fra andre. Ser vi f.eks. på *Gjestebudet* av Platon, får gjestene føttene vasket før de legger seg til bords. Mat settes fram, og det spises før ofring av vin og avsynging av lovsang til guden innleder drikkelaget. Flere av gjestene har en *hang-over* fra dagen før, og de bestemmer seg for å ta det rolig. Fløytespillersken sendes ut, og de holder taler for hverandre. Underveis kureres en av deltakerne for hikke. Alkibiades i følge med andre natteranglere slutter seg til selskapet. Som vi ser, er det ikke noe i veien med dette gildet. Flere av deltakerne sovner da også etter hvert.

Og hos Julian? Vel, *gudene savnet intet*, står det, *for de har alt*, og mer får vi ikke vite om den saken. Vi må heller ikke glemme at Julian forteller alt dette under

sin egen saturnaliefeyring, kanskje som et foredrag ved bordet, men vi får nesten inntrykk av at Julian og hans samtalepartner er de eneste tilstede. Dette er altså jordisk og himmelsk saturnaliefest uten rus og rangel, uten terningspill og gaver, uten larmende lystighet og løssluppenhet – kanskje ikke så mye å rope *io Saturnalia* for. Var det ikke for at saturnaliene, eller Kronia, uttrykkelig var nevnt i teksten, ville det være lite som forbandt det symposion vi her får skildret, med saturnaliene. Noen reminiscenser av vanlig saturnaliefeyring lar seg dog kanskje spore:

Det var vanlig at det blant saturnaliefestdeltakerne ble utpekt en *symposiark* eller *rex bibendi*, en slags toast-master. Denne skulle ved alskens tåpelige befalinger til deltakerne sørge for munterhet i selskapet. Denne rollen inntar vel på sett og vis Hermes og Silenus. Keiserens inntog og selvskryt-taler i konkurransen som pålegges dem, er også ment å skulle muntre de tilstedeværende guder.

At det for Kronos og Zevs, Rhea og Hera gjøres i stand løybenker øverst på himmelen, skal kanskje minne om skikken innført i 217 f.Kr. med *lectisternium*, dvs. at det ble redd opp løybenker for gudene som statuene deres ble lagt på, og at det ble holdt en bankett for dem. Dette synes å ha skjedd i Saturn-templet i Roma hvert år ved saturnaliene.

I motsetning til jordiske saturnalier er det i himmelen ingen spor av noen oppheving av klasseskiller: øverst sitter Kronos og Zevs, Rhea og Hera. Dernest kommer de øvrige guder på sine troner

og så keiserne lenger nede, under månen. At gudene skulle tjene keiserne ville være utenkelig. Det kan heller ikke være noe poeng. Derimot blir keiserens rolle en annen i himmelen enn den var på jorden. Mens de var øverst i det jordiske hierarki, er de nederst i det himmelske, og det er de som må stå for underholdningen og kan behandles respektløst av dem høyere opp på rangstigen.

Den samme vrien finner vi i den romerske filosofen Senecas (4 f.Kr.-65 e.Kr.) menippeiske satire *Apocolocyntosis* hvor keiser Claudius' død, himmelfart og mottakelse blant gudene skildres. Claudius må innse at mens ingen var hans like i Roma, har han ikke samme innflytelse i himmelen, og hans jordiske liv utsettes for en granskning han ikke kommer godt ut av. Også koblingen til saturnaliene finnes hos Seneca.

Et betimelig spørsmål å stille om et verk som man i alminnelighet refererer til som en satire, er om det er morsomt. Kanadiere B. Baldwin gjengir i en artikkel fra 1978 (jvf. litteraturlisten) den engelske historiker Gibbon som i 1789 syntes at *Gjestebudet* er *one of the most agreeable and instructive productions of ancient wit*. Baldwin selv er kanskje vår tids smak nærmere når han mener at: *The emperor may evoke the occasional smile, but his dialogue is no masterpiece*

of humour. Julian har jo selv skrudd ned forventningene ved innledningsvis å si at han ikke er skapt til spøk og moro. Den amerikanske spesialist på senantikken G.W. Bowersock, som også har skrevet en Julian-biografi⁹, sier om denne satiren av Julian (jvf. litteraturlisten): *we must not look for humour here, but rather for insight into the author himself*. Julian viser oss sine idealer og fordommer og han viser sine kunnskaper om romersk historie, og det er særlig dette aspektet ved skriftet som har opp tatt forskningen langt mer enn det sjangermessige for ikke å snakke om det saturnalske.

I *Gjestebudet* gjenfinnes mange av den menippeiske satires karakteristika: himmelen er valgt som sted for handlingen – en nødvendighet dels for å kunne føre keiserne gjennom nesten 400 år sammen, dels for å kunne behandle dem uærbødig; personkarakteriseringene er tildels ondsinnede; en person som ikke tar noe eller noen høytidelig, i vårt tilfelle Hermes og Silenus, påpeker folks forfengelig, innbilskhet og dårskap; det hele er et uhøytidelig eksperiment hvor ulike sentrale keiseres moral kan testes når de stilles overfor noen hvis spørsmål de ikke kan vri seg unna og som påpeker det uholdbare i deres påstander om seg selv.

9) *Julian the Apostate*, London: Duckworth 1978.

Før jeg takker for meg, må vi kort vende tilbake til avslutningen av Julians skrift hvor vi kanskje noe overraskende også får tidens religiøse motpoler stilt opp mot hverandre: Gudene har avgitt sine stemmer, Mark Aurel utropes til seierherre, noe vi vel ikke overraskes over. At filosofen på keisertronen, en romersk keiser som skrev på gresk, i særlig grad hadde Julians sympati, er noe vi også finner andre steder i hans skrifter.

Alle konkurransedeltakerne bys å finne hver sin beskytter og veiviser: Alexander søker til Herakles, Augustus til Apollo, Mark Aurel til Zevs og Kronos. Cæsar flakker opprædd omkring inntil Ares og Afrodite kaller ham til seg. Trajan setter seg hos Aleksander, men Konstantin finner ikke noen gud han anser som sitt forbilde inntil han får øye på gudinnen Tryfé (Svir). Hun kler ham i en strålende kledning og fører ham til Asotía (Tøylesløshet). Her finner vi også Jesus. Dette er kanskje ikke så overraskende, dels fordi det var Konstantin som gjorde kristendommen til statsreligion, dels fordi den hedenske eliten oppfattet kristendommen som en pøbelreligion. Mindre rolle spiller det kanskje at det ikke var så mange tiårene før at kristne hadde begynt å feire frelserens fødsel rett etter saturnaliene, nemlig 25. desember, dagen for den gamle sol-festen.

Jesus roper til alle: *Enhver forderver, enhver morder, enhver forbannet og avskyelig, kom uten frykt, for jeg vil vaske ham med dette vann og straks gjøre ham ren, og om han atter gjør seg skyldig i det*

samme, vil jeg la ham bli ren hvis han slår seg for brystet og hodet.

Glad tar Konstantin sine sønner med og forlater gudene. Allikevel straffer hevndemonene ham og sønnene for deres gudløshet, dvs. deres kristendom, og for deres drap på egne slektninger.

Selv har Julian av Hermes fått muligheten til å lære å kjenne Mithras, den persiske guden i hvis kult Julian trolig var innviet. Hvis han holder Mithras' bud, vil Julian ha fortøyning og ankerplass så lenge han lever, og når tiden kommer da han må forlate denne verden, skjer det med godt håp hvis han har gjort Mithras til sin velsinnede veiviser.

Litteratur:

Julians *Gjestebud/Keiserne* finnes oversatt med innledning og anmerkninger:

- til engelsk av W.C. Wright i Loeb Classical Library: *The Works of the Emperor Julian*, Vol. II, s. 341-415;

- til fransk av Chr. Lacombrade i Collection Budé: *L'Empereur Julien, Œuvres complètes*, tome II, 2e partie, s. 1-71.

Mer generelt om Julians *Gjestebud* skriver:

B. Baldwin: *The Caesars of Julian*, *Klio* LX 1978, s. 449-466;

R. Pack: *Notes on the Caesars of Julian*, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* LXXVII 1946, s. 151-157.

Om hva Julian skriver om sine forgjengere på keisertronen:

E. Cauer: Über die Caesares des Kaisers Julianus Apostata, i: Program/Gymnasium zu St. Maria Magdalena, Breslau 1856, s. 1-48;

G.W. Bowersock: The Emperor Julian on his Predecessors, *Yale Classical Studies* XXVII 1982, s. 159-172.

Om enkelte saturnaliefestdeltakere:

S.A. Stertz: Marcus Aurelius as Ideal Emperor in Late-Antique Greek Thought, *The Classical World* LXX 1977, s. 433-439;

J. Vogt: Kaiser Julian über seinen Oheim Constantin den Grossen, *Historia* IV 1955, s. 339-352;

G. Wirth: Alexander und Rom, i: *Alexandre le Grand. Image et réalité* (= Entretiens Fondation Hardt XXII), Genève: Fondation Hardt 1976, s. 181-210.

Om menippeisk satire:

K. Korus: *Die griechische Satire. Die theoretischen Grundlagen und ihre Anwendung auf Homers Epik* (= Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CMXCII, Prace Historycznoliterackie – zeszyt 77), Warszawa 1991.

Kyrre Vatsend

Humanismesymposium i Oslo

Overskriften er bare delvis et paradoks. Et slikt arrangement ble faktisk avvirket mellom 22. og 25. oktober i år. Da var Oslo vertskap for en gruppe nylatinforskere og lærdomshistorikere rundt temaet «School and Humanism in the Century of Reformation». Hensikten var å plassere den norske og nordiske reformasjonshumanisme inn i den større nord-europeiske og protestantiske sammenheng den hører hjemme i. Det må innrømmes at idéen nok var mer original da den ble fremsatt enn da den ble virkelig gjort. For fra forskjellige kanter ble det mer eller mindre samtidig tatt lignende initiativer: Finland utvidet for et par år siden det humanistiske perspektiv til Østersjøområdet (som jonå er blitt mare nostrum på en ny måte). Og mellom storstilte femhundreårsfeiringer av Luther og Melancthon har Wittenberg ønsket å belyse universitetsbyens hele innflytelsesområde. Norden var som kjent meget påvirkelig overfor lutheranismen og dens dannelsesidealer i det 16. årh.

Den stilige ramme var Det norske Videnskabs-Akademis lokaler på Drammensveien. Alle tilreisende var innkvartert i det nærliggende hotell «Gabelshus». Etter 5-6 års ganske tett nordisk samarbeide kunne symposiet bygges

opp rundt en kjerne av nordiske forskere. Nytt ved denne anledning var deltagelse både fra De lave land (IJsewijn), fra det nordtyske område (Rhein, Treu, Bei der Wieden og Lietz) og fra de baltiske land (Rasa Jurgelenaite, Brigita Cirule, Tering).

Når man etter et slikt intenst weekendsymposium skal sammenfatte inntrykkene, var dette noe av det som sterkest slo undertegnede:

At forskerkontakten er verdifullest og nødvendigst på de lite oppdyrkede fagområder. Her flyttes merkestene hele tiden. Det er som et stort utgravningsområde hvor det skjer noe på svært mange steder samtidig, og hvor ingen enkeltperson har full oversikt. Foredragene blir ofte beretninger om nye fremstøt i ukjent terreng. Selv med tette fellesarrangementer er det stadig helt nye navn som dukker opp. Det preger også forskerne som viser en sjelden åpenhet. Her er de store pretensjoner i selve utgangspunktet så tvilsomme at de faglige omgangsformer blir ganske utvungne og likefremme. Rett som det er, skjer det ting under debattene, som da Inger Ekrem – for øvrig drivkraften bak hele

arrangementet – kastet inn opplysende viten fra sitt arbeide med Melanchthons revisjon av Carions krønike i diskusjonen etter Marianne Pades foredrag om Melanchthons Thukydidkommentar.

Et annet sterkt inntrykk var i hvilken grad humanistbevegelsen ble båret frem på individuell basis. Håndbøker formidler linjer og grove etiketter. Men på slike konferanser får vi eksposisjoner av enkeltverker og forfatterskap som gir nye farver og nyanser. Godt fikk vi dette demonstrert i de to belysningene av Rostock-universitets utvikling i det 16. årh. Nøkkelskikkelsen David Chytraeus fikk nye sider gjennom Stefan Rheins og Janis Kreslins' velartikulerte foredrag.

Noe av det mest betagende (ja, faktisk) var utfyllingen av de hvite feltene på kartet, de baltiske områder. Bildet av

1500-tallshumanismen var her formelig innlegg i dagens debatt om disse landenes videre vei. Humanismen som bro mellom nasjoner og tidsepoker ble synliggjort med adskillig relevans for hele Europas situasjon idag.

Merkelig var det også hvor naturlig den ytterste utpost av Europa, Island, kom til å stå sentralt også ved denne anledning. Det skyldes, i tillegg til at Island har en nylatinist av Sigurdur Petúrssons støpning, en kvalitet ved nasjonen selv, evnen til å holde fakkelen lysende over tid og til å skape grobunn der man vitterlig skulle forsverge at den fantes. Om jeg så skal si det selv med hine gamle folkeskolestiler: Da det hele var over, syntes vi alle at vi hadde hatt det både hyggelig og lærerikt sammen.

Egil Kraggerud

Horats oder på norsk og dansk

På oppfordring fra undertegnede utarbeidet Kjell Gustafson i 1980 - han var da vit. ass. ved Klassisk institutt - en oversikt over hvilke oder av Horats som var oversatt til norsk eller dansk og hvor de var å finne. Det har stadig vært bruk for denne, og det kan være nyttig å ha den i våre annaler. Derfor legger jeg her frem

hans bibliografi og de tabeller han utarbeidet. Jeg har forenklet noe, f.eks. har jeg kuttet ut Oehlenschläger (bare I 22), Glahn 1903, 1904 og 1906 p.g.a. Glahn 1920-22. Jeg har heller ikke skilt mellom Holmsen 1887 og 1891, Andersen 1928 og 1939 og Valentiner 1893 og 1954. Dessuten har jeg sett bort fra Karl

Nielsens bok, Horats. Midt i en have, Kbh. 1968 siden han har overtatt Juels oversettelser. E.K.]

K.G.: Endel oversettelser av en (mindre) del av en ode er utelatt; de ufullstendig oversatte diktene som er tatt med, er i oversikten merket slik: (x).

Bibliografi:

Andersen 1928: Vilh. Andersen, i: Gylendals Bibliotek, Bd. 4: Rom I. Kbh. 1928, 1930.

Andersen 1939: Vilh. Andersen, Horats (første Bog: Antikken), Kbh. 1939.

Eggen 1916: «Nokre vers av Horatius», i: Syn og Segn 22, 1916.

Glahn 1903: «Nogle Digte af Horats» ved A. Glahn, i: Indbydelsesskrift til Afgang- og Aarsprøverne i Sorø Akademis Lærde Skole, Sorø 1903.

Glahn 1904: «Horatiske Digte», ovs. af A. Glahn, i: Dansk Tidsskrift, Kbh. 1904.

Glahn 1906: «Horats Lyriske Digte i Udvalg.» Oversatte paa danske Vers af A. Glahn, i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 70, Kbh. 1906.

Glahn 1920-22: Quintus Horatius Flaccus Oder oversatte paa danske Vers af A. Glahn, I-II, Kbh. 1920 (bok I og II), Kbh. 1922 (bok III - IV og Carmen Saeculare).

Hanson [1968]: «Den reinlevde» (1797) og «Sveinung og Astrid» (ca. 1800), overs. av Hans Hanson, i H. Kiran, Framande dikt fra fire tusen år, Oslo 1968.

Holmsen 1887: Oder og Jubelhymne af Horats. På norsk ved P. H., Kra. 1887.

Holmsen 1891: Femten Oder af Horats. På norsk ved P. H., Kra. 1891.

Juel 1933, Horats' Oder. Ved A. Juel, Kbh. 1933.

Mørland 1935, Anmerkninger til latinsk leseverk. Ved dr. H. Mørland, Oslo 1935.

Oehenschläger 1860, Oehenschlägers Digte. Ug. av F.L. Liebenberg, Kbh. 1860.

Skard [1968], oversettelser ved S. Skard, i: H. Kiran, Framande dikt fra fire tusen år, Oslo 1968.

Valentiner 1893: Horats. Udvalgte Oder, oversatte i de oprindelige Versemaal af J. Valentiner, i: Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 15, Kbh. 1893.

Valentiner [1954/63]: utvalg fra Valentiner 1893 (tildels unøyaktig gjengitt), i: Udenlandsk lyrik i dansk gendigtning, ved K. Friis Møller, Kbh. 1954, ny utg. 1963.

OVERSETTELSER

1. Samtlige oder: GI 1920-22.

2. Utvalgte oder:

<i>I</i>	Ho	Va	Eg	An	Ju	Mø	Ha	Sk
1	x							
4	x				x			
5	x				x			
7	x							
10		x						
11				x	x			
13				x	x			
15		x						
16	x							
17				x	x			
18					x			
19		x			x			
20				x	x			
22	x	x		x	x			
23	x				x			
25					x			
27	x	x		x	x			
29		x						
30		x						
31		x			x			
32	x	x			x			
34		x		x				
37					x			
38	x	x		x	x			
<i>II</i>	Ho	Va	Eg	An	Ju	Mø		Sk
2	x					x		
3	x			x	x			
4				x	x			
6				x				
7		x	x		x			
8	x	x		x	x			
10				x	x	x		x
11					x			

12					x	
13		x	(x)			
14	x	x		x	x	x
15		x			x	
16	x	x		x	x	
18	x	x			x	
20		x				
<i>III</i>	Ho	Va	Eg	An	Ju	Ha
1	x	x			x	
2		x				
3	x					
4			(x)			
5				x		
6				x	x	
7		x		x	x	
9	x	x		x	x	x
11	x	x				
12	x					
13		x	(x)	x	x	
17				x		
18		x		x		
19					x	
21	x			x	x	
23		x			x	
24		x			x	
25		x				
26	x				x	
28		x			x	
29				x	x	
30	x	x		x	x	
<i>IV</i>	Ho	Va		An	Ju	
1				x		
2				x		
3		x				
5				x		
7		x				
9				x		
11					x	
13					x	
CS	x			x		

[Fortsatt er altså Paul Holmsens to små bøker – med tilsammen 25 oder – temmelig enestående her på berget. De er tospråklige utgaver, og som trykksaker betraktet meget forseggjorte. Latinisten Bastian Dahl stod for den latinske teksten. Paul Christian Eugen Holmsen (1841-1892) var egentlig jurist og politiembedsmann (politiadjutant), men i høy grad en skrivefører og slagferdig mann. Han skrev «Kristiania politis historie 1624-1884» som var en meget underholdende bok og «Haandbog i politilovgivningen» (1890) som er blitt regnet som noe av en klassiker på sitt område. Han oversatte operaer og operetter for

Christiania Teater hvor hans søster Karen feiret triumfer som sangerinne. Hans Horats-oversettelser ble hilst som kulturbegivenheter.

Nå er mitt spørsmål til Klassisk Forums lesere: Finnes det flere oversettelser av oder til norsk (riksmål/nynorsk) enn de som er registrert ovenfor? I så fall ville jeg ha stor interesse av å få kjennskap til dem. Selv fant jeg for en tid siden følgende (metriske!) oversettelse av «Integer vitae» som et avisutklipp i en bok. Opphavsmann: lektor Brynjolf Hanssen, etter rettskrivingen å dømme stammer det fra 30-årene (Horats-året 1935?):

Den hvis liv er rent og er fri for brøde,
hverken maurisk spyd trenger eller bue,
ei forgiftet pil fra det fylte kogger,
Fuscus, du kjære,

Enten veien går over værhård Syrte
eller Kaukasus, dette ugjestmilde,
eller steder som sagnrike Hydaspes
sakte beskytter.

For da Lalage, i Sabinerskogen,
sorgløs jeg besang bortefra mitt hjemsted,
flyktet ulven for mig som da var ganske
blottet for våben.

Slikt et udyr har hverken krigerlandets
Daunias alt op i de vide skoger,
eller Jubas jord fostret, hun den tørre
amme for løver.

Still mig på en gold slette, der hvor treet
aldri kveges vil av en sommerluftning,
på en plett av kloden hvor tåken ruger,
råkulden hersker.

Still mig under den altfor nære solvogn,
i et land hvor mennesker nektes bolig:
Lalage med ynde i smil og tale
alltid jeg elsker.

B. HANSEN

E.K.]

Kjell Gustafson [E.Kraggerud]

Tanker vedrørende latin i norsk skole

Bare på få skoler i Norge i dag finnes latin som studieretningsfag. Faget tilbys på Oslo Katedralskole med timetallet 4-5-5, på Trondheim Katedralskole med 0-5-5, og på Grefsen videregående, Hartvig Nissens skole og Kristelig Gymnas med 0-4-4. Så vidt jeg vet, tilbys også latin som valgfag på Drammens Gymnas, Lindås videregående skole og Kvæfjord videregående skole. Det er ønskelig at latin kommer i gang ved flere skoler, men det er mange skjær i sjøen for dem som vil forsøke dette. En lærer i den norske skole blir betalt ut fra hvor mange timer hun eller han underviser. Hver skole har et begrenset antall såkalte rammetimer som fordeles på de enkelte fagene. Jo flere elever en skole har på allmennfaglig studieretning, desto bedre er muligheter for å gi et variert fagtilbud. Det regnes for å være et kostbart foretak dersom et fag settes i gang for grupper med bare få elever, men det gjøres likevel på en del skoler. Hvis latingrupper skal settes i gang på skoler som nå ikke har det, vil det neppe skje dersom det ikke blir relativt mange som er interessert i faget. Det er ofte vanskelig å overbevise elever om hvilken nytte de vil ha av å ta et slikt fag. En del elever syns nok det kan være spennende med litt latin, men vegrer seg for å bruke mange uketimer på dette faget, fordi det

jo også går på bekostning av andre fagvalg. Og dersom noen er virkelig interessert, skal det også klaffe slik at eleven kan kombinere latin med de andre fagene hun eller han har valgt. Dersom det blir kollisjon på timeplanen, blir det gjerne latinen som vrakes.

I dag er forholdene lagt til rette for at elevene på allmennfaglig studieretning kan få lese et tredje fremmedspråk fra første årstrinn. Her ligger det også en mulighet for latinen, dersom en skole kan finne det hensiktsmessig å tilby faget på 1. årstrinn. Hittil er det bare Oslo Katedralskole som har benyttet denne muligheten, men det har uten tvil vært av avgjørende betydning for latinen, særlig når det gjelder å bevare faget i norsk skole i en kritisk periode. Fortsatt er det viktig å holde muligheten åpen for å tilby et tredje fremmedspråk på 1. årstrinn, men det kan ikke skje dersom Reform 94 blir gjennomført slik at det nye faget informatikk og personlig økonomi blir gjennomført med fem uketimer, slik det er planlagt. Jeg mener vi bør kjempe for at timetallet i dette faget skal bli tre uketimer, eller at man i spesielle tilfeller kan erstatte faget med fem timer med tredje fremmedspråk på første årstrinn. Da vil Reform 94 bli *spiselig*, for å ty til et moteord.

Men på den annen side åpner regelverket i en viss utstrekning for ordninger som kan tilpasses hver enkelt skole. Derfor gjelder det å bruke fantasien for å finne muligheter for å starte flere latinkurs. Det ville være ønskelig at flere skoler kunne dra i gang kurs av typen 0-4-4 eller mer. Men det kan nok bli vanskelig, spesielt fordi antall klasser nå blir redusert på de fleste videregående skoler. Der hvor interessen for latin er rimelig bra, kan det likevel bli aktuelt å sette i gang et lite kurs med forholdsvis mange elever. Selv om timetallet er lavt, kan elevene i det minste få en smakebit av latinsk språk og antikkens kultur, og disse kursene er derfor viktige bidrag.

Inge Alver har lansert tanken om å kombinere for eksempel latin med en annen undervisningsenhet. I dagens latinpensum inngår en del stoff om antikkens historie og kultur. Hvis for eksempel 3 timer latin kombineres med historiefaget, kan man komme fram til en mer effektiv utnyttelse av elevenes undervisningstid, i og med at man kan unngå overlapping i historie og kultur i to forskjellige fag. Dette er en ide som bør følges opp.

Jeg vil dessuten stille spørsmål om det i tillegg er mulig å lage ordninger der få, men spesielt interesserte elever på en skole kan lære litt mer latin. Er det mulig å opprette små latingrupper basert på selvstudium, men med muligheter til å få veiledning av en lærer? På denne måten kan elevene få muligheter til å lese latin tilsvarende 0-4-4-varianten eller mer, men ved et langt lavere forbruk av ram-

metimer. Ordninger med selvstudium i latin har vært prøvd, og det lar seg gjennomføre dersom elevene er villige til å gjøre en innsats. Noen vil nok innvende at dette smaker av undervisning med lærerløse timer, og at dette forslaget kan gi undervisningsdepartementet blod på tann; det vil nemlig åpne muligheter til store innsparinger på mange felt i norsk skole – med skrekkelige konsekvenser. Til dette vil jeg si at det forslaget jeg nå skisserer, gjelder bare for tilfeller der man har med noen få spesielt motiverte elever å gjøre, og hvor det på annen måte ikke er mulig å gi undervisning i faget. Forøvrig mener også jeg at «lærerløse timer» umulig lar seg gjennomføre i noe fag for en stor og uensartet gruppe med elever.

Fjernundervisning er en annen mulighet, spesielt fordi det viser seg at det sitter mange rundt om i vårt land som ønsker å lære latin. Dette gjelder kanskje først og fremst folk som ønsker kunnskaper på dette feltet i tillegg til sin øvrige utdanning.

En annen ting som bør diskuteres, er hvorledes praktiseringen av latinundervisningen bør drives i skoleverket. I dag består studieretningsfaget latin av tre hoveddeler:

1. Grammatikk og tekstlesning.
2. Ordkunnskap: Sammenhengen mellom latin og moderne språk.
3. Kunst- og kulturhistorie.

Hver lærer står fritt til å velge hvilke tekster som skal legges opp. På min

skole, hvor vi underviser i varianten 0-5-5, bruker vi adapterte varianter av originale latintekster. Hensikten er å gi elevene mest mulig varierte eksempler på latinsk grammatikk, uten at tekstene skal bli for vanskelige å forstå. Jeg mener at tekstene bør gi innsikt i kulturhistoriske forhold, og med unntak av et utdrag av Sokrates' forsvarstale, gjengitt på latin av Cicero, unngår jeg de hederskronede forfatterne Caesar, Cicero og Livius. Da mener jeg slett ikke at det er noe mindreverdige ved disse forfatterne. Men jeg synes at det kreves en del kunnskap i latin og kulturhistorie for å få skikkelig glede av dem, og at derfor disse forfatterne egner seg mindre bra i begynnerundervisningen. Andre kolleger mener imidlertid at pensum bør inneholde noe stoff fra det ovennevnte trekløver. Men dette representerer intet problem, ettersom hver skole kan velge sine pensumtekster.

I studieretningsfaget kan elevene komme opp i skriftlig eksamen, hvor de blir prøvd i alle de tre nevnte disiplinene. Når karakter skal gis, legges det størst vekt på elevenes evner til å oversette en ukjent latinsk tekst til norsk. Som hjelpemiddel har da elevene ordbok. For å oppnå en god karakter, er det viktig å beherske grammatikken, og dette forhold vil nødvendigvis styre undervisningen. Men her oppstår det visse vanskeligheter. I hvor stor grad skal vi legge vekt på pugg, og hvordan skal vi unngå at terping på grammatikk skal drepe interessen for faget? Det er blitt foreslått at elevene skal kunne få bruke grammatikkbøker som hjelpemidler til eksamen,

men forslaget har hittil ikke vunnet mye gehør. Hensikten med forslaget er å fjerne litt av presset med å pugg, men ikke at eksamen skal gjøres lettere. Tanken er at elevene må vise at de kan løse en oppgave når de får bruke det rette verktøyet, men de må vise at de behersker verktøyet. Jeg har mye sympati for dette forslaget, men jeg heller likevel til at elevene bør venne seg til en viss grad med pugg. Men puggingen må få et menneskelig ansikt (og ikke bli gjennomført på den måten vi kjenner det fra Alexander Kiellands *Gift*). Pugging kan imidlertid bli en stimulas og ikke en minusfaktor for eleven, dersom pugget får en slik form at det også stimulerer til resonnement. At språkdelen i faget får en kulturhistorisk ramme, gir også muligheter til å legge inn «hvilepauser», slik at terpingen på bøyingsmønstre blir mindre traumatisk.

Likevel blir du som lærer nødt til å foreta prioriteringer når du skal planlegge undervisningen i latin. Du vil kanskje ønske å vektlegge det kulturhistoriske aspektet ved faget, med tanke på hvilket utbytte elevene skal få av faget på lang sikt. Da kan du komme i en konfliktsituasjon, ettersom du ikke har drillet eleven nok i grammatikk med tanke på eksamen. Spørsmålet er å finne den gylne middelvei innenfor den knappe undervisningstiden som er til disposisjon.

I denne sammenhengen reiser det seg et spørsmål vedrørende bruk av ordbok til eksamen. På norsk har vi to meget gode utgaver av latinske ordbøker (Vanvik og Johanssen-Nygaard-Schreiner), som vil være til stor nytte for alle med interesse for latin – også etter endt skolegang. Men det kreves tid til å lære seg å bruke dem. Mange elever lærer seg lett å bruke disse bøkene. Andre derimot har en tendens til å rote seg bort når de i en presset prøvesituasjon skal slå opp de ordene de trenger å vite betydningen av. I enkelte tilfeller går det riktig ille. Selv om eleven behersker det meste av det vi krever av dem i faget, kan det skorte på nettopp evnen å ta seg fram i en tjukk ordbok. Til eksamen vil da vedkommende ikke klare å oversette den latinske teksten på en tilfredsstillende måte, og strykkarakter kan bli resultatet, hvilket slett ikke behøver være urimelig ut fra de krav vi har satt til denne prøven. I særlig grad gjelder det elever som har dysleksi. Jeg vil derfor foreslå at det til latineksamen åpnes muligheter for å bruke mindre

omfangsrike ordbøker enn de to ovennevnte, eventuelt ved å lage ordlister som omfatter de aktuelle ordene i latinpensumet. Da blir det også mulig å oppgi perfektums- og supinumsformer som det ellers vil være vanskelig å spore tilbake til oppslagsformen. (For eksempel vil en nybegynner i latin få unødige store problemer med å finne ut at FREGI kommer av FRANGO, og at PULSUS kommer av PELLO.)

Jeg tror så absolutt at latinen har en fremtid i norsk skole, men vi må hele tiden vurdere hvorledes faget skal være. Det kan bli nødvendig å foreta justeringer uten å utvanne faget, men vi bør på den annen side ikke fjerne det som er positivt i de eksisterende fagplanene. Det er uten tvil delte meninger om slike spørsmål, og jeg vil med dette oppfordre til å skrive meningsyttringer i sakens anledning til Klassisk Forum. Vi trenger en pedagogisk debatt i bladet! Jeg mener det vil bli en fruktbar diskusjon.

Einar Weidemann

Athen-møtet

19.–20. november 1993

Da det meldtes første gang at Forskningsrådet – som en slags innvielsesgave ved åpningen av de nye instituttlokaler i Athen – hadde gitt et solid bidrag til en konferanse om de klassiske fags

fremtid, var det enkelte av oss som tenkte: Enda en runde med ørkesløse diskusjoner, om latinen, om historieløsheten, om det miserable kunnskapsnivå og hele den gamle lekse? Men nå er det med

fremtiden omtrent på samme måte som med fortiden: Vi blir ikke så lett kvitt den. Lukker vi øynene, eller graver vi hele hodet ned i sanddynen, kan vi risikere noen stygge baksmell. Da det kom til stykket – og det krevde faktisk instituttstyresens regi i fullt monn så idéen kunne finne en form til slutt –, ble det en ytterst velfylt todagers konferanse med mer styrke i armslagene og med mer konstruktiv vilje i holdningene enn våre diskusjoner noengang tidligere har oppvist, eller for den saks skyld ville ha oppvist innen en hjemlig institutt- eller fakultetsramme. Kirke- og utdanningsministeren var selv bragt inn som våken debattant, Norges Forskningsråd var sterkt representert, fakulteter/universiteter hadde sendt noen av sine mest fremtredende folk, tilstøtende fag hadde enkelte engasjerte og kampglade aktører, styret for Athen-instituttet var i høy grad til stede gjennom sin formann, Norges ambassadør i Athen ydet spirituelt vidd, personlig varme og generøs gjestfrihet på samme tid, Roma-instituttet var der (det er verdt å nevne i de respektive institutters krøniker), og ikke å forglemme: de klassiske fag var på sin side bredt og tungt representert både fra skolens og Akademias side. Hva kunne man da mer forlange? Lite nok når det gjaldt representativitet og kunnskap på stedet. Og dette trengtes med tanke på de utfordringer vi står foran.

Med så mange ukoordinerte og sterke innlegg var det ikke annet å vente enn at det kom opp mange slags bilder og retningsvisere. I én forstand lot seminaret seg oppleve som et sårt etterlengtet fest-

møte. Det manglet ikke på godord, vyer steg frem, viktigheten av de klassiske fag ble uttrykt på mangfoldige og veltalende vis; på viktige områder ble det klart at det gjøres gagns arbeide som aldri før. Men det gikk på den annen side ikke inflasjon i euforiske stemninger slik faren kan være når fagmennesker samles til selvbeskuelse. Det kom tvert imot til en del friske og ukonvensjonelle, noen vil si provoserende innspill.

Med en så prominent og dertil talefør 'ytre' deltagelse, faller betraktningene så å si av seg selv inn i de to personkategorier: 'de' og 'vi'. Martin Bubers sondering i et 'jeg' og et 'du' kan med fordel anvendes i numerus pluralis om den forsamlede krets. 'De' ville i oppmuntrende grad komme på talefot med 'oss', og 'vi' ville – langt mer enn 'de' kanskje hadde innbilt seg – kommunisere realistisk med 'dem'. Denne harmoniserende åpenhet vis-à-vis 'de andre' fungerte til tider utmerket og vi håper i det lengre løp med fruktbare følger. Observatørens mest fintmerkende antenner kunne til dels registrere at noe var i ferd med å skje og det nettopp ut fra pronominalbruken. Denne var naturligvis for en del av det ertende, utfordrende, bebreidende, på kanten av det nedlatende slaget, med et 'dere' adressert til 'oss' fulgt av snart 'kan' (den høflige variant), snart 'bør' (den velmenende variant), snart 'må' (den utålmodige etc. variant), men – gledelig ofte – hørtes en ny og sant konstruktiv bruk av et omfattende, nesten omfavnende 'vi'. Da forandrer med en gang også det modale hjelpeverb karakter: 'må'-et mister f. eks. sine harske,

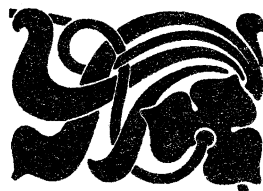
av- og forstøtende overtoner. Dette og hint lar seg nemlig med fordel gjøres i fellesskap, ja vi kan faktisk bare klare å gjøre enkelte nødvendige ting nå i et planleggende, tillitsfullt samspill. Under inntrykket av slike toner kommer det også andre nyanser inn hos den annen part, hos fagets representanter: I stedet for å fokusere på det passive, avstandsmarkerende, delvis (an-)klagende 'man', 'skolen', 'departementet', 'pressen', 'media' kommer troen på intellektuell nysgjerrighet, evnerik ungdom, de latente ressurser hos en selv og rundt seg. Revirforsvaret blir ikke lenger altopplukkende, opplevelsen av et felles grunnlag og overordnede interesser setter prosesser igang. Da skjønner man at selve Athen har sin misjon: tavernaen i st.f. kantinen mellom øktene, de lange glass i st.f. køen mot Sandvika etter dagens innsats, Parthenons påminnelse om antikkens 'finest hour' i st.f. snedrevet utenfor fakultetsrådsvinduene, den greske umiddelbarhet i st.f. avfallsstativet til plastkoppene. Sydens alltid nærværende potensiale for metamorfosen nekter å vike plassen for en ny omdreining av det nordiske seige alvor.

Hva kom det så ut av det hele? I hovedsak dette, vil denne observatør mene:

1) et virkelighetsorientert helhetsbilde av situasjonen. Ikke lite bare det. Våre håp og våre skuffelser skygger ofte nok for situasjonsbedømmelsen. Vi fikk f. eks. nå i anskuelig og usentimental detalj vite når hver enkelt går av, hvor mange som vil trenge bare for å fylle hullene, hvor langt vi er fra en optimal

situasjon overalt, hvor vanskelig og trangt det er for antikkinteressene i skolen, hva 'Reform 94' betyr, kan bety og truer med å bety. Skoleinnslaget var i det hele etter allmenn oppfatning likefrem uunnværlig som en del av det hele. Det ble ivaretatt med stort berøm.

2) Vi så oss selv forsynt med et hvitt ark og noen få farvestifter til. Dette betyr med andre ord at det bys oss visse muligheter til å bygge og prege fremtiden på litt sterkere premisser enn det ellers ville ha vært mulig. Bare det er mer enn vi uten videre hadde grunn til å regne med.

Vi vil trenge en hel del i årene fremover:

Vi trenger hjelp til å synliggjøre oss, for det er grenser for hvor langt vi selv har evne og tid til egen PR. Det er jo ikke p.g.a. særlige overtalelsesevner på den offentlige arena at vi hin gang søkte til våre fag og etterhvert viet dem det meste av våre liv. En 'Fortuna'-satsning på 50 millioner burde belegges med en 'minusverdiavgift', la oss si på et par prosent som en form for billighetserstatning for all tort og svie mot latinen.

Vi trenger at det stilles krav der hvor det er naturlig å stille krav om vår filologiske kompetanse, og at disse krav og råd gjøres kjent for studenter og elever så tydelig og så tidlig som mulig, gjerne med belønningssystemer innebygget. Det må gjerne gjøres fremstøt mot barnehagen, for ikke å snakke om mot grunnskolen der verden av igår fortsatt kan være breddfull av fascinasjon for et ungt påvirkelig sinn. Dette for å følge opp et av ministerens kjæreste konsepter.

Vi trenger også tid, mye tid til å gjøre det rent faglig arbeide; vi er rett og slett for få, og vi må få full anledning til å gjøre det vi er best egnet til og kan best og ikke tvinges til å gjøre det vi kanskje ikke kan. Vi har et temmelig godt skinn de fleste av oss. Å tre ut av det ville bare straffe seg i det lange løp. Uten solid og mangesidig forskning kan vi heller ikke levere så interessante varer utad.

Vi trenger at det vi faktisk gjør til enhver tid blir minst like viktig som det vi burde gjøre i fremtiden. Vi lever i en universitetshverdag som halser etter en ennå ikke oppnådd virkelighet i form av fremtidsplanlegging på alle nivåer. I mellomtiden kommer våre ting, idéer legges like ubemerket frem som da de ble skapt. Det kommer et tilbygg der og en fornyelse her, men bare noen få, om noen overhodet, stopper opp med mellomrom for å registrere at det leves et faglig liv i nuet, at vi aldri kan bli noe mer enn summen av det virkeliggjorte, at denne ene stakars fuglen i hånden mangen gang er ganske interessant selv om den ikke har

vært presentert i en søknad om treårs prosjektstøtte. Interessant blir fremtiden bare når det du allerede griper er av verdi: artikkelen som ligger i tidsskriftshyllen, seminarinnlegget nå i kveld, det som har krevet tre måneders ekstrainsats, – eller i all beskjedenhet (om enn med et ørlite forbehold) enkelte av de tanker som ble ytret i løpet av det her omtalte arrangement.

Det kan være grunn til å føye til et par frimodige ord om hva vi ikke trenger særlig meget av: f.eks. gjentatte krav på legitimering som mangen gang kommer ut på det samme som et krav om å tilpasse seg markedet og bli nyttig. Verre er tilpasningen til «Far, jeg har syndet meget»-syndromet med refselsler og botsøvelser. Positive effekter er usikre, de mer påregnelige er disse: 1) beroligelse av dårlig samvittighet hos de styrende, 2) stadfestelse av valne fordommer, 3) nedsettelse av fagets/fagenes omdømme.

Vi trenger ikke flere og nye oppgaver i en stadig karusell, enten de velmente forslag kommer innen- eller utenfra. Kommer de innenfra bygger de ofte på frykten for inntrykket av livstidsansatte som snurrer tommeltotter i godt bortgjemte hi. Forresten: beveren bygger like godt, enten den har Walt Disneys kameraer rettet mot seg eller får være mer i fred. Sårbar blir den for alvor hvis livsmiljøet forringes for meget rundt den.

Observator classicus

Nasjonalt fagråd

Ny giv for latin- og greskfagene

Nasjonalt fagråd for latinsk og gresk filologi var samlet til møte 20/11 for å følge opp seminaret «Framtiden for de klassiske fag i Norge» Viktigste oppgave for møtet var oppfølging av seminaret.

På seminaret framkom at studier i gresk og spesielt latin

- er interessant i seg selv
- er faglig utfordrende for de rette personer
- er uunnværlige støttefag for kildestudier innen fag som historie, religionshistorie, idehistorie, teologi, allmenn litteraturvitenskap – og latinen gir språklig bakgrunn for de romanske språk og engelsk
- er nødvendige for å kunne tyde mange verker i perioden fra kristendommens innførelse i Norge til 1700-tallet. Det dreier seg om 1400 kjente norske verker bare fra ca. 1500 til 1700-tallet (nylatin).

Likevel står det dårlig til med fagene. Det undervises ved få skoler i latin og ved ingen i gresk. Få studenter tar fagene, spesielt over semesteremnenivå.

Spørsmålet vi nå står overfor, er dette: liv eller død for latin- og gresk-studier på norsk jord?

Fagrådet går inn for livredning – ved å arbeide for opprettelse av et senter for

latinske og greske studier. Et senter betyr ikke at de som arbeider med fagene skal samles, men at de skal ha et sted å henvende seg.

Fagrådet drøftet aktuelle oppgaver for et slikt senter. Oppgavene ser ut til å ligge blant annet innen følgende områder:

1. Førstehjelp for latin og gresk som skolefag (ved å utarbeide oppfriskingskurs for lærere, informasjonsbrosjyre, bedre læremidler, formidling av foredragsholdere, video osv.)
2. Vekke interesse ved informasjon til allmennheten og spesielle grupper (elever, lærere, studenter osv.)
3. Samordne og styrke forskningspersonalet innen fagene, ved hjelp av Norges-nettet

Fagrådet anså at disse oppgavene vil være for krevende til å kunne løses på fritid. Rådet overlot til en komite å lage en grundigere plan for arbeidet, med det mål å få et slikt senter i gang. Komiteen består av professor Hugo Montgomery, Klassisk og Romansk institutt, Universitetet i Oslo, professor Lars Boye Mortensen, Klassisk institutt, Universitetet i Bergen, og Vibeke Roggen, student, Oslo. Innspill og ideer tas med glede imot!

Vibeke Roggen

Bokomtale

Mogens Herman Hansen: Demokratiet i Athen, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1993, ISBN 87-17-06461-9, 179 sider, heftet, 11 svart-hvitt-illustrasjoner, pris 168 d.kr.

Mogens Herman Hansen (f. 1940) er blant de ledende forskere på demokratiet i Aten med atskillige artikler og monografier bak seg om emnet i dets mange aspekter¹. Han utmerker seg også med evne til prinsipiell tenkning om demokratiets vesen og forholder seg også til moderne statsvitenskapelig demokrati-forskning.

Boka er en revidert utgave av boka *Det atheniske Demokrati – Traditionens og Mytens historiske baggrund* (= Klassikerforeningens kildehæfter), Aarhus: Klassikerforeningen 1986, som var en monografisk utgave av kapitlet «Det atheniske demokrati – traditionens og mytens historiske bakgrunn» i: *Det atheniske demokrati i samtidens og eftertidens lys. bind 1: Samtiden*, red. Rudi Thomsen, Aarhus: Sfinx 1986, s. 13-88.

På sidene 7-145 behandles i tjueto kapitler ulike sider ved demokratiet i Aten. I de tre første kapitlene drøfter forfatteren demokratibegrepet og ser bl.a. på skillet mellom direkte og representativt demo-

krati og på i hvilken grad andelen av personer i en stat som tillates å virke politisk som velgere og valgte, er et kriterium for demokrati, eller mer konkret: Var Aten hvor politikk var forbeholdt frie mannlige borgere over tjue år – dvs. et mindretall av befolkningen, et demokrati? Hansens svar er ja – slik de fleste vel ville mene at Norge var et demokrati også før kvinner fikk stemmerett i 1913. Hva demokratiets ideologiske kjennetegn: frihet og likhet angår, mente atenerne flest at dette var virkeliggjort hos dem. Videre presenteres de ulike typer kilder vi har om demokratiet i Aten: innskrifter, taler, pamfletter, historiske og filosofiske skrifter, tragediene og komediene, de materielle levninger i form av arkeologiske funn av bygninger og annet materiale knyttet til utøvelsen av demokratiet.

I kapitlene 4-16 presenteres så Athens forfatning på politikeren og taleren Demostenes' tid (355-322 f.Kr.) – den epoke vi vet mest om med hensyn til hvordan demokratiet fungerte. Hansen drøf-

1) Mogens Herman Hansen: Hvorfor henrettede atenerne Sokrates? ble anmeldt i *Klassisk forum* 1992:1 s. 99-100.

ter *bystaten/polis* og viser hvordan den skiller seg fra vår stat ved å være knyttet til borgerne heller enn til territoriet og maktorganene. Så presenteres Atens tre stender: borgere, metøker (frigitte slaver og frie fremmede uten borgerrett) og slaver – med deres ulike rettigheter og plikter. Dernest skildrer Hansen Atens demokratiske institusjoner: folkeforsamlingen; lovgivningsforsamlingen; folkedomstolene; femhundremannsrådet og de øvrige embetsmennene.

I de følgende fire kapitler drøfter Hansen andre kjennetegn ved Atens demokrati: hvem var «politikerne»? Fantes det politiske partier? Atens demokrati sammenfatter Hansen i ordene: forsamlingsdemokrati: alle viktige spørsmål ble drøftet i store forsamlinger; amatør-demokrati: ingen skulle bli profesjonell politiker, embetsmann eller jurist; loddtrekningsdemokrati: slik hindret man korrupsjon og at noen enkeltperson fikk slik betydning at det truet folkesuvereniteten; stimulansedemokrati: de som møtte i folkeforsamlingen, lovgivningsforsamlingen og folkedomstolene samt noen embetsmenn, bl.a. femhundremannsrådet, fikk kompensasjon for tapt arbeidsfortjeneste, mens embetsmenn og andre aktive borgere kunne hedres med et æresdekret. Atenerne oppfattet sitt demokrati som det system som ga alle borgere lik rett og mulighet til å utfolde sine evner til statens beste og til å få innflytelse og anerkjennelse etter fortjeneste.

I de to siste kapitlene, på tilsammen 35 sider, gjennomgås Athens forfatnings-

historie fra arkaisk tid via Kleistenes' innføring av demokratiet i 507 til make-donernes avskaffelse av det i 322. Boka avsluttes med tidstavle over perioden 683-322 f.Kr. (s. 146-147), oversikt over nyere forskning (s. 148-149), bibliografi (s. 150-155), forkortelses- og kildeliste (s. 156-158), glossar over greske faguttrykk, stedsnavn m.m. (gjengitt i transkripsjon) (s. 159-172) og register (s. 173-179).

Det faller naturlig å sammenlikne Hansen med Hans Christian Hynding: *Kort oversikt over Athens Statsforfatning især i 4. århundrede*, København: Gyldendal 1969. Hyndings bok er ment som «en hurtig hjelp for dem, der læser de attiske talere og andre forfattere, hvor der ofte forekommer juridiske og politiske vendinger og udtryk, hvis præcise mening det kan være vanskelig at have present» (s. 7). Hyndings bok har da også preg av å være en oppslagsbok med leksikonaktige beskrivelser og konsekvent angivelse av greske fagtermer (i gresk skrift). Visst inneholder Hyndings bok opplysninger man ikke finner hos Hansen (f.eks. at embetsmennene ikke hadde embetsdrakt, men bar myrtekrans (μυρρίνη) når de var i funksjon (s. 37)). Mens Hynding således er utmerket til oppslag og repetisjon, har Hansen mer diskusjon og i det hele tatt kjøtt på beina: han er perspektivrik med sikker sans for det vesentlige. De som har hatt Hynding som lærestoff på en pensumliste, vil oppleve Hansen som en befrielse.

Kyrre Vatsend

Minutes of the Third General Assembly of EUROCLASSICA in Madrid, 9 September 1993.

1. Opening

Present were (in alphabetical order of country/organization and surname):

Austria: Ernst Sigal, Lilly Caesary-Sigot

Belgium: (Francophone and Germanophone):

Marie-Louise Docquier, Anne Fourcault

Belgium (Necrlandophone): René Forrez

Denmark: Christian Iuul, Lars Kirkegaard,

Stig Martin Möller, Morten Stenbæk

Europaphos: Paloma Ortiz-García

France: Jeannette Boulay (vice-president)

Germany: Hans-Joachim Glücklich; Klaus Sallmann

Greece: Maria-Eleftheria Giatrakou

Italy: Maria Rosaria di Garbo

Luxemburg: Édouard Wolter (executive)

Netherlands: Anton van Hooff (secretary);

Patrick Rijke

Norway: Bente Lassen

Portugal: José Robeiro Ferreira

Romania: Gabriela Cretia (executive)

Russia: Leonid Zhmud

Spain: Alfonso Martínez Díez, José-Luis Navarro

(executive), Miguel Peñasco Velasco

United Kingdom: John Thorley (president)

The secretary informs the assembly of the death of the Swiss representative and founding member Ilse Leyvraz. This sad event accounts for the loss of contact with the Swiss colleagues¹.

Letters apologizing for being absent have come from Hungary, Czechia, Bulgaria², Sweden and James Neville (UK). In his opening word John Thorley excuses Jeannie Cohen and John Murrell (JACT). With satisfaction it is noticed that Portugal has paid its contribution and that it is represented.

2. minutes of the Viborg General Assembly of 1992

It is observed that Czechia still has to pay its 30 ECU. In accordance with the mandate given to the executive Poland has been accepted as member, but there is still confusion about the contribution – the secretary will

try to sort things out. The contact with Latvia has been lost, but it is remarked that Vita Paparinska from Riga is attending the conference³. With respect to the qualified acceptance of Liguria Maria Rosaria di Garbo informs the assembly that the regional association of Liguria intends to become national. Also Sweden has been accepted as a member. The Austrian colleagues explain that the situation in their country is somewhat complicated because there are two organizations. One of them, Sodalitas, tries to establish itself as the national association. The assembly decides that the executive is given a mandate to accept Sodalitas when it applies for membership. From the explanation by Maria-Eleftheria Giatrakou it becomes clear that the situation in Greece is complex, several organizations (Parnassos, Panellenikos Enosis Philologon) claiming to be the national one. It is decided to wait with a decision till one of them applies for membership. Jeannette Boulay has been on Cyprus, Mrs Olympiou, whom she has met there, has promised to write to the secretary to apply for membership⁴. The executive is authorized to accept Cyprus. It is established that Portugal is a full member now. José Robeiro Ferreira explains that APEC also represents the interest of the Classics in secondary education. The treasurer reminds the audience of the decision that the contribution for the next calendar year must have been paid before the General Assembly. In the invitation for the next Assembly the secretary will point at this rule. For 1993 18 members have paid their fee. José Luis Navarro informs the assembly that he is making progress with his scheme on the situation of the Classics in the various European countries (see item 10.4 of the Viborg minutes).

3. President's report on the activities of the executive

The report sketching what the executive has done to pursue the general aims of Euroclassica and in particular the action programme, is accepted without comment.

4. New members

The Philologorum Classicorum Societatis Croaticae has officially applied for membership. The secretary

1) In the meantime the contract has been re-established.

2) But in the session devoted to the Classics in Eastern Europe on Friday 10th a Bulgarian colleague took part.

3) One day later at the session devoted to the Classics in Eastern Europe it turned out that she had misunderstood the programme saying that only representatives were expected.

4) No message had come in when the minutes were written.

has looked into its constitution and concluded that its aims fulfil the requirements for membership of Euroclassica. As Croatia is acknowledged as a sovereign state by The European Community it should in his view be accepted as a member. Hereupon Jeannette Boulay expresses her strong moral reservations. Others (Sallmann, Thorley, Rijke and others) stress the political neutrality of Euroclassica. Gabriela Cretia adds that especially the intellectuals in the new democracies oppose narrow-minded nationalism. There is no support for Maria Rosaria di Garbo's suggestion to ask the Croatian classicists for a statement on their position. After long discussions a proposal of Édouard Wolter to postpone a decision is put to the vote and rejected (10 pro, 16 contra). Finally the Croatia association is accepted with 20 against 6 votes.

5. Report of the European Association of Teachers of Ancient Greek (EATAG/Europaphos)

Paloma Oriz-García reads a report on the aims and activities of this association, that has become an associate member of Euroclassica during the past year. EATAG was founded in 1989. So far it has published two issues of its bulletin *Europaphos*. In May 1993 it has its third biennial seminar in Nicosia, which was attended by Jeannette Boulay. EATAG has welcomed Euroclassica as a framework for cooperation at a European level.

6. Finances: approval of accounts

On July 1st 1992 the balance was 1574,68 ECU. Since then 3810,22 ECU came in. Expenses amounted to 2795,02 ECU, which added 1015,20 ECU to the treasure, which contained 2589,88 ECU in all on July 1st 1993. But, as Édouard Wolter warned, some bills have to be paid. The treasurer of the Spanish association gave his audit to the Édouard Wolter's account.

7. Programme for 1993/1994 and the budget

In ample discussions the following budget is drawn up:

1. 1994 Ambleside conference	300
2. Support for students' attendance of the Ambleside conference	500
3. Lobbying with European organizations	400
4. Support for Classics in Central and Eastern Europe	400
5. Newsletter	300
6. Administration/meetings executive ⁵	700

7. Summer School	800
8. Reserve	600
9. Europaphos (preferably financed as cultural network)	p.m.
10. European Anthology (feasibility study)	p.m.
	4000

With respect to José Navarro's paper sketching a summer school in September 1994 many practical objections are raised: will students get permission to be absent from school. What about teachers? Would an earlier date not be preferable? Would not EATAG be capable of organizing the summer school? Finally John Thorley asks the General Assembly to let the executive pursue the proposal within the limits set by the budget.

José Navarro's other idea to produce a European Anthology meets with considerable scepticism: Leonid Zhmud asks what is to be understood by «Europe». José Navarro is asked to develop the idea further.

8. The 1994 General Assembly

John Thorley's proposal for the next conference and general assembly is accepted: It will take place at his Charlotte Mason College, Ambleside, from late afternoon/evening of Wednesday 24th August till Sunday morning, 28th August. The theme of the conference will be 'empire', in the first place the Imperium Romanum, but also Greek examples. In 1995 Luxembourg will be the location. The German DAV is asked to organize the 1996 conference.

9. Any other point

Hans-Joachim Glücklich is informed that the European Baccalaureate only applies to the few European schools. More important for future developments seems the International Baccalaureate which includes syllabuses for Greek and Latin. Christian Iuul pursues the matter.

Anton van Hooff has attended the conference of the American Classical League in Boulder, Colorado. His talk about the revival of the Classics in Eastern Europe met with much interest. The ACL is interested in a formal link. For the next meeting of the executive in Nijmegen in November will be invited Virginia Barrett, an ACL official who at that time is staying in Europe.

Noviomagi, 5X1993

Anton van Hooff, secretary

5) Only lodging is covered by Euroclassica; travel expenses are paid by the association to which the executive member belongs or even personally.

Utkommer ca. 1. desember:

Skrifter fra Det norske institutt i Athen, bind 4:

ANTIKKEN I NORSK LITTERATUR

**En artikkelsamling
redigert av Øivind Andersen og Asbjørn Aarseth**

Boken går tilbake på et seminar på Athen-instituttet høsten 1992.

Foruten spesialbestilte bidrag som kaster nytt lys over norsk middelalderlatin (Lars Boje Mortensen) og setter nylatinene på kartet for et større publikum (Inger Ekrem), inneholder boken 14 artikler om norsk litteratur og antikken.

Bidragene tar for seg dels enkeltverk, dels forfatterskap og dels miljøer og epoker:

Asbjørn Aarseth (innledning; Wergeland og Welhaven), Odd Inge Langholm, Jan W. Dietrichson, Eiliv Vinje (Holberg), Liv Blikrud (Det norske selskab), Brit Berggreen (Camilla Collett), Jørgen Haugan (Ibsen), Petter Aaslestad (Lie), Andreas Lombnæs (Olaf Bull), Hans H. Skei (mellomkrigstiden), Otto Hageberg (moderne norsk litteratur), Georg Johannesen (Georg Johannesen), Odd Martin Mæland (Svein Jarvoll).

Boken er på ca. 280 sider og innbundet.

Ordinær pris kr. 200,-

TILBUDSPRIS KR. 150,-

**TIL MEDLEMMER AV NORSK KLASSISK FORBUND SOM BESTILLER
BOKEN INNEN 15. JANUAR 1994.**

BESTILLINGSALTERNATIV I:

Sett inn beløpet (kr. 150 for ett eksemplar, kr. 300 for to etc.) på postgirokonto 08014491296 (Klassisk institutt, Publiseringsevirsomhet, Sydneplass 9, N-5007 Bergen). Da vil boken/bøkene bli sendt portofritt. Skriv «Antikken» og antall eksemplarer på talongen, samt tydelig navn og adresse!

BESTILLINGSALTERNATIV II:

Send inn nedstående slipp til Klassisk institutt, Sydneplass 9, N-5007 Bergen. Boken/bøkene vil da bli sendt med faktura og koste kr. 150 pr. stk pluss porto og emballasje.

Jeg bestiller herved eksemplar(er) av boken *Antikken i norsk litteratur*, red. av Øivind Andersen og Asbjørn Aarseth

Navn:

Adresse:

.....

ANTIKKEN I NORSK LITTERATUR

En artikkelsamling

redigert av Øivind andersen og Asbjørn Aarseth

Innhold

Forord

- Asbjørn Aarseth: Innledning
- Lars Boje Mortensen: Det 12. århundredes renæssance i Norge: Teoderik Munk og Romerriiget
- Inger Ekrem: Nordmenns bidrag til den nylatinske litteraturen fra 1537 til 1900
- Odd Inge Langholm: Holberg i en antikk komedietradisjon — *Jeppe paa Bierget*
- Jan W. Dietrichson: *Ulysses von Ithacia* og antikken
- Eiliv Vinje: Holbergs epistlar og antikk retorikk
- Liv Bliksrud: Norske Selskab og «*exemplaria Romana*»
- Asbjørn Aarseth: Antikke reflekser i Wergelands og Welhavens diktning
- Brit Berggren: Camilla Collett i skyggen av antikken
- Jørgen Haugan: *Kejser og Galilæer* – et drama fra det 19. århundre
- Petter Aaslestad: En roman og dens mytiske prefigurasjon: Jonas Lies *Niobe*
- Andreas Lombnæs: Eros og Psyke. Et hovedmønster i Olaf Bulls lyrikk
- Hans H. Skei: Antikkens fravær i norsk lyrikk i mellomkrigstida
- Otto Hageberg: Antikke motiv i moderne norsk litteratur
- Georg Johannesen: Om *Kassandra* (1967)
- Odd Martin Mæland: O Kyrios Svein Jarvoll i Kykladene
- Bokens bidragsytere

Ambassadør H.C. Berg og hustrus legat til fremme av kjennskapet til den klassiske oldtid

Av dette legat står det til disposisjon for utdeling i 1994 kr. 50.000,-.

Legatets formål er å oppmuntre interessen for antikkens sprog og kultur i h.t. følgende formålsbestemmelse i statuttene:

a. Å prisbelønne lærere i den høyere skole for særlig god og interessert undervisning i latin og eventuelt gresk i den hensikt at de kan utdype sitt kjennskap til antikken, blant annet ved reiser i antikkens land.

b. Å støtte arbeidet på annet vis for utbredelsen av kjennskapet til klassisk sprog og kultur (latin og gresk).

Bare søkere med undervisningskompetanse i gammelgresk eller latin vil komme i betraktning.

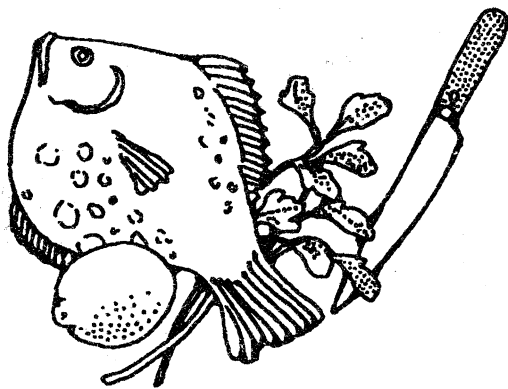
Ansøking sendes innen 1. februar 1994 til høyesterettsadvokat Ole A. Bachke jr., Postboks 400 Sentrum, 0103 Oslo. Søknaden bør inneholde opplysninger om søkerens studier, virksomhet i skolen, plan for eventuell bruk av stipendiet og hvilket beløp det søkes om.

Den som får tildelt legatmidler vil bli bedt om å sende inn beretning etter at studiet er gjennomført.

Ifølge legatets statutter kan bare personer som har norsk statsborgerrett komme i betraktning ved utdelingen.

Res coquinaria

I kokeboklitteraturen kan man støte på den påstand at det moderne italienske og dermed også det franske kjøkken har sitt utspring i det antikke romerske. En del råvarer som har ideelle vekstbetingelser i Middelhavslandene som vin, oliven og hvete har vært og er fortsatt naturlige ingredienser da som nå; men de gamle romere kjente hverken til pasta eller tomat. Selv om ris ble brakt vestover med Aleksander den stores felttog, spilte den en heller beskjeden rolle i det antikke kjøkken. Det moderne italienske har sitt utspring i renessansen og de store oppdagelsene, mens det romerske kanskje kan sammenliknes med det indiske, der raffinerte krydderblandinger dominerer.

Allikevel er det faktisk mulig å komme med et par oppskrifter som vi forbinder med Italia av idag; her følger en slags lasagna og er slags crême caramell (laget med pærer eller annen frukt). Begge er patinae, dvs. stekes i ovn i ildfaste, flate former.

Patina Apiciana består av Laganā a («pannekaker»/«tortillas») med en innholdsrik saus. Først sausen:

1/2 kg hvit fiskefilet
1 kylling
1/2 ts pepper
noe liquamen/salt
6 hakkede selleriblader
litt rødvin og litt søt dessertvin
1 ts maisennamel
noen pinjekjerner, evt. nøtter

Laganā:

1/2 kj hvetemel
1 1/2 dl vann
1/2 dl olivenolje

Lag en smidig deig som får hvile i 1/2 til 1 time. Del deigen i fem like emner som kjevles til tynne leiver. Stek disse som pannekaker i olivenolje. Legg et lokk over de stekte så de holder seg myke.

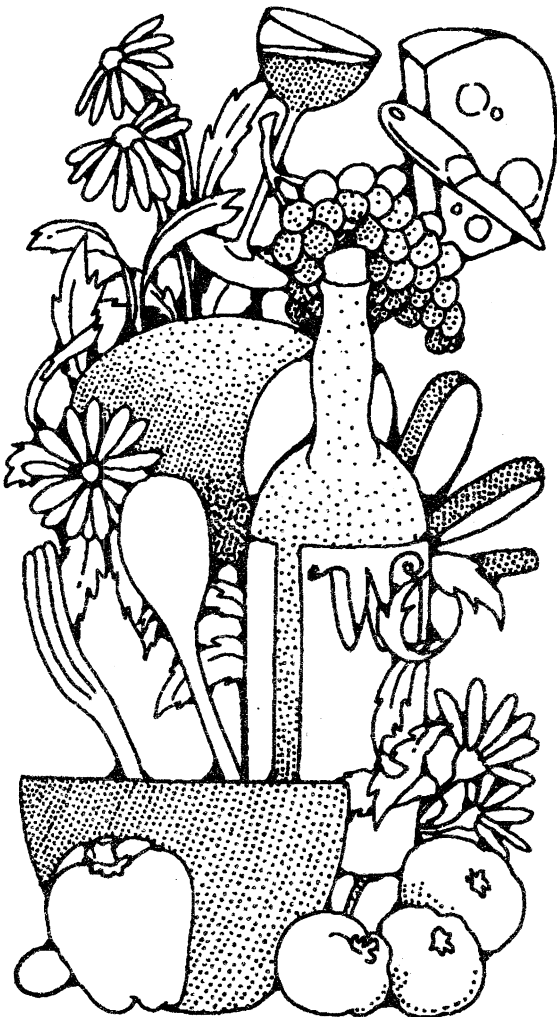
Kjøttet og fisken kan enten kokes eller stekes. Restemat kan selvfølgelig også brukes. Alt skjæres i biter som blandes med vin, liquamen, pepper og selleriblater og får småkoke i ca. 20 minutter. Rør maisenna ut i litt vann og tilsett de sammenvispede eggene. Blandingen tilsettes stuingen som koker videre til det tykner. Tilslutt legger vi lagani lagvis med stuing mellom i en form og strør pinjekjerner/nøtter på toppen. Etter en rask tur i ovnen skjæres den opp og spises – som lasagna.

Patina de Piris

- 4 store, modne pærer,
- epler eller
- fersken
- 1/2 ts malt karve
- 1 teskje honning
- litt søt dessertvin
- 2 ts olivenolje
- 1 ts liquamen
- (eller litt salt)
- 4 egg – lett sammenvispet

Rens frukten som kokes og moses. Bland så med de øvrige ingrediensene og hell blandingen i en smurt form. Denne står i middels, varm ovn (200°) i en halv time eller til eggstanden er stiv. Retten kan serveres varm eller kald – den «ekte» har nykvernet pepper på toppen!

Inger Marie Molland Stang

Sendt av:

Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
Postboks 1007 Blindern
0315 OSLO

Universitetsbibliotekets trykkeri
Oslo